

Ulema–siyaset ilişkilerine dair metinler - II

İsmail KARA

Ey Ulema! Bizim gibi konuş!

I

Osmanlı modernleşmesi tarihinde ulemanın, İttihat ve Terakki hareketi içinde/yanında yer alarak halife-sultana, mevcut rejime karşı siyasi muhalefet hareketlerinin önemli bir unsuru haline gelişinde hicrî 1314 (1896-97) yılının dönüm noktası olduğuna daha önce işaret etmiş ve bu yönelişin önemli tezahürlerinden biri olarak sözkonusu yıl içinde, İttihat ve Terakki mensuplarınca Mısır’da basılan *Ulema-yı Din-i İslâma Davet-i Şer’iye* risâlesini, baş kısmına, ulemanın ıslahat hareketleriyle ilişkisi ve neticede muhalefete katılışının hikâyesini anlatmaya çalışan uzun bir takdim yazısı yazarak neşretmiştik.¹ Neşrettiğimiz risâle, ismi açıkça tasrih edilmemekle beraber “fuzelî-yı müderrisinden bir zat”ın yani ilmiyeye mensup birinin kaleminden çıkmıştı. Şimdi neşredeceğimiz *İkinci Hutbe* risâlesi ise aynı yıl içinde, İttihat ve Terakki’nin bir başka merkezinde, Cenevre’de² basılan fakat ilmiye mensubu olmayan birinin ulemayı, ısrarla muhalefete çağırması/itmesi, bu davet ve itişin argümanları ve etkileri açısından önem arz ediyor. Muhalif kesimin ve aydınların ulemayı nasıl algıladıkları, halde ve gelecekte hangi konuma yerleştirdikleri/yerleştirmeyi düşündükleri ve onlardan ne tür dinî, siyasî ve sosyal taleplerde buldukları açısından da risâle önemli bilgiler ve işaretler ihtiva ediyor. Bu metin sayesinde, ulema ile alakalı yeni konumlandırma ve değerlendirme çabalarının aynı zamanda en geniş mânasıyla dinî alanı yeni bir bakış açısı ile ele alma ve sınırlarını genişletme veya daraltma teşebbüslerine nasıl dönüştüğünü görmek de imkân dahiline girecektir. Risâlenin muhteva ve istikametini biraz daha zorlarsak, medreseden öte II. Meşrutiyet ve ardından Cumhuriyet dönemlerinde Darülfünun’un/Üniversite’nin yeri ve hocalarının konumuna ilişkin bazı ipuçları da yakalayabiliriz.

1 İsmail Kara, “Ulema-Siyaset ilişkilerine dair önemli bir metin: Muhalefet yapmak/Muhalefete katılmak”, *Dıvan*, sayı: 4, 1998, s. 1-25.

2 İttihat ve Terakki’nin Cenevre şubesi ve faaliyetleri için bk. M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük 1889-1902*, İstanbul, İletişim Yay. 1986, s. 278, 286, 376-84.

Alt başlığı *el-Ulemâu Veresetü'l-Enbiya* (Alimler peygamberlerin varisleridir) hadis-i şerifi olan *İkinci Hutbe*,³ İttihat ve Terakki hareketinin kurucularından ve etkili isimlerinden Tunalı Hilmi Bey'e (Eskicuma/Bulgaristan 1287/1871-İstanbul 26 Temmuz 1928)⁴ aittir. Adından da anlaşılacağı gibi bu risale, hicri 1314 ila 1318 yılları arasında basılan ve ulema, askerler, subaylar başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin değişik müessir grup ve tabakalarını, II. Abdülhamit yönetimine karşı harekete geçirmek, ayaklandırmak, meşrutiyet taleplerini yaygınlaştırmak, din muhtevalı bir toplumsal hareketlilik sağlamak gayesiyle ve etkili bir propaganda üslubuyla yazılan onbir kitaplık *hutbeler* dizisinin iki numaralı olanıdır.⁵

3 Cenevre, 1314, küçük boy, 48 s. Litoğrafya baskı.

4 Tunalı Hilmi Bey'in hayatı, eserleri ve görüşleri hakkında bilebildiğimiz kadarıyla mufassal bir çalışma henüz yapılmadı. Yine de hayatı ve bazı konulardaki görüşleri hakkında muhtasar malumat için şu kaynaklara bakılabilir: Uğurlu Tunalı, *Tunalı Hilmi*, Ankara 1973; *Türk Parlamento Tarihi-Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem, 1919-1923*, Haz. Fahri Çoker, Ankara TBMM Vakfı Yay. 1995, III, 197-99; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, VIII, 381; *Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı Kredi Yay. 1999, II, 565-66; M. Şükrü Hanioğlu, "Tunalı Hilmi Bey'in devlet görüşü", *İÜİFD -C. O. Tütengil Armağanı-XXXVIII/3-4*, İstanbul 1984, II, 107-44; Selim İlkin, "Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey'in TBMM'nin ilk yılındaki görüş ve önerileri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, IV/1, Ankara 1986, s. 210-20 (6-8 Kasım 1985'te yapılan Türkiye'de Demokrasi Hareketleri Konferansı metinleri); Sacit Somel, "Tunalı Hilmi'nin 1902'de Cenevre'de Fransızca olarak yayınladığı *Halk Hakimiyeti* risalesi ve anayasa tasarısı", *Tarih ve Toplum*, I/3, Mart 1984, s. 24-31; Tarık Zafer Tunaya, "Tunalı'nın anayasa tasarısı", *Tarih ve Toplum*, I/5, Mayıs 1984, s. 3-4.

5 *Hutbelerden* gördüğümüz 2 numaralı ulemaya, 4 numaralı subaylara, 5 ve 8 numaralı askerlere hitap ederken umuma dönük olan 6, 9 ve 10 numaralılarda bir grup ve tabaka tasrih edilmemiştir.

Şerif Mardin, Ahmet Bedevi Kuran'a da atıfta bulunarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Tunalı Hilmi Bey 1896'da Cenevre'de Osmanlı İhtilal Fırkası'nı kurmuştu. O tarihten itibaren yazdığı on bir kadar *Hutbe*'sinde iki ana tema görülmektedir. Bunlardan biri basit halka, köylüye, nefere seslenme çabasıdır. İkincisi de seslendiği kütelleri ayaklandırmaya yönelmiş olmasıdır. Bu bakımdan Hilmi Bey gerçek bir 'ihtilalci' niteliğini taşıyan birkaç Jöntürkten biridir. Burada şunu da eklemek gerekir ki Tunalı Hilmi Bey'in yazdığı *Hutbe*'lerin 1896 yılı sonbaharından itibaren Cemiyet namına dağıtılmış olması, bu dağıtmayı sağlayan Şerafeddin Mağmumi gibi kimseler (...). Tunalı Hilmi'nin *Hutbe*'leri fikri değerden tamamen yoksundur, fakat üslubun heyecanı ve ateşi Mağmumi'nin onları niçin Cemiyet namına bastırıldığını anlatıyordu"; *Jöntürklerin Siyasi Fikirleri*, 2. bs. İstanbul, İletişim Yay. 1983, s. 107.

Tunalı Hilmi "Hutbe adıyla yayınladığı kitaplarından bazılarını Türkçenin dışında diğer Osmanlı unsurlarının dilinde de neşrettiğini belirtmektedir"; Tunalı Hilmi'nin 29 Ağustos 325 tarihli haftalık *İnkılab* gazetesindeki "İttihat" başlıklı yazısından aktaran Nejdet Bilgi, "II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı bir gazete/dergi", *Türk Yurdu*, XVIII/132, Ağustos 1998, s. 75.

Hutbelerin basımı, dağıtılması ve bu faaliyetlerin İstanbul'a, siyasi merkeze yansmaları konusunda bk. Ş. Hanioğlu, *age*, s. 262/dn. 468.

Risâleler dizisinin *hutbe* adını taşıması başlı başına anlamlıdır⁶ ve muhalefetin de, iktidarın yaptıklarına benzer bir şekilde dinî nasları ve dinî formları, bir taraftan meşruiyet kazanmak maksadıyla diğer taraftan da toplumsal seferberlik (mobilizasyon) için nasıl ve hangi düzeyde kullanmak istediğini göstermektedir. Aslında siyasi söylemi, efkâr-ı umumiyeyi oluşturma, halka yaygınlaştırma ve sürdürme alanında, araç olarak vaazlardan ve Cuma-bayram hutbelerinden yararlanma temayüllerinin İslâm tarihinde daha eski dönemlere kadar çıktığı malumdur. Modernleşme döneminde ise bu temayülün çerçeve ve muhtevası ile araçlarının -matbaanın ve kolay çoğaltılabilen yazılı evrakın devreye girmesi çok önemli- ve etkilerinin daha geniş ve yaygın hale gelmiş olduğunu görüyoruz. O kadar ki, modernleşme teşebbüslerinin aynı zamanda din ve geleneksel kalıpları canlandırması meselesine de işaret edecek şekilde birçok siyasi metin, kitap, propaganda risâlesi, broşür, hatta tek sayfalık beyanname ve el ilanları *hutbe*, *vaaz*, *mevîze*, *mevâz*, *davet*, *irşad* gibi başlıklar altında basılmış ve camiler, tekkeler başta olmak üzere her tarafa dağıtılmıştır.⁷

Böyle bir tercihin, sırf bir adlandırma kalıbının dinî ve sosyal çağrışım avantajlarından istifade etmekle sınırlı olmadığını da bilmek gerekiyor, çünkü bu metinler, zikredilen âyet ve hadis sayısı, dili ve üslubu itibarıyla de vaaz ve hutbeyi andıracak tarzda yazılmış, düzenlenmiştir. Basın-yayın organları ve araçları bir tür vaaz kürsüsüne ve minbere dönüşmüş gibidir. (Bunun ne kadar titizlikle yapıldığını görmeyi kolaylaştırmak için Sunuş'un sonunda *İkinci Hutbe*'de geçen âyet ve hadislerin, metinde geçiş sırasına göre ve tercümeleriyle dökümünü vermeyi uygun gördük. Bizim bugünden geriye doğru bakarak Tunalı Hilmi'ye büyük ölçüde yakıştırmayacağımız düzeyde -belki de ilmiye mensubu birilerinin muavenetiyle gerçekleştirilmiş- bir âyet ve hadis kullanımıyla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Bu döküm, dönemin diğer metinlerinde hangi âyet ve hadislerin, hangi bağlamlarda yükseliş göstererek yer aldığını karşılaştırmalı olarak araştırmak isteyenlerin işini de hayli kolaylaştıracaktır sanırım).

Tunalı Hilmi Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra *Sırat-ı müstakim* mecmuasında yayınlanan "Medreseler kongresi" başlıklı bir yazı daha kaleme almıştır.⁸ 13 sene sonra ve "istibdat" rejiminin yıkılmasının ardından yayınlanan bu zayıf yazı ile *İkinci Hutbe*'yi karşılaştırmak, bu "uzun" zaman içinde değişen/değişmeyen unsurları görmek açısından faydalı olacaktır. Bu imkânı sağlamak için "Medreseler kongresi" yazısını "ek" olarak vermeyi uygun gördük.

6 Yusuf Hikmet Bayur da, iki paragrafını aktardığı *İkinci Hutbe*'den, İttihat ve Terakki'nin dinî propaganda teşebbüslerini anlatırken bahsetmektedir; bk. *Türk İnkılabı Tarihi*, 2. bs. Ankara TTK Yay. 1983, II/IV, 78.

7 Bu konuda bk. İsmail Kara, "Vaazların kamuoyu ve meşruiyet aracına dönüşürülmesi", *İslâmcıların Siyasi Görüşleri*, İstanbul, İz. Yay. 1994, s. 87-93.

8 *Sırat-ı müstakim*, III/54, 1 Ramazan 327/3 Eylül 325, s. 25-28.

II

İkinci Hutbe'nin çok yönlü ve temsil gücü yüksek muhtevasına gelince:

I. Risâlenin ana hedefi II. Abdülhamit'i ve istibdat rejimini devirmek, "umum üzerine çökmüş belâ-yı istibdadı elbirliğiyle def" etmek (s. 2) ve "Meclis-i Şûra"yı tekrar açarak meşrutiyeti iade etmektir. (Meclis-i Mebusan, metinde hep Meclis-i Şûra şeklinde geçiyor. Meselâ bk. s. 28, 35).⁹ Bu hedeflere ulaşmak yolunda mesafe kat edebilmek için bir taraftan II. Abdülhamit ve icraatı -biraz sonra üzerinde duracağımız gibi- ağır tenkitlere ve karalamalara maruz bırakılırken diğer taraftan da bunu gerçekleştirmek için desteğinin sağlanması çok önemli olan ulema, hem tenkit ve taciz hem de taziz ve teşvik edilmektedir. Taziz ve teşvikler, gerçek (geçmişte olan, şimdi de olması gereken) ulemaya, tenkit ve tacizler ise mevcut ulemaya dönüktür. Çift taraflı bu tesbit ve temayüller aynı zamanda dönüştürmeyi esas alan yeni bir ulema projesi olarak da görülebilir.

Tunalı Hilmi, açık veya örtük ifadelerle iki muhasım cepheden-taraftan bahsediyor. Bir tarafta bütün kötülük ve karanlıkları, musibetleri, devletin çöküşünü sembolize eden Abdülhamit, diğer tarafta iyilikleri, devletin kurtuluşunu, millet için fedakarlığı ifade eden "ahrâr, mücahidîn" yani kendileri. "Dinin memurîn-i icrası" (s. 22) gibi üst düzeyde terkiplerle tavsif edilen ulema, tarihi konumuna uygun olarak yöneticilerle yönetilenler arasında, yazarın da esas itibarıyla doğru bulunduğu bir yerde, ortada durmaktadır. Fakat hürriyetperverleri desteklemediği ve birçok konuda görüş beyan etmiyerek sessiz kaldığı için Abdülhamit tarafında, mevcut rejimin yanında görülmektedir. Yeni proje, ulemanın aktif desteğini muhalefetin yanına almak, bu mümkün olmadığı zaman ulemayı mevcut statüsünden ve etkili/belirleyici konumundan uzaklaştırmaktır. Çünkü ulema mevcut yerinde kaldığı müddetçe iktidara karşı yürütülecek olan muhalefetin meşruluğu tartışmalı olmaya devam edecek ve halkın üst düzeyde katılımı da sağlanamayacaktır. Metinde hadisenin bu yönünü açıkça ortaya koyan veya hissettiren çokça ifade yer alıyor:

"Halk 'ulemamız var ya' diyerek ümide kapılıyor ve muhalefete katılmıyor" (s. 22). "Hep acz hep meskenet. Çünkü *alet-i müdafaa*ımız yok. Çünkü *bir millet in eli ve muharrik-i hissiyâtı yani hakiki vasıta-ı tahaffuziyyesi ulemadır*" (s. 26). "Bir kere zâlimlerin yola geleceklerinden ümit kesildi mi ve cihet-i gayret mazlumlar tarafına çevrilince muvaffak olmamak muhaldir. Çünkü heyet-i ulema zaten bir *cemiyet-i müteşekkile* demektir. Bir anda herbirisi ahkâm-ı diniyeden hangisinin ne vechile icrası lazım olduğunu birbirine ve ba'dehu ahaliye ihbar ile şu seyyiâta hâtime çekmek işden bile değildi. Nitekim cer zamanındaki etrafa dağılıp en büyük bir vesile-i hizmetti (...) Bir başkası meramını anlatmak için kendisini paralasa ahali üzerinde ancak bir derece tesir hâsil edebilir. Bir hocanın atacağı nâra ise nidâ-yı hâtifi makamında

9 Muhteva tahlili sırasında zikredilecek olan sayfa numaraları, neşirde de köşeli parantez içinde verdiğimiz metnin orjinalinin sayfa numaralarına işaret eder.

telâkki olunageldiği için birden binleri bulur, binaenaleyh zulmün izâlesi hususunda ne bu kadar müşkilâta uğranılır, ne de hesapsız kurbanlar verilir” (s. 29), “*Halk indindeki nüfuz ve itibar* cihetiyle büyük bir fırsat” (s. 29), “Herkes ‘artık illallah’ dedirtir *ayaklanma mecburiyetini hissettirecek*”, “*halka söz anlatacak behemahal sizsiniz*, demek ki şeref-i muvaffakiyet birinci derecede size ait olacağı gibi mesuliyet de böyledir.” (s. 32, 42-43), (vurgular bizim).

Risâleye göre ulema; a) Elbirliğiyle istibdadı def edecek yerde birdiğeri-nin başına belâ kesilen, zulüm ve fenalık yapan, b) Umumi durum ve Osmanlılık kötüye doğru giderken tek tek kişilerin durumunun iyi olabileceğini düşünen, c) Yaşamakta olan dünya hayatı kötü de olsa ahiretin iyi olabileceğine inanan, d) Bölünmüş, “milyonlarca kısma ayrılmış bir a‘mâl-i seyyie yığını” haline gelmiş bir toplumun içinde yer almaktadır. (s. 3-5). Ulema hem bir parçası olduğu bu olumsuz toplumsal manzaranın ortaya çıkışından sorumludur hem de bu menfi durumun farklı vasıtalarla dönüştürülmesinde etkin roller üstlenmek zorundadır. Herkes gibi ulema da bu dünyanın kötü olması halinde ahiretin, umumun (küll) kötü olması halinde ferdin ve kendisinin (cüz) iyi olmayacağını katıyetle bilmesi gerekir.¹⁰

2. Yazarın ulema sınıfı çerçevesi, bu kavramın teknik anlamının biraz ötesine geçecek şekilde müderrisler ve kadılar/hakimler¹¹ yanında, talebe-i ulûm (medrese talebeleri), “meşayih-i takva-perestân” (şeyhler) ve “küşedârân-ı tasavvuf”u (tarikât mensuplarını) da kapsamaktadır (s. 8).¹² Yazarın da yer aldığı “mektepli”lerin, çizilen ulema çerçevesinde herhangi bir yeri yoktur, onlar aktif alanın, ulemanın çekilmek istendiği alanın temsilcileri gibidirler. *İkinci Hutbe*'ye göre mevcut ulema (heyet-i mukaddese), hepsi gafletle kuşatılmış (muhât-ı gaflet) 4 gruba ayrılmaktadır: 1. “Millet-i İslâmiyenin ve bununla beraber yaşayan akvâm-ı sairenin [gayrimüslimlerin] ihtiyacâtını zamana muvafik olarak tesviyeye çalışanlar”. Bunlar olması gereken fakat olmayan ulema grubudur, çünkü bu tür ilmiye mensupları olsaydı yazarın onları vazifeye davet etmek için bu metni kaleme almasına ve şikâyetleri dile getirmesine ihtiyaç kalmazdı; 2. “Fikirlerinin güzelliği yanında daha çirkin görünen a‘mâlleri [yaptıkları işler] itibarıyla takbihe [kötülenmeye] son derecede müstahak” olanlar; 3. “Hem fikren hem de amelen muahazeye layık” olanlar; 4. “Kıyafet-i resmîye ve gayriresmîyelerine göre hususi iki kola ayrılıp haklarında verilecek hüküm diğerlerinininki gibi yalnız nazarî” olmayanlar (s. 11).

10 “Hüsn-i amel nokta-i nazardan en evvel müteneffî‘ edilmesi lazım gelen nefis olmayıp umumdur (...) Zira umum içindeki şahıs külle dahil cüzdür” (s. 3); “Evet vatandaşlar! Hepimiz vazife sürülerini güder birer çobanız, bunları ne ki saharâ-i a‘mâle sürmüş ve sürmekte isek ötede ahirette hepimiz buna göre mahsul alacağız. Hatta burada dünyada bile ya mesuliyet güneşi altında kavrulacağız yahut sâye-nişin-i mükâfat olacağız!” (s. 6).

11 Hakimler, milletin dış bilemediği şakiler ve mürteşiler (rüşvetçiler) olarak anlatılıyor (s. 12, 13).

12 “Başta Şeyhulislâm efendi bulunduğu halde nahiye hakimlerine varıncaya kadar bir heyet-i resmîye” (s. 12).

Yazar, bu tasnifte de görüldüğü gibi -iki istisna hariç- eserinde ulemanın ilmî yetersizliğinden, fikrî donanım eksikliğinden esas itibarıyla bahsetmemektedir. İlmî yetersizliği vurgulamak, taktik olarak bir sonraki aşamaya bırakılmış gibidir. Şimdilik âyet ve hadisler eşliğinde sözkonusu edilen şey ulemanın aktif olmadığını (*atalet, sefahet, gaflet* vurgusu), topluma öncülük etmek yerine “*neme lazım*”cılığa ve kayıtsızlığa sürüklendiğini, sabrı ve tevekkülü tavsiye ederek¹³ mevcut müstebit idarenin zulüm ve haksızlıklarına tahammül edilmesine sebep olduğunu, vazife ve mesuliyetlerini ifa etmediğini, bu sebeplerden dolayı da “*hasta*” olduğunu yüksek sesle ve tahrik edici bir tarzda dile getirmektedir.¹⁴

Taktik olarak ulemanın ilmî yetersizliğini (şimdilik) vurgulamama siyasetinin risâledeki iki istisnasından biri, ilmiye sınıfının, yöneticiler ile halk arasındaki sınırdaki iki tarafa yönelik muhafazlık ve bekçilik görevini yerine getirebilmesi için gereken ilimlerden mahrum olduğu, ikincisi de medreselerin ve ulemanın “fen” ilimlerinden, yeni keşiflerden uzak kaldığı noktasında yoğunlaşmaktadır:

“(...) İşte meselenin hem ibtidâsı hem intihâsı: “Ümera insanlar üzerine hâkimdir, ulema ümera üzerine hâkimdir, ilim ulema üzerine hâkimdir”. Dikkat! Şurada nâs ile ümera arasında bir sınır var ki nıgehbanlar muhafız ve bekçiler ulemadır.¹⁵ Her lahza her iki tarafa atacakları nâra “*lâ tağlû*” [aşırı gitmeyin/ifrata dalmayın] (Maide, 5/77) emrinden ibarettir; buna kulak verilmeyip de birisi [umera] vazifesizlikle tecavüz eder, diğeri [nâs] de hukuku çiğnetircesine gerilerse mümânaata mecburdurlar; bunun için ise ulûm-ı ‘âliye ve ‘âliyenin kâffesiyle müsellaah bulunmalıdırlar!... Soruyoruz: Silahlı mısınız? Heyet-i mecmuanız itibarıyla söylüyoruz, nâsın ihtiyacâtını giderecek bilcümle malumât-ı ilmiye ve fenniyye vâkıf mısınız? “Evet” mi? Öyle ise vazife-nâ-şinassınız! “Hayır” mı? Eyvah! Bu halde buyurunuz, deminki teklifimizi hiç durmayıp icra ediniz!Acaba “İlmin tamamı Kur’an’dadır, lâkin ricâlin fehmi yetersiz kalıyor” gibi tenbihler sened-i atâlet, yahut “Allah her canlıyı sudan yarattı” (Nûr, 24/45) tarzındaki işarât-ı Kur’aniyede mündemic hakâyıkın teharrîsi için bir şevk mi olmalı idi? Bugün fen âleminde meydana bir inkılab-ı kabîh getirmiş olan meselenin şu sayede sûret-i hasene ile halli şerefini ehemmiyetsiz mi

13 “Tevekkül suretinde daha nice itikadât-ı bâtılamız vardır ki adeta küfre varır” (s. 32); “nikâb-ı tevekkül ile gizlenmiş diyebileceğimiz dalâlet-i umumiye” (s. 45).

14 “Hükm-i rabbaniyedir deyip bir tarafa çekil”enler (s. 21), “Amelden sâkıtsınız, halbuki ilmin ruhu ameldir” (s. 22), “hücre-nişin-i meskenet” (s. 25), “vazife-deki müsamahamız ihmaliniz” (s. 26).

15 “Ümera nâsa zulümle, esaretle hükmediyor, ulema buna mümanaat etmiyor, demek ki razıdırlar (...) Bir sınır üzerinde bekçisiniz, iki tarafınızda da devlet ve millet var. En nihayette bunların en cahili bulunmak üzere bir daire teşkil ediniz. Şimdi siz ortada kaldınız. Tasavvur ediniz ki mesuliyet sizi pençesine takmış ve size merbut bulunan devlet ve milleti de beraberce hüsrân-ı lâmekânîye doğru alıp gidiyor” (s. 30).

görmeli idik? Eslâfımızın âsâr-ı kıymetdârını nasılsa kaptırıp, bâri istirdad edercesine bir faaliyette bulunsaydık!... Heyhat, en evvel islâhî vâcib olan medreseler bile eccadımıza leke sürülerek “biz böyle gördük” denildi, o mükemmel tesisât-ı ibtidaiyelerine sonradan târi olan intizamsızlık halinde bırakıldı. Sözlerimiz saded haricinde değildir; ruhumuz sıkılmasın! Halkın cahil kalması esbâbının ilk menşeleri araştırılmalıdır”. (s. 24-25)

“(…) Buyurunuz, işte şu medreseler, işte onlarda bu makamât-ı mübarekeyi işgal etmiş mümtazân-ı irfan ve hamiyetdi! İçlerinde monla da vardı vezir de; hepsi de devlet ve milletin umûruna karışır ve vâkıftı. Bunlarla aranızdaki fark nedir? Mazimizi biliyoruz, halimizi de görüyoruz; işte bu ikisi bizdeki fark ne ise odur! Kîlukâl istemez! İlminizin bahsimize taalluk eden *derece-i kifâyesini* ortaya koyunuz da elinizi öpelim! Geliniz, en ufak bir teklif olmak üzere sizi bugün yalnız istihkâmâtımızı ve silah debboylarımızı muayeneye davet ediyoruz. “Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği her kuvvetten ve cihad için beslenen atlardan hazırlık yapın; onunla hem Allah düşmanını kurtursunuz, hem sizin düşmanınızı...” (Enfal, 8/60) emr-i tedbir-beyanına riayet olunup olunmadığını teftiş ediniz”. (s. 27).

3. Kısa vadede ulemayı ikna etmeye ve muhalefetin yanına çekmeye, uzun vadede ise onu yerinden etmeye ve dönüştürmeye dönük projenin siyasetini daha yakından görebilmek için kitabın, ilmiye sınıfının mevcut durumunu tenkit etmeye müteveccih ifadelerinin ne kadar tahkir edici ve aşağılayıcı olduğuna da bakmak gerekiyor. Söz bu alana intikal ettiği yerde yazar, daha önce söylediği ve ulemanın yöneticilerle yönetilenler arasında ortada bir yerde durduğu/durması gerektiği tesbitini unutup ve ulemayı, muhalefeti doğrudan desteklemediği için kötülüklerin sembolü II. Abdülhamit ve onun icraatının yapışık bir parçası, bulaşığı ve beslemesi olarak tasvir etmeye başlıyor:

“Ulema kıyafetliler” (...), “elleri lâşe-i müteaffine” bulaşmışlar (...), “üç günlük hayat-ı faniyenin ezvâk-ı muvakkatesi sersemliği”ne düşmüşler (s.11), “maden-perestân-ı mefsedet” (s. 13), “hissizlikle şu koskoca milleti zulm ü esarete boğan küstahlar (...) keyfi hükümler icad edenler” (kadılar) (s. 14), “mücessem hıyanetlerin alemdar-ı şekaveti olan o haini Abdülhamid’i müdafaa” (s. 15), “kimisi mütecahil, kimisi nîkbîn ve firifte-i hissiyat” (s. 16), “manevî menfaatperestler” (s. 18), “katilliklere iştirak” (s. 20), “adem-i hissiyet, noksanî-i idrâk, itikadât-ı müzehhebe arasına sokulmuş hissiyât-ı şâibe-dâr”, (s. 21), “piş-i zâliminde titre”yenler (s. 22), “ref olup giden fazl u meziyetleriniz” (s. 23), “bâr-ı müdahane ve müdarâyı yüklenenler, (...) koca bir devletin, emsâlsiz bir hilafet-i muazzamanın esfel-i sîfilîn-i izmihlâle doğru yuvarlanışını ihzâr, ba’dehu bikaydâne seyr” edenler (s. 24), “piş-i halkta alemdar-ı hakk u adalet olarak görünecekleri yerde kayıtsızlığa mağlup” olanlar (s. 27), “o kurbanlara, hilatlara, altun kiselerine dildânelik (...) da’âvât-ı padişahiyi vird-i zeban (...) dini bir şakinin

hüduv-ı keyfiyesi dahiline almak demek olan *program* dahilinde vaaz etmek gibi düşünce-sizliklerle *Huzur* Dersleri *mukarrirliği* ve *muhatblar* sırasına geçmek kavgası” yapanlar (s. 28), “ilhamât-ı diniyeyi sù-i istimal” edenler (s. 30).¹⁶

4. Yazara göre kendilerinin II. Abdülhamit’i devirmek ve meşrutî idareyi iade etmek yönündeki talepleri aslında ulema tarafından topluma taşınması gereken davetlerdir. Fakat ulema (büyükler) bu vazifesini yerine getirmediği için bu görev “küçükler”e düşmüştür (yazarın kendisini ve İttihatçı çevresini “küçükler” diye vasıflandırması üzerinde duracağız). Bu davet -başka çare kalmadığı için- aynı zamanda ulemayı vazifeye “davet ve icbar” hatta “tedip” etmektir.¹⁷ Çünkü “artık çare-i halas hükümetten evvel ulemaya cebr ile muamele dedir, zira hocalarımız hatta kapamak istedikleri o gözlere nice menâzır-ı fecî’â gösterildiği, o tıkadıkları kulaklara her an canhıraş feryatlar iriştirildiği halde yerlerinden kılmıdamadılar” (s. 8). Ulema bu sese de kulak kesilmez, “âsâr-ı fiiliye” göstermez (s. 8), “cevab-ı fiilî” vermezse (s. 21) onları aşıp geçmekten başka yol kalmıyacaktır.¹⁸ Yazar tehditlerini bir ileri noktaya götürür ve kendilerinin, halkın müstebit padişaha yapacaklarının ayasının ulemaya da yapılacağını söyler:

“İnsan çekip sökmek istediği çalının evvelâ dikenlerini, dallarını kırıp ba’dehu köküne yapıştığı gibi halk da zalemin başına kopacak o hengâme-i kıyamet-âşûbda işte en evvel sizin gibi sarıklılardan başlayacak-

16 Diğer bazı örnekler: “Ey faziletperver, hayırhâh, ilmiyle âmil ve hakperest geçinen ulemamız” (s. 15), “Çıkarınız hocalar o sarıkları (...) Biz bunların ehli ve sahibi değiliz” deyin (s. 22), “Şu seyyiât-ı idareye yol verenlerin de birincileri sorulunca parmaklar hep üzerinize dikiliyor” (s. 24), “kanaatkâr-i âlimâne mi ibraz buyuruluyor? Gariptir, ilim arttıkça cehl de artarmış, halbuki siz (...) hârilet-i meşbû’ada bulunuyorsunuz” (s. 26), “O sitayişler, meddâ hazarâhîntını bir zalimin en müessir vasita-i icraatı olmak ittihamı” (s. 28).

17 “Ey ulema-yı kiram (...) Hastasınız, hasta!... Danılmayınız, “Küllü mürrin devâun” (Her acı devadır). Bu bir cüredir. Sizce bir terbiyesizliktir. Lâkin ne yapalım? Tutulduğunuz emrâz-ı mâneviye, tutmuş olduğunuz makamât-ı mübarekenin chemmiyeti cihetiyle artık iyice sâri halini aldı” (s. 8), “Hakayık-ı diniyeye meftûniyetiniz hakiki ise şu işiteceğiniz sözler (...) sizi ifa-yı vazifeye icbardan ibaret olacaktır!” (s. 9), “sizin için bir hiss-i te’dip besleniyor. (...) halk üzerinize hücum edince ne yapacaksınız; hepiniz damgalısınız, görürsünüz. (...) Bakalım çeneleriniz ne vakit kilitlenecek, elleriniz ne zaman bağlanıp da hakikaten beyne’s-semâi ve’l-arz olduğunuz görülecektir. Uyanınız!” (s. 12).

18 “Bu halde bir de ‘en-Necâtu fi’s-sıdk’ (Kurtuluş doğruluktur) hikmet-i nebeviyyesine harfiyyen tatbik-ı hareketle bîpervalhın her türlü haddini kaldırıp karşımıza bî-mahâbâ çıkmaya mecbur olacağız! Evet, bir yerde demiştik ki ‘reh-güzâr-ı muhakematımıza tesadüf edenleri ya çiğneyip geçeceğiz yahut bir hiss-i ihtiram ile durup onlara başımız üzerinde yer göstereceğiz’. Bu ikincilere el-ân tesadüf edemediğimiz gibi el-ân bu sözümlüğün de eri olmadık. Fakat ruhumuz biraz daha sıkılacak olursa var kuvveti bir noktaya yani üzerinize verecek pek acı, pek açık sözler söylemekten çekinmeyeceğiz! Amma denilecek ki: ‘Söylenilen ve söylenebilecek olan sözleri biz bilmiyor muyuz?’ Bizim de sermaye-i muâhaze ve ittiham edindiğimiz nokta da zaten budur” (s. 9-10).

tır; sıra, öteye sonra gelecektir! Muhtemeldir ki evvelâ bu ‘istinadgâh’ımız yıkılarak bir hamlede iki iş görülmüş olacaktır! Devam ediniz devam!” (s. 14-15).

“Siz de ey zümre-i nâciye! Bu bîtaraflıkta devam ettiğiniz halde evvelki tertibe nazaran zaleminin altında kalacaksınız!... Acaba sizinçün beslenen bir hiss-i hürmet ve riayete istinaden bu mezellet-i aleniye-den muaf tutulacağınıza mı eminsiniz? Ya kimsenin kimseye şefaaf edemeyeceği o yevm-i muayyende [kıyamet gününde] ne yapacaksınız? Millet şu muhataralardan kurtulsa bile siz mesuliyetten kurtulamıyacaksınız!” (s. 32).

Bu ağır ifadelerden sonra yazar “iş işten geçti mi?” diye sorar ve ulemanın önünde siyaseten açık kapılar bırakan cevaplar verir: “Hayır hocaefendiler! Yalnız vakt-i fırsat azaldı, emin olalım ki ya cüzi bir müsamaha [ihmal ile] milleti mahv olmuş, yahut az bir gayretle hayat-ı siyasiyesini tamamiyle kazanmış göreceğiz!” (s. 33).

5. Hilafet makamında bulunan bir padişah olarak II. Abdülhamid’i gayrimeşru, hal’ edilmeyi çoktan hak etmiş, din ve ahlâktan, ehliyet ve liyakattan yoksun, sıradan ve fakat tehlikeli bir kişilik olarak takdim etmek için Jöntürk edebiyatının kullandığı hemen bütün unsurlar *İkinci Hutbe*’de, ifade olarak üst düzeyde ve propaganda değeri itibarıyla iyi planlanmış bir çerçevede kullanılmaktadır: Zalim, serdar-ı zaleme, “yüzbinden ziyade insanın hayatına kıymış” (s. 43) katil,¹⁹ gaddar, “güya Allah’a ilân-ı harb etmiş” (s. 33) kâfir, münafık, ahlâksız,²⁰ hain, müstebit,²¹ “ilm ü ictihadı

19 Zalimliğini vurgulamak için kullanılan diğer kelime ve terkipler: “Mahlûk-ı hunhar” (s. 4), “Nemrudâne bir varlık teşkil eden bir canavarın harekât-ı akûrânesi” (s. 14), “müessesem hiyanetlerin alemdar-ı şekâveti olan o hâin” (s. 14), “Nemrudâne icraat”, “adl ü dâdı mefkûd” (s. 16), “Firavunî tecavüzler”de bulunan (s. 17), “hayale gelmemiş işkenceler” yapan (s. 18), “ne hukuk-ı ibâd diyor ne de vatan, rast geldiğine saldırıyor” (s. 19), “bir zalim, (...) tebeasını düşman-ı tabiisi olan bir devlete teslim etmiş bir zalim tasavvur olunsun. Haccac’lara rahmetler okutuyor, Seffâh’ları unutturuyor” (s. 27), “şahs-ı hak-nâşinas” (s. 32), canavar, şaki, heyet-i eşkiya...

20 Kâfir ve münafıklığı ile ahlâksızlığını vurgulayan diğer ifadeler: “Allah’ın âyetlerini yalanlayan ve ondan men eden” (s. 19), “Kitap ve sünnete riayetsizlikler”, “pekçok dindarları mescid yüzüne mütehasşir” bırakan (s. 18), “inad-ı şeytan” sahibi (s. 19), “ne Allah tanıyor ne peygamber” (s. 19), “dalâlet-perest” (s. 25), “lâan” (s. 27), “şahs-ı hak-nâşinas” ve “yirmi sene oluyor ki çilgincasına, alçakcasına, hayır hayır şeytanu’ş-şeyatın imiş gibi tasavvurun haricinde bir mefsedet-i bîrahmâne ile bu mahall-i mübarek üzerinde hora tepip duruyor” (s. 32); “yılan gibi” (s. 4), “bir ecnebi önünde pâ-bûs-ı temelluk eden” (s. 16), “div-i esaret” (s. 16), “yılandan farkı yoktur, zelilâne yerlerde sürünmek hilkat-ı rediesi muktezıyatındandır, hele azıcık dokunulmasın, insana bir sarılır, çatır çatır kemiklerini kırar, kanını emer, kaldırım atar” (s. 16), “ecşâm-ı sakile gibi” (s. 17), “namert” (s. 17), “hafiyelik mesleği açmış, herkesin başına şeytan gibi musallat olmuş” (s. 17), “ahd-şiken” (s. 18), “küstah” (s. 28), “ervâh-ı sefîleden binlercesi tecessüm etmiş de insan şeklini almış bir mahluk” (s. 30).

21 “Umum üzerine çökmüş bir belâ-yı istibdat” (s. 2).

olmayan” (s. 16) cahil, namert, korkak, şeytan inatlı, “hafiyelik mesleği açmış”²² (s. 17) vs. Tunalı Hilmi, II. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı Devleti’nin menfi halini müessir bir şekilde anlatmak için Cehennem’i tasvir eden âyetlere baş vurmakta ve toplumsal durumu Cehennem’e dönüştürmektedir. Cehennem’de en çok inleyen, “vaktiyle âdeta tapılırcasına sevilen mahlûk-ı hunhar” Abdülhamit’tir ve “can acısıyla yerlerde yılan gibi kıvrım kıvrım” kıvrınmaktadır. Ulemanın da içinde yer aldığı “neme lazım”cılar ve “güruh-ı mesâlîn” de “lâzım-ı gayrı müfârik bir ceza” olarak Cehennem’dedir (s. 4-5).

Metnin bir başka yerinde II. Abdülhamit ve icraatının insanları ve memleketi getirdiği emniyetsiz, adaletsiz, hürriyetsiz durum şöyle tasvir edilmektedir:

“Evet, ins u candan, ahkâm-ı diniyeden, hukuk-ı ibâddan ne varsa toplanılmış, dünya menzil-i dalâlete, vatan bir tuhafgâh-ı esarete dönmüş; her şehir kabristan-ı hidayet, her ev bir türbe-i hürriyet veya âramgeh-i ye’s u matem olmuş, herkes irade-i cüziyesini kendi eliyle kaybetmiş, heykele veya senzâra benzemiş, her nereye gidilse, kime ve her neye tesadüf olursa üzerinde bir kitabe-i ‘Dinimizi parçalayarak dünyamızı yamıyoruz, geride ne din kalıyor ne de yamadığımız dünya’dır okunur, saadet-i beşeriyenin husûl ve istikrarını ancak İslâmiyetden bekleyen fakat ona hiçbir alâka-i zâhriyesi olmayan her zâir-i zî-ibtisarı bile hüngür hüngür ağlatır! Elhasıl ervâh-ı seffleden binlercesi teecessüm etmiş de insan şeklini almış gibi bir mahluk [Abdülhamit] ortada kalmış; işaret etmiş, etmiş; güya ki mevcudât buna kendi kendine tâbi olmuş, ola ola meydana bir taht çıkmış (...).” (s. 30-31).

Sultan Abdülhamit netice itibariyle itaata salih bir padişah değildir. Çünkü ortada “efkâr-ı umumiyeye yani henüz kendisini göstermemiş olan *icma-i ümmete* göre meşru bir padişah yoktur” (s. 14). Padişah ve halife de olması gereken dinî, siyasi, ahlâkî vasıflardan yoksundur. Ayrıca hadislerde de belirtildiği gibi itaat “maruf”tır ve Allah’a isyan olan yerde kula itaat sözkonusu olamaz. Bu ifadelerde Abdülhamit ve istibdat idaresi vesile edilerek tebeanın kadim itaat tasavvurunu dağıtma ve dönüştürme doğrultusunda ciddi bir çabanın olduğu da açıktır (bk. s. 35).

6. Risâlede çok güçlü ifadelerle dile getirilmeyen ve Abdülhamit’e karşı muhalefetin gölgesinde kalan bir meşrutiyet talebi ve çerçevesi de çizilmektedir. Bu silik meşrutiyet talebi çerçevesinin unsurlarına baktığımızda biri önemli diğerleri zayıf ve önemsiz tasvir ve vurgularla karşılaşılıyor. Önemenebilecek vurgu “kanun” ve “hukuk-ı padişahî” kavramları etrafındadır. Yazar, kadı ve hakimlerin hükümlerinin âdil ve yerinde hükümler olmadığını söyledikten sonra bu hükümlere itaat etmenin gerekmediğini 22 “Bir hafiyelik mesleğidir açmış, herkesin başına şeytan gibi musallat olmuş, bütün mahlukatı bu yola sokmak istiyor; yetiştirdiklerine ise her daire-i mahremiyete, hatta ervâh-ı sefele gibi her kalbe, her damara girmek salahiyeti vermiştir” (s. 17).

belirtir ve itaatsizliği savunarak teşvik eder. Çünkü “herkese tatbik olunur bir düsturü’l-amel” (muhtemelen Kanun-i Esasi veya kodifie edilmiş kanun mevzuatı kastediliyor) olmadığı için kadı ve hakimin istinat ettiği şey itaatı gerektirecek bir kanun değil. İtaati gerektirecek “hukuk-ı padişahî” de değil, “çünkü ortada efkâr-ı umumiyye yani henüz kendisini göstermemiş olan *icma-i ümmete* göre meşru bir padişah yoktur, fakat nemrûdâne bir varlık” vardır (s. 13). Padişahın meşruluğunun, daha sonraki yorumlarda ikisi de bir tür seçim mânasına da kullanılacak olan *efkâr-ı umumiyye* ve *icma-i ümmete* bağlanması ile kodifie (taknân) edilmiş ve herkes için aynı olan bir kanun arayışı, meşrutî idarenin seçim ve meclis-teşrî unsurlarına işaret etmektedir.

Risâlede zayıf ve önemsiz kalan meşrutiyet unsurları ise iki yerde geçen Meclis-i Şura (s. 28, 34; biri Meclis’in iade-i küşadı, diğeri Meclis olmadıkça ittihadın sağlanamayacağı), bir yerde geçen “milletin *hakimiyeti*” (s. 32), aynı sayfada iki kere işaret edilen meşveret ve istişare etme lüzumundan (s. 34) ibarettir.

Zayıf meşrutiyet talebi hilafet-saltanat sistemine karşı yöneltilen tenkitleri de zayıf ve çelimsiz kılmış gibidir. O kadar ki *İkinci Hutbe*’de mevcut siyasi sisteme açık ve ciddi tenkitler yok mesabesinde. Bir başka ifade ile risâledeki II. Abdülhamit ve istibdat rejimine, mevcut icraata yönelik tenkitler, aynı zamanda doğrudan hilafet-saltanat sisteminin değiştirilmesi talebi olarak anlaşılabilir bir güçte değildir. Halbuki aynı tarihlerde Mısır’da, İttihat ve Terakki hareketine doğru kayan Osmanlı ulema çevresinin neşrettiği risâlelerde ve yazılarda meşrutiyet talebi ile hilafet-saltanat sistemi (eski rejim) tenkitleri birbirinin ayrılmaz parçası olarak birlikte ve yanyana yürüyordu. Tunalı Hilmi ve arkadaşlarının bu yayınlardan haberdar olduğunu ve kendi risâlesi de dahil olmak üzere İttihatçıların II. Abdülhamit’e ulemaya müteveccih olarak müşterek bir planı yürüttüklerini biliyoruz. Buna rağmen aralarında farklılıklar olduğu bârizdir.

7. Risâlenin bir diğer hususiyeti, 25 yaşlarında olan yazarın kendisini ve İttihatçı çevresini nasıl, hangi kalıplarla anlattığı meselesi olsa gerektir. Bu konuda iki farklı mekanizmanın işle(til)diği söylenebilir; biri, yazarın da içinde bulunduğu genç İttihatçıların “mücahid, merdan-ı Hüda, âşık-ı hakikat” (s. 9),²³ “erbab-ı hamiyet”, “hamiyetperverân-ı ümmet”, “faaliyetperverân-ı hamiyet” (s. 17, 28, 30),²⁴ “fedakârân-ı sebilüllah”, “mezarsız şehitler” (s. 21), “kellelerini koltuklarına alırcasına ortaya atıl”anlar (s. 27), “ümmetin nûr-ı dîdesi” (s. 29), “hevesât-ı nefsiyye ve istikbal-i hususiyesine arka çeviren şübbân-ı vatan” (s. 33) gibi ahlâkî ve fedakârlık, kahramanlık vurgularıyla dolu itibarlı kelime, terkip ve ifadelerle anlatıl-

23 “Merdân-ı Hüda âşık-ı hakikattır, vicdanları cebân-et-i mağrurâne ile lekelenmiş değil metanetle yoğrulmuş, ismet-i recûlâne ile müzeyyen ve mücehhezdir. Mücahidin-i insanîyet bir zırh-ı mânevî taşır ki onu şeytanî darbeler zedeliyemez” (s. 9). Mücahid, mücahid-i fâ sebilillâh adlandırması için ayrıca bk. s. 15, 34.

24 “Din ü milleti esasından sarsan bu sû-i kasd-ı zâlimâneye sinedâr-ı müdafaa olan erbab-ı hamiyet” (s. 17).

maları, tavsif edilmeleridir.²⁵ İkincisi ise yazarın kendisini ve çevresini ulemanın yanında/karşısında “küçükler” (s. 8, 9),²⁶ “bîperva” (s. 9), “çoluk çocuk” (s. 27) gibi kelimelerle ifade etmesi ve yine ulema tarafından “delimiz tenezzülen dinlenilsin” (s. 9) gibi beyanlara yer vermesidir.

Birinci mekanizmanın üst düzeyde bir itibar ve meşruluk kazanma arayışıyla alakalı olduğu rahatlıkla söylenebilir. İkinci mekanizmanın ise ilk bakışta ulemanın gönlünü almaya ve İttihatçıların, daha etkili olabilmek için kendilerini mütevazı bir yere oturtmaya dönük olarak işletildiği düşünülebilir de bu tesbit kanaatımızca hadisenin bütününe açıklamaz. Burada dinî, siyasî ve sosyal karşılıkları da olan oturmuş Osmanlı hiyerarşik düzeninin etkisi ile fikir açıklamanın/akıl vermenin, hele yönetici olmanın belli bir yaşa gelmekle ve tecrübeler kazanmakla ulaşılabilecek bir “mertebe” olduğu yolundaki kabul hesaba katılmalıdır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra bile muzaffer genç İttihatçı kadronun, uzun sayılabilecek bir süre kabinelere temsilci sokmak konusunda ürkek ve çekingen davrandığını, kendilerini bu makamlara yakıştıramadıklarını biliyoruz.²⁷

8. Metinde geçen “milliyet-i Osmaniye”, “saadet-i milliye”, kudsiyet-i milliye”, “hareket-i milletperverâne”, “ızdırabât-ı milliye”, “hâk-i akdes-i vatan” gibi terkiplerdeki millet, milliyet kelimelerini 1911-12 yıllarından itibaren daha belirgin bir şekilde teşekkül edecek olan milliyetçi vurgular olarak görmek en azından eksik bir değerlendirme olur. Risâle, doğrudan doğruya II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesine dönük bir metin olduğu için bütün İslâm dünyasını kuşatacak ve ittihad-ı İslâm vurgusu taşıyacak ifade ve kalıplara yer vermemekte ise de millet, milliyet kavramlarını da ihtiva eden bir Osmanlılık vurgusu taşıdığı açıktır. “Türklük, Osmanlılık bence birdir”²⁸ diyen Tunalı Hilmi 1318 yılında yine Cenevre’de basılan *Onbirinci Hutbe*’nin altbaşlığını da şöyle koymuştur: “*Türkiyalılık Osmanlılık, Osmanlılık Türkiyalılıktır*”.

9. Bu propaganda risâlesinin harekete geçirmek ve muhalefete çekmek istediği hedef kitle ulema olduğuna göre hedefe ulaşıp ulaşılmadığı, daha yumuşak bir ifade ile risâlenin ulemayı etkileyip etkilemediği sorusunun da cevaplandırılması gerekir. Bizim görebildiğimiz kadarıyla bu soruyu netlikle cevaplandırabilecek verilere sahip değiliz; risâlenin ne kadar basılıp dağıtıldığı, nerelere, hangi gruplara ulaştığı, nasıl karşılandığı, ulemanın tepkisinin ne olduğu konularında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fakat

25 Jöntürklerin bu tür müsbet anlamlarla yüklü kelime ve terkiplerle anılmaları için ayrıca bk. Ş. Hanioglu, *age*, s. 35-39; İ. Kara, *age*, s. 66-73.

26 “Çünkü büyükler [ulema] vazifelerini görmezlerse küçüklerin [kendileri] üzerine yüklenir” (s. 8),

27 Bu konuda bk. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul, Dergâh Yay. 1990, s. 16, 31-33.

28 Tunalı Hilmi’nin Cenevre 1317 baskılı *Peşte’de Reşid Efendi* İle kitabından (s. 96) nakleden Ş. Hanioglu, *age*, s. 632/dn. 111. Hanioglu bu sayfalarda Tunalı Hilmi de dahil olmak üzere Jöntürklerin milliyetçilik telakkilerine temas etmektedir.

bu risâledeki mantığın, üslubun ve delillerin daha sonraki dönemlerde, yaygın olarak da II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yazılanlara, hususen ulemanın kaleminden çıkma metinlere yansımaları bir ölçü olarak kullanılabilirse bu soruyu müsbet olarak cevaplayabiliriz diye düşünüyorum. Aslında ilmiye sınıfı, II. Abdülhamit döneminde itibarının zedelenmesi ve gayrimemnunluğu gittikçe artan bir durumdaydı ve Şerif Mardin'in yerinde ifadesiyle "kendi yağında kavrulmaya bırakıl[mış]dı, ilmiyenin bir kuruluş olarak yavaş yavaş çökmesine karşı hiçbir tedbir alınma[mış]dı".²⁹

İki yıl içinde çıkan bu ve birinci makalede işaret ettiğimiz diğer risâleler, kısmen de olsa ruhen ve maddî imkânları itibariyle muhalefete hazır bir kitleye hitap etmiş oluyordu. İلميye sınıfını o güne kadar muhalefete karşı perhizkâr, halife-sultana karşı -gönüllü günölsüz fakat büyük ölçüde itaatkâr kılan şey, içinde bulunduğu iyi veya normal şartlardan değil devletle münasebetleri açısından tevarüs ettiği zihniyet, gelenek ve teamüllerden neşet ediyordu. Mukayeselere girmeden şimdilik şu kadarını söyleyebiliriz sanırım: Bu risâlede, külliyetli sayıda âyet ve hadisler eşliğinde belli bir mantıkla ulemaya yöneltilen yorumlu tenkitler daha sonra ulemanın şu veya bu şekilde benimsiyeceği ve dillendirmeye başlayacağı unsurlar haline gelecektir ki bu da ilmiye sınıfının hem teamüllerini dönüştürmeye hem de yerinden olmaya başladığının açık işaretlerini vermektan başka bir mânaya gelmiyecektir.

10. II. Abdülhamid'in ulemaya ve hususen tarikat şeyhlerine karşı tavrının değışmesi ve bu zümreye müteveccih sürgünlerin, mecburi ikamete tabi tutmaların, gözhapsislerinin başlaması,³⁰ İttihat ve Terakki'nin kurulduğu ve peşisıra ulema ve meşayihe hitap eden bu ve benzeri risâlelerin yayınlandığı tarihlerden hemen sonraya rastladığı için, bu yayınlarla sultanın tavır değıştirmesi arasında bir ilişki kurulup kurulamayacağı meselesi araştırılmaya değer bir problem olarak gözükmektedir. Biz böyle bir ilişkinin olduğu kanaatindeyiz.

III

Yukarıda da belirttiğimiz gibi *İkinci Hutbe*'de, bir din metinde olabileceği kadar, belki ondan daha fazla âyet ve hadis metni yer almaktadır: 160 âyet, 76 hadis. Nerde ise her sayfaya dört âyet, iki hadis düşüyor. Birçok açıdan değerlendirmeye tâbi tutulmalarına imkân vermek için bunların metinde geçiş sırasına göre listesini vermeyi uygun gördük.

Metinde Zikrediliş Sırasına Göre Âyetler ve Hadisler

1. Âyetler

"De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler müsavi olur mu?" (Zümer, 39/9).

"Bütün işler Allah'a ircâ olunur" (Ali İmran, 3/109).

29 Ş. Mardin, *age*, s. 56.

30 Şeyhlerin sürgünleri konusunda bk. Ş. Hanioglu, *age*, 118-20; İ. Kara, *age*, s. 75-76.

“Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehine, kim de kötü iş yaparsa kendi aleyhinedir; sonra Rabbinize döndürüleceksiniz” (Câsiye, 45/15).

“Herkesin kazandığı ancak kendi boynuna geçer, günah işleyen/cezaya müstahak olan başkasının günahını/cezasını çekmez” (Enâm, 6/164).

“Nereye kaçmalı?”. “Hayır, hayır yok bir sığınılacak siper!” (Kıyamet, 75/10-11)

“Kalpler o gün kaygı içinde, gözleri haşyet içinde” (Nâziât, 79/8-9).

“Nice yüzler o gün ekşir/asılır, belini kıran felâkete dûçar olduklarını anlar” (Kıyamet, 75/24).

“Keşke amel defterim bana verilmeseydi ve hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke ölümle her şey bitseydi! Malımın bir faydasını görmedim, saltanatım da uçup gitti” (Hâkka, 69/25-29).

“Onu yakalayın ve bağlayın!” (Hâkka, 69/30).

“Başının üstüne hamîm/kaynar su azabından dökün”. “Tat bakalım, hani sen aziz ve şerefli idin” (Duhan, 44/48-49).

“İnsanları hep sarhoş görürsün, halbuki sarhoş değillerdir ve fakat Allah’ın azabı şiddetlidir” (Hac, 22/2).

“İyilik ve takva üzere yardımlaşın”. “Günah ve düşmanlık/haddi aşma üzere yardımlaşmayın” (Maide, 5/2).

“Bazısı bazısına dönmüş karşılıklı bir şeyler soruyorlar” (Saffat, 37/27).

“O gün dost dosttan bir şey def edemez, yardım da olunmazlar” (Duhan, 44/41).

“Hepsi o gün azapta müşterektirler” (Sâffat, 37/33).

“Yaşlanın o ateşe bakalım; ister sabr edin ister etmeyin, artık hepsi bir. Hep yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz” (Zâriyat, 51/16).

“Kişinin kardaşından ve anasından, babasından ve refikasından ve oğullarından kaçacağı o gün” (Abese, 80/34-36).

“Yeryüzünde fesat arama” (Kasas, 28/77).

“İnsanlardan kimileri de vardır ki ilim olmadan mücadele eder de her kaypak şeytanın ardına düşer” (Hac, 22/3).

“Onlar dünya hayatını sever, ahirete tercih ederler de Allah yolundan yüz çevirirler ve onun eğrilmesini isterler. İşte bunlar çok uzak bir dalâlet içindedirler” (Ra’d, 13/3).

“Kendilerine Tevrat yükletilen, sonra onu hâmil olmayan kişilerin meseli, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin haline benzer” (Cuma, 62/5).

“Haydi siz öyle yaptınız; bu dünya hayatında tuttunuz onlar adına mücadele ediverdiniz, fakat kıyamet günü Allah’a karşı onlar adına kim mücadele edecek veya üzerlerine kim vekil olacak?” (Nisa, 4/109).

“Onlar hayvan gibidirler, hatta gidişçe daha sapkındırlar” (Furkan, 25/44).

“De ki: Dünya metâi/zevki ne olsa azdır, ahiret ise Allah’tan korkanlar için sırf hayırdır” (Nisa, 4/77).

“Gördün mü hevasını ilâhı edineni?” (Furkan, 25/43).

“Kendilerine her âyet gelmiş olsa da, acı azabı görünceye kadar iman etmezler” (Yunus, 10/97).

“İnsanlardan kimi de vardır ki Allah yolundan bilmeyerek sapıtmak ve onu eğlence yerine tutmak için laf eğlencesi satın alır; işte bunlara alçaltıcı bir azap vardır” (Lokman, 31/6).

“İnsanlar arasında hak ile hükmet” (Sâd, 38/26).

“Aralarında sırf Allah’ın indirdiği ile hükmet, keyiflerine tâbi olma ve onlardan sakın ki Allah’ın indirdiği ahkâmın birinden seni şaşırtsınlar” (Maide, 5/49).

“Allah’ın indirdiği Kitab’dan bir şeyi gizleyip de bununla biraz para alanlar, muhakkak ki onlar karınları dolusu ateşten başka bir şey yemezler ve kıyamet günü Allah onlara ne bir şey söyler ne de kendilerini tezkiye eder. Onlara gayet acı bir azap vardır” (Bakara, 2/174).

“Nefislerine hıyanet edip duranlar adına mücadeleye kalkışma, çünkü Allah vebal yüklenen, hıyanetkâr olan kimseleri sevmez” (Nisa, 4/107).

“Sana can atarak gelen, haşyet duyarak gelmişken sen ondan gaflet ediyorsun” (Abese, 80/8-10).

“Ey iman edenler! Sizlere ‘meclislerde genişleyin/gelenlere yer açın’ denildiği vakit genişleyiverin, Allah da size genişlik versin. ‘Kalkın’ denildiği zaman da kalkıverin ki Allah iman edenlerinizi, kendilerine ilim verilenleri ise kat kat yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır” (Mücadele, 58/11).

“Zulme uğrayan hariç Allah fena sözün açıklanmasını istemez. Allah her şeyi işitir ve görür” (Nisa, 4/148).

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e de itaat edin, sizden olan ulü’l-emre de. Sonra bir şeyde nizâa düştünüz mü hemen onu Allah’a ve Resûlü’ne arzediniz, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanır münimlerseniz! O hem hayırlı hem de netice itibariyle daha güzeldir” (Nisa, 4/59).

“Allah’ın lâneti zâlimler üstüne!” (Hûd, 11/18).

“Zannın birçoğundan sakının, çünkü zannın bazıları vebaldir. Tecessüs/casusluk da etmeyin, bazınız bazınızı gıybet de etmesin” (Hucurat, 49/12).

“Kendi evlerinizden gayrı evlere, sahiplerinden izin alıp selâm vermeden girmeyiniz” (Nûr, 24/27).

“Mümin erkek ve kadınlara hak etmedikleri/sebebiyet vermedikleri şekilde eza edenler şüphesiz bir bühtan ve günah yüklenmişlerdir” (Ahzab, 33/58).

“Kim bir cinayet/günah veya bir vebal kazanır da sonra onu bir bigünahın üzerine atarsa şüphesiz bir bühitan ve açık bir vebal/günah yüklenmiş olur” (Nisa, 4/112).

“Kendilerinizi ayıplamayın ve kötü lakaplarla atımayın; imandan sonra fâsıklık ne kötü isimdir!” (Hucurat, 49/11).

“Allah’ın mescidlerini içlerinde Allah’ın ismi anılmaktan men eden ve harap olmaları maksadıyla çalışan kimselerden daha zâlim kim olabilir? Bunlar oralara korka korka olmaktan başka suretle girmek salâhiyetini hâiz değildirler” (Bakara, 2/114).

“Allah hainleri sevmez” (Enfal, 8/58).

“Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse onlar fâsıkların tâ kendileridir” (Maide, 5/47).

“Şüphesiz Allah fâsıklar gürûhundan razı olmaz” (Tevbe, 9/96).

“Allah zâlimleri sevmez” (Ali İmran 3/127).

“Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse onlar zâlimlerin ta kendileridir” (Maide, 5/45).

“Allah’ın âyetlerini yalanlayan ve ondan menedenden daha zâlim kim olabilir?” (Enâm, 6/157).

“Rabbinin âyetleriyle nasihat edilip de sonra onlardan yüzçeviren kimseden daha zâlim kim olabilir?” (Secde, 32/22).

“Dilediğini yapar” (Burûc, 85/16).

“Kim bir mümini kasden öldürürse artık onun cezası Cehennemde ebedî kalmaktır. Allah ona gazab etmiş, lânet etmiş, büyük bir azap hazırlamıştır” (Nisa, 4/93).

“Ey Rabbimiz! Bizleri o zâlimler gürûhuyla beraber kılma” (Araf, 7/47).

“Kitab’ı sana indiren O’dur. Bunun bir kısım âyetleri ümmü’l-kitab olan muhkemâtdır diğer bir takımları da müteşâbihâtdır. Amma kalblerinde bir yamukluk bulunanlar, fitne aramak, tevilini aramak için sadece onun müteşâbih olanlarının ardına düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde rüsûhu olanlar da derler ki: İnanıyoruz ki hepsi Rabbimizden. Mamafih özü temiz olanlardan başkası düşünemez” (Ali İmran, 3/7).

“İndirdiğimiz açık delilleri ve ayn-ı hidayet olan âyetleri insanlar için biz Kitab’da beyan ettikten sonra gizleyenler, muhakkak ki onlara Allah lânet eder, lânet şânından olanlar da lânet eder” (Bakara, 2/159).

“Allah kuvvet ve kudretçe daha şiddetli, azap vermek bakımından da daha şiddetlidir” (Nisa, 4/84).

“Muhakkak ki Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasındayken hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emr ediyor” (Nisa, 4/58).

“Kulları arasında Allah’tan ancak âlimler korkar” (Fâtır, 35/28).

“Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamiyle Allah’ındır. O’na hoş kelimeler yükselir, onu da amel-i sâlih yükseltir” (Fâtır, 35/10).

“Ellerinizi kendinizi tehlikeye atmayınız” (Bakara, 2/195).

“Aşırı gitmeyin/ifrata dalmayın” (Maide, 5/77).

“Allah her canlıyı sudan yarattı” (Nûr, 24/45).

“Dininizde haksız ifrâta dalmayın” (Maide, 5/77).

“Allah haddi aşanları sevmez” (Maide, 5/87).

“Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de” (Nisa, 4/100).

“Eğer Allah’a yardım ederseniz O da size nusret verir, yardım eder” (Muhammed, 47/7).

“Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği her kuvvetten ve cihad için beslenen atlardan hazırlık yapın; onunla hem Allah düşmanını korkutursunuz, hem sizin düşmanınızı...” (Enfal, 8/60).

“Birbirlerine hakkı tavsiye ettiler” (Asr, 103/3).

“Allah’ın bana verdiği size verdiğinden daha iyi. Hayır, siz hediyenize güveniyorsunuz” (Neml, 27/36).

“Her kim güzel bir şefaatta bulunursa, ona ondan bir nasip olur. Her kim de kötü bir şefaatta bulunursa, ona da ondan bir hisse olur” (Nisa, 4/85).

“Ey iman edenler! Sizler kendinizi düzeltmeye bakın, siz hidayete erdikten, doğru yola girdikten sonra dalâlete düşenler size zarar veremez” (Maide, 5/105).

“Herhalde Allah insanlara zerrece zulmetmez ve lâkin insanlar kendilerine zulmediyorlar” (Yunus, 10/44).

“Allah bir kavme verdiğini, onlar nefislerindeki bozmadıkça bozamaz” (Ra’d, 13/11).

Hak “Başınıza ne musibet geldiyse kendi ellerinizin kazancı iledir; birçoğundan da Allah sizi affediyor” (Şûra, 42/30).

“Her kim zikrimden yüz çevirirse ona dar bir maişet vardır” (Tâhâ, 20/124).

“Kim işlediği zulmün arkasından tevbe edip salaha dönerse Allah elbette tevbesini kabul buyurur; çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir” (Maide, 5/39).

“Ancak zulmeden sonra da kötülüğün arkasından güzelliğe tebdil eyleyen başka; ona da ben gafûr ve rahîmim” (Neml, 27/ 11).

“Kim mümin olarak salih amellerden işlese o vakit o ne bir zulümden korkar ne de çiğnenmeden” (Tâhâ, 20/ 112).

“İşleri/buyrukları aralarında şûra iledir” (Şûra 42/38).

“Onlarla iş hususunda müşavere et” (Âl-i İmran 3/159).

“Günah ve düşmanlık fısıldaşmayın” (Mücadele, 58/9).

“İyilik ve takva fısıldaşın” (Mücadele, 58/9).

“O halde yalan diyenlere itaat etme/onları tanıma. Arzu ettiler ki sen onlara müdâhane edesin de onlar da sana müdâhane etsinler. Çok yemin edenlere de itaat etme/onları tanıma” (Nûn, 68/8-10).

“Öyle bir fitneden sakının ki hiç de içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz; bilin ki Allah’ın azabı şiddetlidir” (Enfal, 8/25).

“Kim sabr eder ve af ederse, işte o azmolunacak işlerdendir” (Şûra, 42/43).

“Ancak haksızlıkla yeryüzünde isyan/azgınlık ederek insanlara zulmedenler üzerine (cezalandırma için) yol vardır. Onlara gayet acı bir azap da vardır” (Şûra, 42/42).

“Kötülüğün cezası da misli kötülüktür, fakat her kim affedip ıslah ederse onun da ecri Allah’adır. O zâlimleri sevmez” (Şûra, 42/40).

“Her kim zulm olunduktan sonra öcünü alırsa artık onlar üzerine ceza için yol yoktur” (Şûra, 42/41).

“Melûn melûn nerede ele geçirilirse tutulurlar ve öldürülürler de öldürülürler” (Ahzab, 33/61).

“Müminler ancak kardaştlar, onun için iki kardaşınızın arasını düzeltin” (Hucurat, 49/10).

“Eğer müminlerden iki taife çarpışarlarsa hemen aralarını bulun, barıştırın. Şayet biri diğerine karşı bağı ediyorsa o vakit bâğî olana Allah’ın emrine rücu edinceye kadar kıtal edin, eğer rücu ederse yine adaletle aralarını sulh edin ve hep insafli olun; çünkü Allah adelet yapanları sever” (Hucurat, 49/9).

“Bari rabbanîyyûn ve ahbâr (yahudi âlimleri) onları günah söylemekten ve haram yemekten nehyetseler! Ne fena sanata alışmışlar” (Mâide 5/63).

“Hem sizden müteşekkil, önde gider, hayra davet eder, marûf ile emir ve münkerden nehy eyley bir ümmet olsun! İşte onlardır o felâhi bulacaklar” (Ali İmran 3/104).

“Yeryüzünde debelenenlerin Allah nezdinde en kötüsü o sağırlar, o dilsizlerdir ki hakkı akıllarına koymazlar” (Enfal, 8/22).

“Ben şüphesiz müslümanlardanım deyip salâh ile çalışarak Allah’a davet eden kimseden daha güzel sözlü kim olabilir?” (Fussilet, 41/33).

“Allah uğrunda hak cihadıyla mücadele eyleyin” (Hac, 22/78).

“Kendilerinizi ve ailelerinizi ateşten koruyun” (Tahrim, 66/6).

“Allah’tan korkun ve birbirinizle aranızı ıslah edin” (Enfal, 8/1).

“İnsanlara güzeli (güzelliği) söyleyin” (Bakara, 2/83).

“Sağlam söz söyleyin” (Ahzab, 33/70).

“Yaptığımı büyük görme” (Müddessir, 74/6).

“Gerek bir mümin gerek bir mümine için, Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman o işlerinde tercih kendilerinin olamaz. Her kim Allah ve Resulü’ne âsi olursa açık bir sapıklık etmiş olur” (Ahzab, 33/36).

“Nasihat et (hatırlat), nasihat fayda verir” (A’lâ, 87/9).

“Nasihatte bulun çünkü nasihat müminlere fayda verir” (Zâriyat, 51/55).

“İnsanlara iyilik emr eder de kendinizi unutur musunuz?” (Bakara, 2/44).

“Hepiniz Allah’ın ipine sınıksız tutunun, tefrikaya düşmeyin” (Ali İmran, 3/103).

“Sizleri ne mallarınız ne evlatlarınız Allah’ın zikrinden alıkoymasın ve her kim öyle yaparsa işte onlar hüsrana düşenlerdir” (Münafikûn, 63/9).

“O gün ne mal fayda verir ne oğullar; ancak Allah’a selim bir kalp ile varan başka” (Şuara, 26/88-89).

“Şüphesiz ki Allah rezzâk (bol rızık veren), kuvvet sahibi ve metindir” (Zâriyat, 51/58).

“Bak o zâlimlerin akibeti nasıl oldu?” (Kasas, 28/40).

“Allah’a sığınıp korunun ve müminler yalnız Allah’a tevekkül etsinler” (Mâide, 5/11).

“Günah işleyen/cezaya müstahak olan başkasının günahını/cezasını çekmez” (Enâm, 6/164).

“Allah’ın izni olmadıkça kimseye ölmek yok. O vadesiyle yazılmış şaşmaz bir yazı” (Ali İmran, 3/145).

“Allah bir nefsi eceli geldiği zaman asla tehir buyurmaz” (Münafikûn, 63/11).

“Niçün yapmayacağınız şeyi söylersiniz?, bilmez misiniz ki yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında çirkin bir kabahattir” (Sâffât, 61/2).

“Cihad/mücadele eden sırf kendisi için mücadeleye eder” (Ankebut, 29/6).

“Her nefis kazancına bağlıdır” (Müddessir, 74/38).

“Nefsini temizlikle parlatan gerçek felah bulmuştur” (Şems, 91/9).

“Kim dünya sevabını isterse ona ondan veririz, kim de ahiret sevabını isterse ona da ondan veririz. Şükredenlere ise muhakkak mükâfat vereceğiz” (Ali İmran, 3/145).

“Kim ahireti ister, ona layık bir sa’y u gayret ile onun için mümin olarak çalışırsa, işte bunların sa’yleri meşkur olur” (İsra, 17/19).

“Hayırlara koşuşurlar ve işte bunlar sâlihlerdendirler” (Ali İmran, 3/114).

“Kim hidayetime uyarırsa o dalâlete düşmez ve bedbaht olmaz” (Tâhâ, 20/123).

“Hayırlara koşun/hayır yapmakta birbirinizle müsabaka edin” (Bakara, 2/148).

“O Rahman’ın kulları arzın üzerinde mülâyemetle/tevuzuyla yürürler” (Furkan, 25/63).

“Ey Rabbimiz! Bizleri bu ahalisi zâlim memleketten çıkar, tarafından bize bir sahip gönder, tarafından bize bir yardımcı gönder” (Nisa, 4/75).

“Ya Rabbi! Kurtar beni bu zâlim kavimden” (Kasas, 28/21).

“Artık o zulmedip duran kavmin kökü kesildi. Hamdolsun Allah’a, Rabbü’l-âlemîne” (Enâm, 6/45).

“Vay bizlere! Bizler cidden zâlimler idik” (Enbiya, 21/14).

“Vallahi, seni Allah bize üstün kıldı” (Yusuf, 12/91).

“Allah kimseyi gücünün ötesinde mükellef tutmaz” (Bakara, 2/286).

“Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da unuttuğu kişiler gibi olmayın; onlar fâsıkların tâ kendileridir” (Haşr, 59/19).

“Bunlar ahireti dünya hayatına/alçak hayata satmış kimselerdir; onun için bunlardan azap hafifletilmez ve kendilerine yardım da yapılmaz” (Bakara, 2/86).

“İşledikleri bir münkerden vaz geçmezlerdi; yaptıkları ne kötü şeydi” (Maide, 5/79).

“İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın” (Enfal, 8/21).

“Azabımız kendilerine geldiği vakit ‘bizler hakikaten zâlimler idik’ demekten başka davaları olmadı” (Araf, 7/5).

“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz” (Ali İmran 3/110).

“Din/ahret gününün sahibi” (Fatiha, 1/4).

“Şüphesiz ki Rabbin mirsad ile gözetlemektedir” (Fecr, 89/14).

“Muhakkak ki Allah takva sahipleriyle beraberdir” (Nahl, 16/128).

“Muhakkak ki Allah hâinlerin hilesini muvaffakiyete erdirmez” (Yusuf, 12/52).

“Allah yolunda katl olunanlara ‘ölüler’ demeyin, hayır diridirler” (Bakara, 2/154).

“Zulüm edenlere meyletmeyin ki size ateş dokunur ve Allah’tan başka velileriniz de yoktur, sonra kurtulamazsınız” (Hûd, 11/113).

“Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir övünmeden ibarettir” (Hadid, 57/20).

“Başınıza azap gelmeden evvel tevbe ile Rabbinize yönelin ve O’na hâlis müslümanlık yapın; sonra kurtulamazsınız. Haberiniz olmayarak ansızın başınıza azap gelmeden evvel Rabbinizden size indirilenin en güzelini takip edin” (Zümer, 39/54-55).

“Eyyvah! Allah yanında yaptığım eksikliklerden dolayı hasretime bak,

doğrusu ben eğlenenlerden idim” (Zümer, 39/56).

“O insanların ‘iman ettik’ demeleriyle bırakılacaklarını ve imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorsun?” (Ankebut, 29/2).

“Allah adaleti emreder...” (Nahl, 16/90).³¹

2. Hadisler

“Haya imandandır”.

“Dünya ahiretin tarlasıdır”.

“Âlimler peygamberlerin vârisleridir”.

“Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden mesuldür”.

“Çalışıp kazanan Allah’ın habibidir”.

“Muhakkak ki her ümmet için bir fitne vardır; benim ümmetimin fitnesi de maldır”.

“Kur’an’ı ve farzları öğreniniz, insanlara da öğretiniz, zira ben de fâniyim”.

“Muhakkak ki Allah ilmi insanlardan sıyrıp almaz fakat ulemayı çekmekle ilmi çeker alır, o kadar ki bir âlim bile bırakmaz. Artık insanlar cahilleri baş edinirler; onlara soru sorulur, onlar da bilmeden fetva verirler. Neticede hem kendileri dalâlete düşer hem de başkalarını dalâlete düşürürler”.

“Kim kendisine bir ilim sorulur da onu ketm ederse kıyamet günü ona ateşten bir gem vurulur”.

“Kim ilim tahsil eder de onunla ulemeden sayılmak veya sefihlerle düşüp kalkmak yahut insanların dikkatini üzerine çekmek isterse Allah onu Cehenneme koyar”.

“Kurtuluş doğruluktur”.

“Mümin duyduğu hayırdan doymaz, o kadar ki sonu Cennete varır”.

“Peygamberler dinar veya dirhem miras bırakmazlar, ancak ilmi miras bırakırlar; kim o ilmi ahz ederse bol/bereketli bir kismetle onu alır”.

31 Âyetlerin mushaf sırasına göre dökümü: Fatiha 1/4; Bakara 2/44, 83, 86, 114, 148, 154, 159, 174, 195, 286; Ali İmran 3/7, 103, 104, 109, 110, 114, 127, 145, 159; Nisa 4/58, 59, 75, 77, 84, 85, 93, 100, 107, 109, 112, 148; Maide 5/2, 11, 39, 45, 47, 49, 63, 77, 79, 87, 105; En‘âm 6/45, 157, 164; A‘raf 7/5, 47; Enfal 8/1, 21, 22, 25, 58, 60; Tevbe 9/96; Yunus 10/44, 97; Hûd 11/18, 113; Yusuf 12/91, 52; Ra‘d 13/3, 11; Nahl 16/28, 90; İsrâ 17/19; Taha 20/112, 123, 124; Enbiya 21/14; Hac 22/2, 3, 78; Nur 24/27, 45; Furkan 25/43, 44, 63; Neml 27/11, 36; Kasas 28/21, 40, 77; Ankebut 29/2, 6; Lokman 31/6; Secde 32/22; Ahzab 33/28, 36, 61, 70; Fâtır 35/10, 28; Saffât 37/2, 27, 33; Sâd 38/26; Zümer 39/9, 54-55, 56; Fussilet 41/33; Şûra 42/30, 38, 40, 41, 42, 43, 88-89; Duhan 44/41, 48-49; Csiye 45/15; Muhammed 47/7; Hucurat 49/9, 10, 11, 12; Zâriyat 51/16, 55, 58; Mücadele 58/9, 11; Haşr 59/19; Cuma 62/5; Münafikûn 63/9, 11; Tahrim 66/6; Nûn 68/8-10; Hâkka 69/25-29, 30; Müddessir 74/6, 38; Kıyamet 75/10-11, 24; Naziat 79/8-9; Abese 80/8-10, 34-36; Burûc 85/16; A‘lâ 87/9; Fecr 89/14; Şems 91/9; Asr 103/3.

“Zayıfın hakkının hiçbir menfaat beklemeden kavîden alınmadığı bir ümmet takdis edilmeyecek”.

“Rüşvet alan da veren de hükümde müsavidir”.

“Kadılar üç kısımdır. İki Cehennemde, biri Cennettedir. Bile bile adletsizce (zulümle) hüküm veren kişi Cehennemdedir. İnsanların haklarını yok eden cahil kadı Cehennemdedir. Adaletle hüküm eden kadı ise Cennettedir”.

“Allah, zulm etmediği müddetçe kadı ile beraberdir; zulm edince onu terk eder ve ona şeytanı yoldaş kılar”.

“Kim Allah’ın yeryüzündeki sultanını küçümser/aşağılarsa Allah da onu aşağılara indirir”.

“Cahil ve şakî olmayan Allah’a karşı çıkmaya cüret edemez”.

“Kim Allah’tan gayrı bir şey için ilim tahsil eder yahut ilimle Allah’tan gayrısını murad ederse Cehennemde yerini hazırlasın”.

“Altı kişi vardır ki onlara Allah ve peygamberler lânet eder: Allah’ın Kitabı’na ilavede bulunan, Allah’ın kaderini tekzib eden, -Allah’ın zelil kıldıklarını aziz, aziz kıldıklarını zelil etmek için- ceberrûtle insanlara musallat olan, Allah’ın haramlarını helâl kılan, ehl-i beytimden Allah’ın haram kıldığını helâl kılan, sünnetimi terk eden”.

“Dört şey kendisinde olan hakiki münafık olur; konuştuğunda yalan söyleyen, kendisine emanet edilene ihanet eden, vaadini yerine getirmeyen, düşmanlıkta aşırı giden”.

“Allah’ın nimetinin kesilmesi ve gazabının kapıyı çalması için zulümde ısrar etmekten daha davetkâr bir şey yoktur”.

“Kim mamurluk olmadan harac talep ederse beldeleri harab eder”.

“Arzın harab olması ehlinin birbirine düşmesindedir”.

“İki haslet münafıkta bir araya gelmez: vakar ve dinde fakih olmak”.

“Hikmet müminin yitiğidir, nerede bulursa onu almaya en lâyık olan odur”.

“Hikmetin başı Allah korkusudur”.

“Cehennem ateşinin dokunmıyacağı iki göz vardır; (biri) Allah korkusundan ağlayan göz, (diğeri) Allah yolunda nöbet tutarak geceleyen göz”.

“Nâsın efdali kimdir? Allah yolunda cihad eden adam, sonra en ücra yerlerde bile Rabbine karşı takva üzere olan ve insanları şerrinden emin kılan mümin”.

“İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır”.

“Müslim, insanların elinden ve dilinden sâlim kaldıkları kişidir”.

“İnsanların en kötüsü insanlara zarar verendir”.

“Kim Allah yolunda saçını ağartırsa kıyamet günü onun için bir nur vardır”.

“Âlimin efdaliyeti sizin en aşağınıza göre efdaliyetiniz gibidir”.

“Ameller niyetlere göredir”.

“Ümera insanlar üzerine hâkimdir, ulema ümera üzerine hâkimdir, ilim ulema üzerine hâkimdir”.

“Asabiyet iddiasına kalkışan bizden değildir”.

“Nefsini tanıyan Rabbini tanır”.

“Din nasihattan ibarettir”.

“Cihadın en faziletlisi zâlim sultanın huzurunda hakkı söylemektir”.

“Nefis kendisine ihsanda bulunana muhabbet beslemek üzere yaratıldı”.

“İnsan kendisine yapılan ihsanın kölesi olur”.

“Medh ü senada ifrat kibire sürükler ve izzeti payıml eder”.

“Bir adam kalktı ve emirlerden birini medh ü sena etti. Bunun üzerine Mikdad yüzüne toprak atmaya başladı ve ‘Resulüllah medihde aşırı gidenlerin yüzüne toprak saçmamızı bize emretti’ dedi”.

“Raiyye senin yüzünden bir sıkıntıya düştüğünü zannederse onlara özrünü beyan et ve onların senin hakkındaki kötü zanlarını tadil et. Bu özür beyanı onları hakka, doğruya çevireceği için senin ihtiyacını karşılar”.

“Nâsa umera ve umeraya ulema ve ulemaya ilim hâkim bulunur”.

“Cennetin kapıları kılıçların gölgesi altındadır”.

“İnsanlar idarecilerinin tarz u mesleği üzere olurlar”.

“Cahiliyet devri anlaşma ve yeminlerinize riayet edin, çünkü İslâm bunu kuvvetlendirmekten başka bir şey yapmamıştır. İslâmda yeni bir anlaşma ve yemin tarzı ortaya çıkarmayınız”.

“Şeytan karşısında bir fakih bin âbid kuldan daha kuvvetlidir”.

“Kim Allah’a karşı düşmanlıkta bulunur yahut hüccetine muhalefet ederse canını alıncaya veya tevbe edinceye kadar Allah onu cezalandırır”.

“Emirleriniz hayırlılarınız, zenginleriniz cömertleriniz ve işleriniz aranızda şûra (ile) olduğunda yerin üstü yerin altından sizin için daha hayırlıdır. Emirleriniz şerirleriniz, zenginleriniz cimrilерiniz ve işleriniz kadınlarınıza verildiğinde yerin altı yerin üstünden sizin için daha hayırlıdır”.

“Ümmetimin ihtilafı/doğruyu bulmak için aralarında müzakerede bulunmaları rahmettir”.

“Kıyamet günü Allah’ın insanlardan en sevdiği ve meclis olarak en yakınında olan âdil imam, en çok buğz ettiği ve meclis olarak en ırağında olan da zâlim imamdır”.

“İtaat ancak marûftadır”.

“Allah’a isyan olan hususta mahluka itaat olmaz”.

“Müslim bir kişiye, masiyetle emredilmediği müddetçe hoşuna gitse de gitmese de dinlemek ve itaat etmek düşer; masiyetle emredildiğinde ise dinlemek de itaat etmek de ona gerekmez”.

“İnsanlar zâlimi görür de onu muaheze etmezse Allah’ın onlara umumi bir azap vermesi çok yakındır”.

“İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez”.

“Muhakkak ki Allah, melekler, gök ve yer ehli, yuvasındaki arıya, balığa varıncaya kadar insanlara hayrı/doğruyu talim edenlere salat u selâm eder”.

“Allah’ın eli cemaatla beraberdir”.

“Takat getirilemeyecek şeyden firar peygamberlerin sünnetlerindedir”.

“Kim kardeşine karşı hiddet ve şiddetle işarette bulunursa melekler ona lânet eder”.

“Müminin hediyesi/zineti ölümdür”.

“Müminler parçaları birbirine kenetlenmiş bir bina gibidir”.

“Birbirlerini sevmeleri ve karşılıklı merhamet göstermeleri itibariyle müminler bir vücuda benzerler ki uzuvlarından biri rahatsızlık duysa diğer azalarını veya vücudun diğer kısımlarını, uykusuzluğuna ve hummasına katılmaya davet eder”.

“Vatan sevgisi imandandır”.

“Âlim, âmil ve muallim olan kişi göklerin melekûtunda ‘en büyük’ olarak anılır”.

“Size emirlerinizin hayırlılarını ve şerlilerini haber vereyim mi? Hayırlı emirler sizin sevdiğiniz, sizi seven; sizin hayır dua ettiğiniz, size hayır duada bulunanlardır. Şerli emirleriniz sizin buğz ettiğiniz, size buğz eden; sizin lânet ettiğiniz size lânet edenlerdir”.

“Hakka arka çıkan bir cemaat ümmetinden eksik olmaz”.

“Muhakkak ki Allah mazlumların davetini duyar/duasına icabet eder ve o zâlimleri mirsad ile gözetlemektedir”.

“İmam ihtiyaç, talep ve meskenet sahiplerine kapısını kaparsa Allah da onun talep, ihtiyaç ve meskenetine gök kapılarını kapar”.

“Milletin efendisi ona hizmet edendir”.

“Ümmetimin şehitlerinin en faziletlisi, zâlim bir imamın karşısına dikilip emr-i bi’l-marûf ve nehy-i ani’l-münker etmesi üzerine öldürülendir. Bu şehidin Cennetteki makamı Hamza ile Cafer’in arasındadır”.

“Mülkün sebatı adaletledir”.

32 Metin yazar tarafından yazılmış olmalıdır. Litoğrafya usulüyle basılan *Hutbe*’lerden görebildiklerimiz de aynı hatla ve aynı tarzdadır. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*’nde (III, 849, 1985) tıpkıbasımı yapı- 2

lüre benzer bir kağıda litoğrafya usulüyle basılmış, bu yüzden okumayı zorlaştıracak derecede arka veren bir risâledir. Doğrusunu söylemek gerekirse risâlenin bu fizikî olumsuzlukları ve müellifin Rumelili oluşundan kaynaklanan ifade bozuklukları, doğru bir metni ortaya koymak konusunda, bizi, cirminden çokça vakit vermeye ve göz nuru dökmeye icbar etmiştir. Yazarı, dönemi, irtibatları ve konusu itibarıyla temsil gücü yüksek önemli bir metin olmasına rağmen araştırmalarda bugüne kadar hak ettiği yeri bulamamış ve tam bir değerlendirmeye tâbi tutulamamış olmasında bu fizikî zorlukların ve çokça Arapça metin ihtiva etmesinin büyük rol oynadığını sanıyorum.

Metin, noktalama ve vurgu sistematiği dahil olmak üzere aynen Latin harflerine aktarılmıştır. Bu aktarmada zaruret olmadıkça ağır transkripsiyon kuralları gözetilmemiş, rahatlıkla okunup anlaşılmasını mümkün kılacak bir yol izlenmiştir. Şiir parçalarının müstakil satırlar halinde verilmesi dışında risâlenin paragraf sistemi de esas itibarıyla muhafaza edilmiş, eserin orjinal sayfa numaraları ise köşeli parantez içinde verilmiştir. Metin içinde rastlanılacak çok az sayıdaki parantez içi sayfa atıfları metne aittir ve orjinalin sayfa numaralarını göstermektedir.

Risâlede, siyah harufatla yazılan ve nerde ise hiçbirinin Türkçe tercümesinin verilmediği çok sayıda âyet ve hadis, az sayıda Farsça, Arapça şiir, darb-ı mesel, kelâm-ı kibar metni yer almaktadır. Bu kadar fazla Arap harfli ibarenin Latin harfleriyle birlikte dizilmelerinin zorluğu hesaba katılarak Arapça ve Farsça metinlerin tamamının tercümesinin verilmesi yoluna gidilmiş, siyah dizilmeleri de estetik açıdan uygun görülmemiştir. Yazar, devrinde pek nâdir rastlanılacak şekilde âyetlerin sûre ve âyet numaralarını vermektedir. Bu numaralar, günümüzün yaygın numaralama sistemine göre kontrol edilerek yanlış olanlar tashih edilmiş, sure adları ise tarafımızdan eklenmiştir. Dönemin risâlelerinde ve süreli yayınlarında çokça geçen Arapça, Farsça kalıp ifadelerin ise orjinalleri, metne sâdik kalınarak siyah harflerle verilmiş, tercümeleri ise köşeli parantez içinde aktarılmıştır. Bunların dışındaki siyah dizili vurgular da metne aittir. Neşirde, değişik maksatlarla lüzum görülerek yer verilen dipnotların tamamı tarafımızdan eklenmiştir.

Hadislerin tahriri yükünü, arkadaşım Düccane Cündioğlu sabırlı gayretleriyle üzerimden aldı, kendisine müteşekkirim.

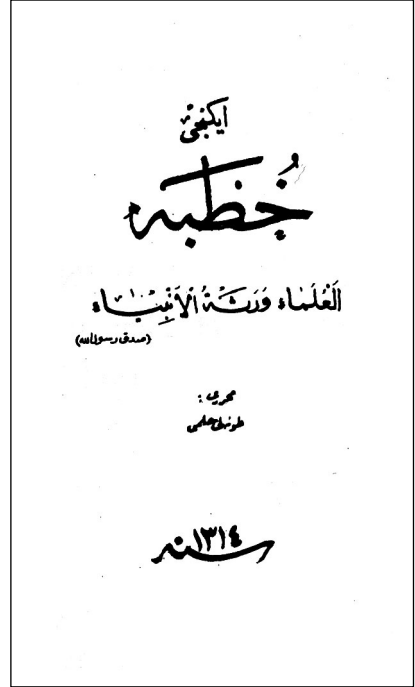
lan, Paris'te yayınlanmış ve "Abdülhamid Ölüyor!" başlıklı imzasız bir İttihat ve Terakki bildirisi de aynı hatla yazılmış olduğundan bizce Tunalı Hilmi'ye ait olmalıdır.

İKİNCİ HUTBE
el-Ulemâu Veresetü'l-Enbiyâ
(sadaka Resulüllah)

Muharriri:
Tunalı Hilmi

sene
1314
[Cenevre]

İkinci Hutbe'nin kapak düzeni ve ilk iki sayfası

Hutbe

[2] Osmanlılar!

Este‘üzü billâh: “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler müsavi olur mu?” (Zümer, 39/9) buyuran Cenabı Âlîm u Basîr’e her saniye şükürler ki bizi meslek-i hakikatte alâ kaderi’l-îmkân müsavi bir mahiyeti ihrâza teşvik etmiş ve bundaki nikâti etrafıyla anlayarak ulvî bir mertebeye vâsıl olanları da mübeccel kılmıştır; enbiyaya ve Nebiyy-i âhır-zemana da selâmlar ki bu noktaya müteallık birçok tebşirât ve vesayâ sırasında mukaddes bir vazifeyi i’lâmen şöyle buyurmuşlardır: “**el-Ulemâu veresetü’l-enbiyâ**” [Âlimler peygamberlerin vârisleridir]³³ (sadaka Resulüllah).

Fakat her lahza teveccüh-i kalb-i ubûdiyet ettiğimiz mânevîyât -hissediyor muyuz?- bizi ra’şedâr-ı mücazât ediyor! Duyamıyoruz değil mi? Çünkü şu âlem-i maddiyâtdan tecrîd-i nefis edemiyoruz veya ediyor zannında bulunarak derin bir gaflete dalıyoruz! Evet, umûm üzerine çökmüş şu belây-ı istibdâdi elbirliğiyle def’ edecek yere hepimiz yekdiğerimizin başına bir başka türlü belâ kesilmiş; Kimimiz birbirinin gözünü çıkarmağa uğraşiyor, kimimiz herkesin uğradığı mesâibden zu’munca kendisini masûn göyerek güya şu dünyada kendi kendine geçinegelmiş, hele daha garibi olmak üzere **Osmanlılık** ortadan kalksa bile saadet-i millîye ve milliyet-i Osmanîyeye nisbeten güya daha rahat yaşayabilecekmiş ve daha garibi olmak üzere “Dünya ahiretin tarlasıdır”³⁴ gibi delâilî inkâr [3] edercesine menfaatin dîbacesini kâle almamakla uhrâca olanı muvazenet-i tâmmede bulacakmış gibi bir tarîk-ı dalâletedir sapmış, ilerileyip gidiyor! Nereye? Şimdi-lik şunu söyliyelim ki hukuk ve menâfi-i umumiyeği şöylece pâmâl-i bîkaydî ettiğimiz halde hukuk ve menâfi-i şahsiyemizi kendi elimizle imha ettiğimizin farkında olmayarak veya kendimize yine Osmanlı süsü verişimize en akılsız, en çılgın divâneler kahkaha-ı istihza koparsalar yeridir; bâhusus birbirimize karşı hiçbir hak-şikenlikde bulunmuyormuşuz gibi bilâfütûr ve lâ-hicab yine birbirimizin yüzüne bakışımıza “**el-Hayâu mine’l-îman**” [Haya imandandır]³⁵ hikmet-i nebeviyesinin aks-i meâlini layık görmekten insan kendisini alamıyor!

Düşünelim, dinen bize deniliyor ki; “Allah her şeyi afv eder, eder amma kul hakkından vaz geçmez”. “Bütün işler Allah’a ircâ olunur” (Ali İmran, 3/109) buyrulmuş iken bu tefrik neden icab etmiş? Tatbikat-ı diniyeden çıkarılan bir hülâsaya göre bu o demektir ki; hüsn-i amel nokta-ı nazarından en evvel müteneffî’ edilmesi lazım gelen nefis olmayıp umumdur.

33 Buhârî, *K. İlm*, 10; Tirmizî, *K. İlm*, 19; had. no. 2683.

34 Aclûnî, I/412, had. no. 1320.

35 Buhârî, *K. İman*, 3, 16, *K. Edeb*, 77; Müslim, *K. İman*, 12.

Çünkü insan, menfaatini şahsı itibariyle düşünürse yanılır. Binaenaleyh fikr-i mefseleti olmasa bile umumu ve binaenaleyh kendisini mutazarır etmiş olur. Zira umum içindeki şahıs, külle dahil cüz kabilindendir. Kül ile cüz yani umum ile şahıs ne hale uğrarlarsa yekdiğerine birer hisse-i mütekâbile terk ederler. Küllün cüze nef³⁶ ve zararı külliyeti, cüzünkü de cüziyeti nisbetindedir. Bu nisbet ekseriya cüzün sûret-i teşekkülü ile işgal ettiği mevkiin muktezası olmak üzere şâyan-ı hayret bir derece arz eder. El-hâsıl cüzün nef³⁶ ve zararı -nasıl olursa olsun- evvel ve âhur mutlak kendisine isabet eder. Nitekim şöyle buyurulmuştur: “Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehine, kim de kötü iş yaparsa kendi aleyhinedir; sonra Rabbinize döndürüleceksiniz” (Câsiye, 45/15).

[4] Eyvah! Hâle bakıldıkda birkaç değil heman da mütesâviyen milyonlarca kısma ayrılmış bir a'mâl-i seyyie yığımına yaklaşılr. Herbirinin üzerinde şu işaret-i Kur'aniye okunuyor: “Herkesin kazandığı ancak kendi boyuna geçer, günah işleyen/cezaya müstahak olan başkasının günahını/cezasını çekmez” (Enâm, 6/164). Dehşet zihinleri kaplıyor, “Nereye kaçmalı?” (Kıyamet, 75/10) gibi feryatlar koyuveriliyor. Heyhat ki muzır değildir zannedilmiş a'mâl-i sâbika nefslere rucû ediyormuşçasına “Hayır, hayır yok bir sığınılacak siper!” (Kıyamet, 75/11) tarzında aks ediyor. İnsan nevmidî-i necat ile olduğu yerde donakalıyor. Güya ki mevcudiyet-i hissiye “Kalpler o gün kaygı içinde, gözleri haşyet içinde” (Nâziât, 79/8-9), eşkâl-i zâhiriyye de “Nice yüzler o gün ekşir/asılır, belini kıran felâkete dûçar olduğunu anlar” (Kıyamet, 75/24) halindedir! Bu zelilâne sersemlik içinde iken kulaklara bir harhara-i nâdimâne irişir ki âdeta şu yoldadır: “Keşke amel defterim bana verilmeseydi ve hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke ölümle her şey bitseydi! Malımın bir faydasını görmedim, saltanatım da uçup gitti” (Hâkka, 69/25-29). Bunu müteakip lâmekânî bir nida “Onu yakalayın ve bağlayın!” (Hâkka, 69/30) ve “Başının üstüne hamîm/kaynar su azabından dökün”dür (Duhan, 44/48) iştiliyor. Der-akab öteden de “Tat bakalım, hani sen aziz ve şerefli idin” (Duhan, 44/49) sayha-yı zehr u şikâfi gelir. Dikkat edilir, vaktiyle âdeta tapılırcasına sevilen ve o iniltiyi çıkaran bir **mahlûk-ı hunhârın**³⁶ can acısıyla yerlerde yılan gibi kıvrım kıvrım olduğu görülür. Bir lemha-i basarda ortalık bir başka türlü hercümerc olur. Nâralar tekerrür eder, bu sefer de birer tâziyâne-i ateşin her ferdin kendi suratına iner; hirâs ber-hirâs bir kâbûs-ı azaptır çeker, herkes kendinden geçip gider. “İnsanları hep sarhoş görürsün, halbuki sarhoş değillerdir ve fakat Allah'ın azabı şiddetlidir” (Hac, 22/2) iş'âr-ı celiline makîs bir bîhûşî-i mütereddidâne ile fark edilebilir ki “**neme lazım!**” [5] diyenlerin lâzım-ı gayrı mufârıkı olan bir ceza kendisini göstermiştir!

Ey?! Şu mezardan Cennete açılmış bir pencere bulup da o ebediyetin heva-yı saadetini teneffüs etmek varken ruhu büsbütün bunaltmağa mı

36 “Mahlûk-ı hunhâr” (kan dökücü vahşi yaratık)tan kastedilen II. Abdülhamit'tir.

kalkıştık? Ne çare, biz bir delili takip ettik, başka bir şey yapmadık! İnanılmıyor mu? Kıyamet kopmuş gibi “nefsî nefsî!!” çağrışırçasına “İyilik ve takva üzere yardımlaşın” (Maide, 5/2) emrini icradan nasıl ki âciz bulunuyorsak, hatta nasıl ki “Günah ve düşmanlık/haddi aşma üzere yardımlaşmayın” (Maide, 5/2) nehyine rağmen velev sükût ile, bîtaraflıkla olsun birbirimize zulüm ve fenalık ediyorsak yarın da böylece bîimdad kalıp hem de “Bazısı bazısına dönmüş karşılıklı bir şeyler soruyorlar” (Saffat, 37/27) hükmünce bir mücadele-i bahane-cûyâne ile yekdiğerimizin âkıbeti fenalaştıkca fenalaşacaktır!

Dehşet! Akıllar çilesinden çıkıyor, insan neye saldırsa eli boşa gidiyor ve ya neye sarılsa onunla beraber esfel-i sâfilîn-i ukûbete doğru iniyor! Bir halde ki “O gün dost dosttan bir şey def edemez, yardım da olunmazlar” (Duhan, 44/41) tenbih-i rabbânîsindeki hakikat tecessüm etmiş de gözlerle çarpıyor imiş gibi tüyler ürperiyor, efkâr ve hissiyât-ı nedametten mütehasıl bir baygınlık içinde kalıyor, kullanılmayan veya fena kullanılan irade-i cüziye elden gidiyor, bir tehacüm-i a‘mâl-i seyyie ortasına düşülüyor. En nihayet güya ki “Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden mesuldür”³⁷ hadis-i nebevîsi ile başlanılmış ve “Hepsi o gün azapta müşterektirler” (Sâffat, 37/33) nass-ı kerimi ile tahtüm olunmuş bir ittihâmât-ı sût-i istimalât boyunlara asılıyor, “Yaslanın o ateşe bakalım; ister sabr edin ister etmeyin, artık hepsi bir. Hep yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz” (Zâriyat, 51/16) gibi bir nida ümmidleri [6] kesiyor. Gürûh-ı mesûlîn fevc fevc bir nokta-i ateşine doğru sevk olunuyor. Bir halde ki herkes birbirine sarılrçasına yaklaşıyor mu, yekdiğerinden tebâ‘üd mü ediyor bir türlü fark olunamıyor. Denilebilir ki bu “Kişinin kardaşından ve anasından, babasından ve refikasından ve oğullarından kaçacağı o gün” (Abese, 80/34-36) iş‘âr-ı Kur‘ânîsinin dehşâş bir tecellisidir!

Evet vatandaşlar! Hepimiz **vazife** sürülerini güder birer çobanız, bunları ne ki saharâ-i a‘mâle sürmüş ve sürmekte isek ötede hepimiz buna göre mahsul alacağız. Hatta burada bile ya **mesuliyet** güneşi altında kavrulacağız yahut sâye-nişîn-i mükâfat olacağız! İşte halimiz! Herbirimizin mahsûl-i uhrevîsi de buna kıyas olunsun! Aradaki farkın tayini mümkün değildir. Nazar-ı basîret keskinleştirilirse bir noktadan ayrılan atâletle sefâhetin bir daire çevirerek yine aynı noktada birleşmeleri ve hayatı bir ızdırab-ı daîmîye uğratmaları gibi tesâvîler görülüyor, tâb-ı idrâk kesiliyor. Bu halde hiç olmazsa onları sathî bir surette yoklayalım!.. Geri! Daha ilk adımda ayaklar maddiyât-ı hasîseye, daha ilk bakışta gözler zıyâ-yı hurşîdin bir kara bulut nüfûz etmesiyle kesbettiği rengi andıran hem keskin hem donuk, hem fikret-efrûz-ı ferdâ, hem de kasvet-engîz-i kalb bir şaşaa-ı muhtelîtu’s-sevdâ içine batıyor! Yani hikmeten herbiri hayat-ı hayvaniye ve insaniyenin lezâizini takviye ve tezyid eden maddî mânevî iki nev’ servet, ne mazinin hatıralarından istifade edecek yüz bırakmış, ne halin vehametini

37 Buhârî, *K. Cuma*, 11, *K. Cenâiz*, 32, *K. İstikraz*, 20; Müslim, *K. İmâre*, 20; *Müsned-i Ahmed*, II/108.

giderecek, bâhusus âtinin imdadına koşacak bir kuvve-i ulviyeyi olsun [7] masûn-ı bikaydı edebilmiştir.

Biri “**el-Kâsibu habîbullah**” [Çalışıp kazanan Allah’ın habibidir]³⁸ ni-kâbi altına gizlenmiş bir hırs-ı garib ile pek kârlı bir usûl-i ticariye (Cuma, 61/10), bir sa’y-i (?) cüzî bile gösterilmeksizin; çok defa da “Muhakkak ki her ümmet için bir fitne vardır; benim ümmetimin fitnesi de maldır”³⁹ ihtar-ı nebevîsi ve “Yeryüzünde fesat arama” (Kasas, 28/77) nehy-i celîli gibi telakki olunacak iken bilâkis “madamki böyledir böyle olsun” denilircesine sû-i istimal edilmiştir! Diğer de “Kur’an’ı ve farzları öğreniniz, insanlara da öğretiniz, zira ben de fâniyim”⁴⁰ kelâm-ı nebevîsine bizzat muhatap olunuyormuş gibi kullanılıyorsa da feryad ki hesabın yekünü şuraya çıkmaktadır: “Muhakkak ki Allah ilmi insanlardan sıyrıp almaz fakat ulemayı çekmekle ilmi çeker alır, o kadar ki bir âlim bile bırakmaz. Artık insanlar cahilleri baş edinirler; onlara soru sorulur, onlar da bilmeden fetva verirler. Neticede hem kendileri dalâlete düşer hem de başkalarını dalâlete düşürürler”.⁴¹ Âh, bu herkesin malıdır. Onu gizlemek “Kim kendisine bir ilim sorulur da onu ketm ederse kıyamet günü ona ateşten bir gem vurulur”⁴² encâm-ı ebedisine nisbeten pek hafif bir tabir ile en şeni’ bir sirkat, ibadullâhın ihtiyacât-ı umûruna tatbikan sarf u istimal etmemek de “Kim ilim tahsil eder de onunla ulemadan sayılmak veya sefihlerle düşüp kalkmak yahut insanların dikkatini üzerine çekmek isterse Allah onu Cehenneme koyar”⁴³ hükmünce pek çirkin tafrâ-furûşluk, pek feci bir sefa-het-i cinayetkârânedir! İşte bize şurada birkaç söz söyletecek olan noktalar da bunlardır!

Geliniz, dinleyiniz Osmanlılar... İşitiniz ey müslümanlar! Hitabımız umumdur. Zira hususi muhataplar vazife meydanına atılınca peyrevleri ve zâhiren muhatapları [8] biz olacağız, aksi takdirde pişrevlik de bize kalacak. Çünkü büyüklük vazifelerini görmezlerse küçüklerin üzerine yüklenir. “İki karpuz bir koltuğa sığmaz”, mesuliyet baş gösterir. Bundan dolayıdır ki küçükler büyüklere icra-yı vazifeye davet veya icbar etmeğe haklı bulurlar. Biz bir taraftan da bu hakkı kullanmaya kullanmaya işte şu hale geldik. Artık çare-i halâs hükümetten evvel ulemaya cebr ile muamelededir. Zira hocalarımız, hatta kapamak istedikleri o gözlere nice kanlı menâzır-ı feciâ gösterildiği, o tıkadıkları kulaklara her an canhıraş feryatlar irişirildiği halde yerlerinden kıvıldamadılar! Bakalım bu sefer de çehrelerinde hiçbir eser-i teessür ve tavırlarında asıl matlubumuz olan **âsâr-ı fi’iliye**

38 Kaynağı tesbit edilemedi.

39 Tirmizî, *K. Zühûd*, 26, had. no. 2337; *Müsned-i Ahmed*, IV/160.

40 Ebu Davud, *K. Ferâiz*, 1; İbn Mâce, *K. Ferâiz*, 1; krş. Aclûnî, I/308, had. no. 997.

41 Buharî, *K. İlm*, B. 34; Müslim, *K. İlm*, 13-14; Tirmizî, *K. İlm*, 5, had. no. 2654.

42 Ebu Davud, *K. İlm*, 9; İbn Mâce, *Mukaddime*, 24; Tirmizî, *K. İlm*, 3; *Müsned-i Ahmed*, II/263, 297, 305.

43 Tirmizî, *K. İlm*, 19, had. no. 2606.

ibrâzına şitâb etmek emaresi görülmiyecek midir? Bir nâra daha atalım; bakalım aks-i sadamızı “Nida ettiğimde canlı olana sesimi duyurdum” gibi mi yahut “Kendisine nida edilende hayat/canlılık emaresi yok” tarzında mı işiteceğiz?!

Söze acılık vererek mi başladık ey **ulema**-yı kiram ve **talebe-i ulûm** hazarâtı! Ey **meşâyıh-ı takva-perestân**... Ey **kûşe-dârân-ı tasavvufî**! Has-tasınız, hasta!... Darılmayınız, “Küllü mürrin devâun” [Her acı devadır]. Bu bir cüretidir. Sizce bir terbiyesizliktir. Lâkin ne yapalım? Tutulduğunuz emrâz-ı mâneviye, tutmuş olduğunuz makamât-ı mübarekenin ehemmiyeti cihetiyle artık iyice sâri halini aldı. İnsanlık, müslümanlık, hele Osmanlılık âlemini çok sarsıyor! Selâmet-i umumiye nâmına ne cinayetler ihtiyar olunmuştur! Bizse şurada deva-yı hakikîyi size takdimden başka bir şey yapmıyoruz ve yapmayacağız. “İnsanın büyüğüne söyleceği şey hakikattir”. Zaten söyleyen biz değiliz, hamd olsun. “İnsanlardan kimileri de vardır ki ilim olmadan mücadele eder de her kaypak şeytanın ardına düşer” (Hac, 22/3) tenbih-i samadanîsiyle muhakemâtımızı idrakât-ı [9] şahsiye esasından tecrid etmiş, binanın çatısını da **Kitab-ı Münîr**'i rehber ittihaz ederek kurmuşuzdur. Hakayık-ı diniyeye meftûniyetiniz hakiki ise şu işiteceğiniz sözlerin herbiri için sadâ-yı vicdanınız **huz mâ safâ** [safa vereni al] âhengini tekrardan, hissiyât-ı mu‘tekidânenizin de tesiri -her ne türlü muhatara melhuz olur ise olsun- sizi ifa-yı vazifeye icbardan ibaret olacaktır! İsterse o âhenk daima **da‘ mâ keder** [keder vereni bırak] tarzında tekerrür, o hissiyat da bir heyecan-ı hassiyet-perestâne ile “**Unzur mâ kâl lâ tenzur men kâl**” [Söylenene bak söyleyene bakma] hikmetinin hı-lafına olarak vaktin kılukâl ile geçirilmesini intâc edebilir. Zaten bizim de alınımız, göğsümüz açık! Merdân-ı Huda âşık-ı hakikatdır; vicdanları cebânet-i mağrurâne ile lekelenmiş değil, metanetle yoğrulmuş, ismet-i recûlâne ile müzeyyen ve mücehhezdir! Mücahidîn-i insaniyet bir zırrh-ı mânevî taşır ki onu şeytanî darbeler zedeliyemez; meğer bir yed-i Rahmânî ona dokunsun da müştehiyât-ı nefsanîyenin lekelediği bazı noktaları hissiyât-ı hamîde ile cilâdâr etsin! Böyle olunca tarîk-ı hidayet iyice görülür, cüzî bir inhiraf bile fark edilerek a‘mâl-i sâlihaya daha müstakîm bir cereyan verilir.

Hülasa: Delâilimiz tenezzülen dinlenilsin, bir an evvel hatve-zen-i sebî-lullâh olunarak mezbele-i zulm u esarete dönmüş olan meşher-i efkâr temizlensin; yoksa müdafaâtınızın zâhirîsi, bâtınîsi hudûd-ı şahsiyeniz dahilinde kalarak ressam sıfatını da takınacaksınız. Bu halde bir de “**en-Necâtu fi’s-sıdk**” [Kurtuluş doğruluktur]⁴⁴ hikmet-i nebeviyyesine harfiyyen tatbik-ı hareketle bîpervalığın her türlü haddini kaldırıp karşınıza bîmahâbâ çıkmağa mecbur olacağız! Evet, bir yerde demiştik ki “rehgüzâr-ı muhakematımıza tesadüf edenleri ya çiğneyip geçeceğiz yahut bir hiss-i ihtiram ile durup onlara başımız üzerinde yer göstereceğiz”. Bu ikincilere el-ân tesadüf edemediğimiz gibi el-ân bu sözümüzün de eri olamadık. Fa-

44 Kaynağı tesbit edilemedi.

kat ruhumuz biraz daha sıkılacak olursa var kuvveti bir noktaya yani üzerinize [10] vererek pek acı, pek açık sözler söylemekten çekinmeyeceğiz! Amma denilecek ki: “Söylenilen ve söylenebilecek olan sözleri biz bilmiyor muyuz?” Bizim de sermaye-i muâhaze ve ittiham edindiğimiz nokta da zaten budur. Ve zaten “Mümin duyduğu hayırdan doymaz, o kadar ki sonu Cennete varır”⁴⁵ buyurulduğu vechile işi şimdilik tatlıya bağlayarak sorarız ki: “Veresetü'l-enbiya” [peygamberlerin varisleri] ne demektir? Hadis-i şerif; “Peygamberler dinar veya dirhem miras bırakmazlar, ancak ilmi miras bırakırlar; kim o ilmi ahz ederse bol/bereketli bir kismetle onu alır”⁴⁶ tarzında hem de en bayağı zihinlere ilham-ı hakikat edecek derecede bir fesahatle izah buyurulmuş iken yine cevap yok! Bazı sözler işitir gibi oluyorsak da ruhumuzu okşamayışlarına bakılınca pek ruhsuz oldukları anlaşılıyor. Demek ki ne tarafa baş vurulsa bir cebanettir nesilleri sersemleştiriyor; ne fikir kalıyor, ne ümmid! Bari cevap-ı savab -hıtam-ı ke-lam ile anlaşılacak üzere- tarafımızdan verilsin:

Siz vârislerin buldukları miras suret-i kabul ve istimale göre onun ciyadet-i asliyesi üzerine toz kondurmak değil â, şaşaa-i mahiyeti an be an tezyid eylemek üzere bin türlü şekle girmiş milyonlarca insan da şahrâh-ı hakikatı görerek bir sürat-i terakki-cûyâne ve medeniyet-perverâne ile semt-i hidayete doğru ilerledikçe ilerlemiştir. Lâkin bir çehre-i ihtilât ile kendisini gösteren gaflet, önlerinde daima siz uleması bulunan biz millet-i İslâmiyeyi oyalamış, yavaş yavaş o minhâc-ı selâmetten uzaklaşmıştır: Niha-yet dalâlete rüçû' edebilircesine bir nokta-yı muzlimeye müteveccihen öyle bir akın edilmiştir ki hâlâ devam olunuyor. Hâlâ pekçoklarımızın muzmahil olması bari uyanıklık vermeğe kifayet etmiyor. “Geriliyoruz, batıyoruz, ileri!” nârasını hâlâ atmıyorsunuz! Çünkü... Vâkıa içinizde Zenâdıkadan, Mutezileden, [11] Mülhideden hiçbirisi yok, hepinizde bir niyet-i hayriye var; hayf ki bu kisve-i fiiliyâta bürününce İslâmiyetin künhüne vâkif olanları olmayanları muhakemât-ı mütereddideye dâ'ir ediyor. Sebep? Temel hakikat-ı Kur'aniye üzerine kurulmamış ki binada metanet olsun. Enzâr-ı meskenet-perestâne aldatıyor amma her çeşm-i im'ân için çürük, çirkin ve pek kabadır. Tek kanatlı kuş uçamaz hocalar! Ulema zü'l-cenah-eyn olmalıdır; ilm-i zâhirî ile ilm-i bâtınîyi kendilerinde cem' etmelidirler. Sözüümüz cümlelenize şâmilidir. Başlıca dört kısım olarak gördüğümüz siz hey'et-i mukaddese tamamıyla muhât-ı gaflettir. Birinciler, millet-i İslâmiyenin ve bununla beraber yaşayan akvâm-ı säirenin ihtiyacâtını zamana muvafık olarak tesviyeye çalışanlar olacak. Böyleler mevcut olsaydı, bugün şu sözleri söylemeğe zaten ihtiyaç his etmezdik! İkinciler, fikirlerinin güzelliği yanında daha çirkin görünen a'mâlleri itibariyle takbihe son derecede (s. 1) müstahaktırlar. Üçüncüler ise hem fikren hem de amelen muâhazeye lâyıktırlar. Dördüncülere gelince kıyafet-i resmiye ve gayrı resmiyelerine göre hususi iki kola ayrılırlar ki haklarında verilecek hüküm diğerlerinininki gibi yalnız nazârî değildir!...

45 Tirmizî, *K. İlm*, 19, had. no. 2687.

46 Ebu Davud, *K. İlm*, 1, Tirmizî, *K. İlm*, 19, İbn Mâce, *Mukaddime*, 223.

Aklınızı başınıza alınız ey “Onlar dünya hayatını sever, ahirete tercih ederler de Allah yolundan yüz çevirirler ve onun eğrilmesini isterler. İşte bunlar çok uzak bir dalâlet içindedirler” (Ra’d, 13/3) işaret-i Kur’aniyesi-ne mâ-sadak **ulema kıyafetliler!** Elinizi o lâşe-i müte’affinden çekiniz, sonra bu üç günlük hayat-ı fâniyenin ezvâk-ı (!) muvakkatesi sersemliğini o ömr-i cavidânînin imtidadı müddetince çekeceksiniz! İnsan bir o lâhutî kıyafetinize ve daima tesbih be-dest-i ubûdiyet oluşunuza, bir de a’mâlinizin yetiştirdiği acı acı semerâta bakıyor, “Kendilerine Tevrat yükletilen, sonra onu hâmil olmayan kişilerin meseli, ciltlerle kitap taşıyan merkebin haline benzer” (Cuma, 62/5) [12] âyet-i kerimesi meâlini andırır hükümlerde bulunmayı az görüyor. İştiniz: “Haydi siz öyle yaptınız; bu dünya hayatında tuttunuz onlar adına mücadele ediverdiniz, fakat kıyamet günü Allah’a karşı onlar adına kim mücadele edecek veya üzerlerine kim vekil olacak?” (Nisa, 4/109). Binaenaleyh sizin için bir hiss-i te’dib besleniyor! Allah’tan, ahiretten korkmuyorsunuz, halk üzerinize hücum edince ne yapacaksınız; hepiniz damgalısınız, görürsünüz. Ey sûretleri, sûretleri “Onlar hayvan gibidirler, hatta gidişçe daha sapkındırlar” (Furkan, 25/44) âyet-i celilesinin timsâl-i mücessemeleri! Bakalım çeneleriniz ne vakit kilitlenecek, elleriniz ne zaman bağlanıp da hakikaten beyne’s-semâi ve’l-arz olduğunuz görülecektir. Uyanınız! “De ki: Dünya metâ/zevki ne olsa azdır, ahiret ise Allah’tan korkanlar için sırf hayırdır” (Nisa, 4/77). Kime söylüyorsunuz! “Gördün mü hevasını ilâhî edineni?” (Furkan, 25/43). Doğru:

Pendden geç bed-sirîşt ıslah olunmaz nâfile

Lâşe kılmaz hâleti tebdil misk nâfile!

Hem o derecede ki “Kendilerine her âyet gelmiş olsa da, acı azabı görünceye kadar iman etmezler” (Yunus, 10/97). İnşallah burada bile görürüz: “İnsanlardan kimi de vardır ki Allah yolundan bilmeyerek sapıtmak ve onu eğlence yerine tutmak için laf eğlencesi satın alır; işte bunlara alçaltıcı bir azap vardır” (Lokman, 31/6).

Fakat bu kısmın birinci kavlini bu kadarla bırakmayacağız. Bunlar başta şeyhulislâm efendi bulunduğu halde nahiye hâkimlerine varıncaya kadar bir heyet-i resmiye teşkil ediyorlar ki “İnsanlar arasında hak ile hükmet” (Sâd, 38/26) emr-i celilinin hususi memurları sayılıyorlar! Halbuki millet bunlara iki cihetten dış biliyor. Birisi şahsîdir; meselâ; iki kişi beynindeki davayı ahkâm-ı diniye ve adliye göre değil, [13] alacakları paraya bakarak güya fasl ederler. Güya deyişimize sebep, hükümlerin muhakemeler ikmâl edilmeyerek verilmesidir. Bizimki bir devlet-i İslâmiyedir; halimize ve ale’l-husus şu memurlarımızın icraâtına dikkat olunsun, şu hadis-i şerif de gözönüne getirilsün: “Zayıfın hakkının hiçbir menfaat beklemeden kavîden alınmadığı bir ümmet takdis edilmeyecek”.⁴⁷ İşte şimdi her kalbde “Rüşvet alan da veren de hükümde müsavidir”⁴⁸ hükmi-i ne-

47 İbn Mâce, *K. Sadakât*, 17.

48 Tirmizî, *K. Ahkâm*, 9, had. no. 1336; *Müsned-i Ahmed*, II/387-388; krş. Ac-lûni, II/142-143, had. no. 2048.

bevâsinin icrası için bir muhakeme-i hafîye cereyan ediyor. Daha çok zaman istemez; bu, daha doğrusu o yarım kalan muhakemeler hitama erecek, râşîlerle mürteşîler aynı mahkûmiyete uğrayacaklardır! Demek ki halk birbirine girecek! Evet adalet-i ilâhiye her hususta kendini gösterir; bâhusus intikam ile müsella kinlerdir ki fursatdan en ziyade istifade ederler! Bu halde kudsiyet-i milliyeyi ifnâ eden mürteşîler..., ümmetin mevcudiyet-i mânevîyesine ilk defa dest-i hıyaneti uzatan o şakîler nasıl olur da bir fürce-i mazeret ve iltica bulabilirler?!

İşitiniz ey maden-perestân-ı mefsedet! “Kadılar üç kısımdır. İkisi Cehennemde, biri Cennettedir. Bile bile adaletsizce (zulümle) hüküm veren kişi Cehennemdedir. İnsanların haklarını yok eden cahil kadı Cehennemdedir. Adaletle hüküm eden kadı ise Cennettedir”...⁴⁹ Sâniyen halkın gayzı sırf umumidir. Meselâ: Bunların yapacağı bir işi, daha doğrusu meydana getirdikleri mezâlîm-i hûn-rîzânenin izalesi vazifesini erbab-ı hamîyyetten biri veya birçoğu görür! Bu hareket-i milletperverâne acaba ne yolda telakki edilir? Kanun değil, çünkü elde herkese tatbik olunur öyle bir düstûr-ı amel göremiyoruz! Hukuk-ı padişahiye hiç [14] değil, çünkü ortada efkâr-ı umumiyeye yani henüz kendisini göstermemiş olan **icma’-ı ümmete** göre meşrû bir padişah yoktur. Fakat nemrudâne bir varlık teşkil eden bir canavarın hareket-ı akûrânesine karşı bir tecavüz sayılır; hapisler, nefiyler, idamlar... birbiri üzerine yağdırılır!... Devam ediniz devam! Ey “Aralarında sırf Allah’ın indirdiği ile hüküm et, keyiflerine tâbi olma ve onlardan sakın ki Allah’ın indirdiği ahkâmın birinden seni şaşırtmasınlar” (Maide, 5/49) tenbih-i samadânîsi hilâfına bir hissizlikle şu koskoca milleti zulm u esarete boğan küstahlar! Bugün yerden gökten üzerinize lânetler, âh-ı mazlumînden mütehassıl inkisarlar yağdırıldığını fark edemiyorsunuz. Fakat yarın intikam önünüze çıkınca anlarsınız ki “**el-Cezâu min cinsi’l-amel**” [Ceza amelin/suçun cinsindedir]⁵⁰ hikmeti pek doğru imiş, hem de pek müthiş olarak tecelli edermiş!

Bakalım “Allah, zulm etmediği müddetçe kadı ile beraberdir; zulm edince onu terk eder ve ona şeytanı yoldaş kılar”⁵¹ hüküm-i risaletpenâhî-since mu’îniniz kimdir? Bakalım Hak sizinle midir, yoksa dest-gîr-i halk mıdır? Görürüz! Rütbe ve nişan şeklinde bir takım cicili bicili mahfazalarla süflîden ulvîye doğru gelen emirnâmeleri, bir şitâb-ı perestîşkârâne ile o ayaklar altına aldığımız ulvîden süflîye inmiş **Kitab** ve **Sünnet**’in yerine koyarak keyfî hükümler icad etmekte heman devam ediniz! İnsan çeküp sökmek istediği çalının evvelâ dikenlerini, dallarını kırıp ba’dehu köküne yapıştığı gibi halk da zaleminin başına kopacak o hengâme-i kıyamet-âşûbda işte en evvel sizin gibi sarıklılardan başlayacaktır; sıra, öteye sonra [15] gelecektir! Muhtemeldir ki evvelâ bu “istinadgâh”ınız yıkılarak bir

49 Ebu Davud, *K. Akdiye*, 2; Tirmizî, *K. Abkâm*, 1, had. no. 1322; İbn Mâce, *K. Abkâm*, 3.

50 Aclûnî, I/332, had. no. 1070.

51 İbn Mâce, *K. Abkâm*, 2; Tirmizî, *K. Abkâm*, 4, had. no. 1330.

hamlede iki iş görülmüş olacaktır! Devam ediniz devam! Hele şu âyet-i celile mucebince bakalım akibetiniz ne vechile görünecektir: “Allah’ın indir-diği Kitab’dan bir şeyi gizleyip de bununla biraz para alanlar, muhakkak ki onlar karınları dolusu ateşten başka bir şey yemezler ve kıyamet günü Allah onlara ne bir şey söyler ne de kendilerini tezkiye eder. Onlara gayet acı bir azap vardır” (Bakara, 2/174).

Bunlar böyle, ya siz niçün birer tarafa çekilmişsiniz? Ey faziletperver, hayrîhâh, ilmiyle âmil ve hakperest geçinen ulemamız! Siz de mi vicdanınızdan şöyle bir ses duymuyorsunuz:

Ne cüretle edersin haksız işte Hak’dan istimdâd

Yed-i kudret mi olsun âleme cellâd lazımsa!

Siz de mi “Nefislerine hıyanet edip duranlar adına mücadeleye kalkışma, çünkü Allah vebal yüklenen, hıyanetkâr olan kimseleri sevmez” (Nisa, 4/107) hitab-ı rabbanisini iştmiyorsunuz da elan içinizde bu mücessem hıyanetlerin alemdar-ı şekaveti olan o haini müdafaa yollu “Kim Allah’ın yeryüzündeki sultanını küçümser/aşağılarsa Allah da onu aşağılara indirir”⁵² gibi tutamaklar arayanlar bulunuyor?! Sultan kimlere tesmiye olunur, bu tesmiyenin mebniyyun aleyhi nedir, bilmiyor musunuz? Biliyorsanız niçün bildiklerinizi herkese bildirmiyorsunuz? Hiç olmazsa “Sana can atarak gelen, haşyet duyarak gelmişken sen ondan gaflet ediyorsun” (Abese, 80/8-10) işaret-i Kur’aniyesiyle niçün intibaha gelmiyorsunuz? Niçün mesâib-i hâzıranın def’i çaresini düşünmek isteyen mücahidler yanınıza gelince ruhunuz sıkılıyor? “Ey iman edenler! Sizlere ‘meclislerde genişleyin/gelenlere yer açın’ denildiği vakit genişleyiverin, Allah da size genişlik versin. ‘Kalkın’ denildiği zaman da kalkıverin ki Allah iman edenlerinizi, kendilerine ilim verilenleri ise kat kat yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır” (Mücadele, 58/11) [16] emr-i celiline tebe’iyyet edince vâsıl-ı evc-i saadet olacaksınız da bunun için mü korkuyorsunuz? Bunun için mü “Zulme uğrayan hariç Allah fena sözün açıklanmasını istemez. Allah her şeyi iştir ve görür” (Nisa, 4/148) müsaade-i rabbaniyesinden istifade edemeyecek derecede bir zulüm içinde bunalan bîçareleri tazallum-i halden men’ ediyorsunuz? Bunun için mü müctehidîn-i kiramın bir zübde-i ictihadını gözönüne getiremiyorsunuz yani “a’zâ-yı mevcûdeden herbirinin sâlimiyeti, kifayet, ve şecaat, hilm u tevazu, ilm u ictihad ve adl u vedâd” gibi meziyetlerin halife ve padişahımız efendimiz hazretlerinde bulunup bulunmadığından bahse bunun için mü cesaret alamıyorsunuz?

Vâkıa, padişahımız halîmdir, mütevazıdır; o vechile ki ylıandan hiç farkı yoktur! Zelifâne yerlerde sürünmek hıkat-i rediesi mukteziyâtındandır; hele azıcık dokunulmasın, insana bir sarılır, çatır çatır kemiklerini kırar, kanını emer, kaldırı atar! Ve hele milletin en can alacak noktasına zehrini dökmek için ötede bir ecnebinin önüne pâ-bûs-ı temelluk olmak kendisince hiç de işden değildir! İlm u ictihadı yoktur, zira “Cahil ve şa-

52 Tirmizî, K. Fiten, 46, had. no. 2225.

kî olmayan Allah'a karşı çıkmaya cüret edemez". Eğer varsa bu sayede bir tarîk-ı sû-i istimal keşf u ittihaz etmiş -siz ulemamız için birçoklarına da kâbil-i tatbik olan- "Kim Allah'tan gayrı bir şey için ilim tahsil eder yahut ilimle Allah'tan gayrısını murad ederse Cehennemde yerini hazırlasın"⁵³ hükmünce sıfat-ı hilafiyeyi üzerinden nez' etmek bile kifayet etmez! Adl ü dâd da şu saydıklarımıza nazaran mefkûd bulunur! Teessüf ki bu kısa muhakeme, perestîş edilen o dîv-i esaretin mübahetini ortaya koymamış oluyor. Çünkü muhataplarımızın kimisi mütecâhil, kimisi nikbîn ve firifte-i hissiyâtıdır. Binaenaleyh evvelâ ihtar ederiz ki bu gibi aldanışlardan kendimizi kurtarmak üzere muhakemâta cereyan-ı bitarafı verilmeli ve te'vilât-ı sakîme icadından vaz geçilmelidir. Zira Cenabı Allah diyor ki: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin, sizden olan ulû'l-emre de. Sonra bir şeyde nizâa düştünüz mü hemen onu Allah'a ve Resûlü'ne arzediniz, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanır müminlerseniz! O hem hayırlı hem de netice itibariyle daha güzeldir" (Nisa, 4/59).

Bu halde ey ulema-yı İslâm! Kitab ve Sünnet'e müracaat ediniz ki mesele etrafiyle hall olsun, kararlarda iyice metanet bulunsun! Korkmayınız! Bizimle beraber hatta bizden evvel "Allah'ın lâneti zâlimler üstüne!" (Hûd, 11/18) nârasını atıp şu melûnların kimler olduğunu araştırınız! Dikkat edelim, Hazreti Peygamber buyuruyor ki: [17] "Altı kişi vardır ki onlara Allah ve peygamberler lânet eder: Allah'ın Kitabı'na ilavede bulunan, Allah'ın kaderini tekzib eden, -Allah'ın zelil kıldıklarını aziz, aziz kıldıklarını zelil etmek için- ceberrûtla insanlara musallat olan, Allah'ın haramlarını helâl kılan, ehl-i beytimden Allah'ın haram kıldığını helâl kılan, sünnetimi terk eden".⁵⁴ Fe-te Emmelû yâ üli'l-ebzar! Allah diyor ki "Zannın birçoğundan sakının, çünkü zannın bazısı vebaldır. Tecessüs/casusluk da etmeyin, bazınız bazınızı gıybet de etmesin" (Hucurat, 49/12). O nâmerd, güya şu âyet-i kerime nehiy değil emir suretinde nâzil olmuş imiş gibi bir hafiyelik mesleğidir açmış, herkesin başına şeytan gibi musallat olmuş, bütün mahlukatı bu yola sokmak istiyor; yetiştirdiklerine ise her daire-i mahremiyete, hatta ervâh-ı sefele gibi her kalbe, her damara girmek salâhiyeti vermiştir. İnsan umûr-ı âdiye hakkında münzel "Kendi evlerinizden gayrı evlere, sahiplerinden izin alıp selâm vermeden girmeyiniz" (Nûr, 24/27) nass-ı celilini hatırlayınca bu Firavunî tacavüzlere had tayininden âciz kalıyor. Evvelki âyetteki teselsüle de dikkat olundukda anlaşılır ki kaza ve kaderi tekzibden veya zorla kabûlden neşet eden kesret-i zannecessüsü, bu da gıybeti tevlid eder. Demek ki bir dalışta üç nev'i isyan içine gömülüyor. Bata çıka o derece katmerleşti ki "Mümin erkek ve kadınlara hak etmedikleri/sebebiyet vermedikleri şekilde eza edenler şüphesiz bir bühtan ve günah yüklenmişlerdir" (Ahzab, 33/58) ihtarına omuz silkilerek nice aileler batırıldı. Nice masûmeler, masumlar felakete uğratıldı. Nice bin ana babaya saç yolduruldu. Nice yüz bin nûr-ı dide-i

53 Tirmizî, *K. İlm*, 19, had. no. 2657.

54 Tirmizî, *K. Kader*, 17, had. no. 2155.

millet söndürüldü!! Herif rahat duramıyor ki! Ecsâm-ı sakile gibi daima aşağılıyor; Yıldız'a çekilmiş değil güya ki yerin dibine sokulmuş ebhîre-i ma'deniye gibi ikide bir harekete geliyor; dünyanın bir tarafını yıkmak istiyor! “Kim bir cinayet/günah veya bir vebal kazanır da sonra onu bir bî-günahın üzerine atarsa şüphesiz bir bühtan ve açık bir vebal/günah yüklenmiş olur” (Nisa, 4/112) âyetini çiğnercesine seyyiâtını setr etmek azm-i herc ü merc-engîziyle fitnenin obir tarafına geçmeğe uğraşiyor! Bu sırada mazlumlar için olan o mesağ-ı dinîye (s. 16) mukabeleler icad ediyor. “Kendilerinizi ayıplamayın ve kötü lakaplarla atışmayın; imandan sonra fâsıklık ne kötü isimdir!” (Hucurat, 49/11) nehy-i ilâhîsine kâsi-nüma gibi bir nazar-ı istihfaf fırlatıyor; ağızından çıkan melûnâne sözler, en vicdansız kimseleri lerce-nâk-i hicab ediyor!..

Nasıl.. Din u milleti esasından sarsan bu sût-i kasd-ı zâlimâneye sine-dâr-ı müdafaa olan erbab-ı hamîyyete böyle muamele edildiği hoş görülüyor mu? Biraz daha dinliyelim: “Nebi (s.a.) buyurdu: Dört şey kendisinde olan [18] hakiki münafık olur; konuştuğunda yalan söyleyen, kendisine emanet edilene ihanet eden, vaadini yerine getirmeyen, düşmanlıkta aşırı giden”.⁵⁵ Hayale gelmemiş işkenceler “pire için yorganı yakmak” hikmetini andıran irade-i seniyyeler, o ahd-şikenlikler, Hakk'ın ve halkın her türlü vedâsına daimî hainlikler, Kitab ve sünnete riayetsizlikler hep gözönünde duruyor!.. Ya biz ne yapıyoruz? Şaşkın şaşkın bakıp duruyoruz! Nazar u sem'-i basiretimiz kapanmış mı nedir?! Hiç olmazsa ahvâl-i umumiyemize dikkat edelim! “Onu görececek gözlerde de fer kalmadı ki” denilse ne hoş, fakat ne kasvet-efzâ bir delil-i rehâ gösterilmiş olur! Evet, hâk-i akdes-i vatanın her zerresindeki şu kan lekeleri, hâlâ akmakta olan şu kan seyilleri nedir? Nedir ortalıktaki şu perişanlık, şu sefalet? Şu her evden gelen sinsi iniltiler, şu çoluk çocuk çılgınlıkları neyin neticesidir? Şüphe mi var: “Allah'ın nimetinin kesilmesi ve gazabının kapıyı çalması için zulümde ısrar etmekten daha davetkâr bir şey yoktur”. Öyle bir zulüm ki her türlü tesirât-ı muhribesinden sarf-ı nazar olunup da şu kıt'a-i behîştînin bir şûre-zâr-ı i'tisafa dönüşü yalnız “Kim mamurluk olmadan harac talep ederse beldeleri harap eder” sözüne mâ-sadak olarak hareket edilmenin eseridir demek kifayet eder. İşte “Arzın harap olması ehlinin birbirine düşmesindedir” hükmü de son şiddeti aldı. Maamafih bir Bürkân-ı mesâibin lâ-yenkati' püskürüşü de gözönüne getirilsin!

Bakalım zihinlere yine dehşet gelmeyecek mi, pek çürük bir surette düşünülen o mânevî menfaatperestliklerin sonu bakalım zarar-ı keyfiye çıkmayacak mı? Bakalım o millet kâtilin hükümnâme-i hal'ini imzalamak için yalnız “İki haslet münafıkta bir araya gelmez: vakar ve dinde fakih olmak”⁵⁶ hadis-i nebevîsini hatırlayıvermek kâfi iken birçok girvelere sapsmanın ne demek olduğu yine anlaşılmayacak mı? Bakalım şu âyet-i kerî-

55 Buharî, *K. İman*, 14, K. Cizye, 17; Müslim, *K. İman*, 25, had. no. 105; Tirmizî, *K. İman*, 14, had. no. 2654.

56 Tirmizî, *K. İlm*, 19, had. no. 2685.

meye ne denilecek: “Allah’ın mescidlerini, içlerinde Allah’ın ismi anılmaktan men eden ve harap olmaları maksadıyla çalışan kimselerden daha zâlim kim olabilir? Bunlar oralara korka korka olmaktan başka suretle girmek salahiyetini hâiz değildirler” (Bakara, 2/114). Ne o? Tecavüz mü ediyorumuz? Acele etmiyelim, bir de hayrât u hasenâtı gözönüne gelir değil mi? Fakat biz Osmanlıların temel direği sayılan pek çok dindaşlar mescid yüzüne mütehasırdırlar. Çünkü daha safdil, daha emelsizdirler; bâhusus buldukları yerler pek sapadır! Anlatabiliyor muyuz? O inşaat âmâl-i mütebeddânenin husûlünü temin için kullanılmış bir takım vesâis-i şeytaniye mahsulüdür!... Elhasıl:

Bârigâh-ı adli vîran eyleyenler âdemin

Başına zindan eder dünyayı âbâd etse de

[19] *Seng-yâr-ı zulm olan tahrib-i kalb-i âleme*

Haşr olur Haccac ile bin Kâ’be bünyd etse de

Ne hâcet, Allah’ın ezcümle **âdil** isminden istihrac olunan tefsirât-ı diniyeyi zikr etmekten niçün men’ olunuyorsunuz? Ya hele bu memnûiyete **itaaten** ağızınızı niçün kapıyorsunuz? Geçelim; imar veya tahrib maddî olursa az müddet, mânevî olursa kıyamete kadar devam eder, binaenaleyh kâşki tahribât-ı maddiyede bulunsaydı! Ya selâmlığa titreye titreye çıkışına, câmiye bile o meşhur halleriyle girişine ne diyelim? “**el-Hâinu hâifun**” [Hain korkaktır]. Söyleyiniz hocalar! Allah’ı seviyor muyuz? Bilirsiniz ki “Allah hainleri sevmez” (Enfal, 8/58). Allah fisk u fesadı da sevmez, te reddüdü bırakalım: “Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse onlar fâsıkların tâ kendileridir” (Maide, 5/47). İşte tâbi olmak da yine fâsıklara yakışır, susmayınız! “Şüphesiz Allah fâsıklar gürûhundan razı olmaz” (Tevbe, 9/96) iş’âr-ı Kur’anîsi zımınıdaki darbe-i kâhîrâneyi biz de yemeğe razı olduk mu, yoksa onlara sille-i hamiyeti indirecek miyiz? Kulaklarımız açılınsın! “Allah zâlimleri sevmez” (Ali İmran 3/127). Bunların emsâlsiz zâlimlerden olduklarını el-ân kestiremedik mi? El-ân “Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse onlar zâlimlerin ta kendileridir” (Maide, 5/45) mahkumiyetini üzerlerine bile bile aldıklarına kâni olmadık mı?

Ulema-yı kiram! Bitarafâne ve şeriat-ı Muhammediyyenin şanına lâyük bir sûrette düşünelim! Bu ömrün akıbetini, o âlem-i bâkînin hayatını piş-i teemmüle alalım! Bu haller itikadât-ı tâmmе ashabını sevk-i haşyetullah ile coşturur, sizde ise bir hareket göremiyoruz, biraz kıvılcıdanalım ve gürûh-ı lâ-yüflihûnun encâmını o hilkatte yaratılmış olanlara gösterelim! Daha şüpheden kurtulamadık mı? Hangi bir delili ibraz edelim: “Allah’ın âyetlerini yalanlayan ve ondan menedenden daha zâlim kim olabilir?” (Enâm, 6/157). Bilerek ve hiçbir mecburiyet his etmeyerek evâmîr-i ilâhiyyeyi –evet kasden– tanımamak, tekbiz ve adem-i kabul demek olmaz mı? Buyurunuz, işte bir de kabiliyyet-i tatbikiyyesi pek vâsi’ olan: “Rabbînin âyetleriyle nasihat edilip de sonra onlardan yüzçeviren kimseden daha zâlim kim olabilir?” (Secde, 32/22). Bir diyecek kaldı mı? Size de vazifeşinaslı-

ğî talim ve ihtar edercesine onu hak yola davet edenler oldu. Siz yine sustunuz. O da büsbütün kudurdu. Baştan tırnağa bir inad-ı şeytan kesildi! Ne Allah tanıyor, ne paygamber; ne hukuk-ı ibâddır diyor ne de vatan; rast geldiğine saldırıyor! Söyleyiniz: “**Fa‘âlüñ limâ yürîd**” [Dilediğini yapar] (Burûc, 85/16) geçinmek isteyen böyle bir şakînin [20] ahvâl-i bâtmıy-yesi için verilecek hüküm nasıl olmalıdır? Öyle bir şakî ki

Kabriyle âlem dehşet-giriftâr

Her hükmü nâfiz bir fâil-i muhtâr!!

O derece nâfizü'l-hükm ki siz ulemayı bile pençe-i mefsedetine bâziçe etmiştir. Başınız dönmüyor mu? Onun bu hali size ağır gelmiyor mu? Şu söze muvafık düşmüyor mu: “Kalp için yük, din için ihlâl edici, gayrın gözüne girmeye çalışın”.

Yine mi tereddüt? Daima bu, her şeyde bu! Dinliyelim: “Kim bir mümini kasden öldürürse artık onun cezası Cehennemde ebedî kalmaktır. Allah ona gazap etmiş, lânet etmiş, büyük bir azap hazırlamıştır” (Nisa, 4/93). Ey... Hükümler kesb-i katiyet edebildi mi? Zihinler galiba yine şaşaladı. Muhalled fi'n-nâr olanlar kimlerdir, güya mechulümüz? Peki, bunu da bildiririz: “Müslümana sövmek fisk, müslümanı öldürmek küfürdür”. Oh!.. “Ey Rabbimiz! Bizleri o zâlimler gürûhuyla beraber kılma” (Araf, 7/47). Şimdi biraz düşünelim. Evet, düşünelim, lâkin tebşir, tehdit, necat ve hüsrân hepsi şundadır, unutmayalım: “Kitab'ı sana indiren O'dur. Bunun bir kısım âyetleri ümmü'l-kitab olan muhkemâttır, diğer bir takımları da müteşabihâttır. Amma kalplerinde bir yamukluk bulunanlar, fitne aramak, tevilini aramak için sadece onun müteşabih olanlarının ardına düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde rûsûhu olanlar da derler ki: İnanıyoruz ki hepsi Rabbimizden. Mamafih özü temiz olanlardan başkası düşünemez” (Ali İmran, 3/7).

Oh! Hamd olsun, cûşî-i delâil her türlü müdafaa ve mâniayı kaldırıp atıyor; fakat hâşâk-i zulm ve enkaz-ı zâlimîn ile birlikte hem de bunların ve cümle Osmanlıların, müslümanların önünde **-ey ulema-** siz olduğunuz halde gadab-ı Kahhar ile her mevc-i lânet-nümûnu dağlar gibi kabarmış olan ummân-ı bîgerân-ı hüsrana doğru serî bir akıntı görüyoruz! Zira hepsini bertaraf etsek, imanları, vicdanları lekeli, belki de mefkûd bu eşkıya çetesi tarafından ümmetin yetiştirdiği vicdanlı, imanlı evliyâ-yı umûru hakkında ne şenaatler reva görüldüyse bizim, bâhusus sizin taraftan da şu “**devletü'l-erâzil âfetu'r-ricâl**” [adi/şerefsizlerin iktidarı adam olanlar için afettir] hikmetinin tecelliyât-ı fecîasına karşı cansız, fersiz, sâkîv ve sâmit durmaktan başka bir şey yapılmadı. Bu ise insanıyeti lerce-dâr-ı hicab eden o katilliklere iştirakten ibarettir! Fâil-i müştereklerin cezası fâil-i bi'zzat olanlardan hafif midir? Hafif olsa bile makam ve vazife itibarıyla sizin ki daha şedid değil midir? Unutuluyor mu? Her gün bir başka türlü ilân edilen şenî, galiz, o kendilerine lâyük sözler zaten sâmi'a-yı hâtırada daimî ve fikret-sûz uğultular bırakıp giden evvelkiler üzerine munzam olarak

bizde el-ân [21] bin kıyamet-i intikam koparıyor! Nazar-ı tahayyül o fedakârân-ı sebîlüllahın kanlarını el-ân akar görüyor, o mezarsız şehitler ervâhını el-ân hûn-âlûd-ı kahr olarak temaşa ediyor; gecenin zulmetleri arasında kirişle, deniz dalgalarıyla boğdurulan ve binlerce ana baba yavrusunun çırpınışları, feryad-ı ihtizârîleri kalpleri, vicdanları el-ân titretiyor, el-ân da pekçoklarımızın bir kılı bile yerinden oynamıyor!... Yeter, yeter! Nedir bu adem-i hissiyet, bu noksanî-i idrâk, itikadât-ı müzehhebe arasına sokulmuş bu hissiyât-ı şâibe-dâr ne oluyor?

Bir şabs-ı denî milleti ezsin de denilsin: Var hikmet-i Yazdân

Lâyık mı adaletle ilm zulme yenilsin; lânet sana nâdân!!

Evet, asıl lânet bize ki; şer'-i mübînin küfr ile mahkûm ettiği bir canavarın ayağı altında ezildiğimizi his ettikten mâda bunca binâullahın, şu koca binâ-yı metîn-i İslâmiyetin çöktüğünü görüyoruz; iki yüz milyon nüfus-ı müslimenin nihayet bu bîtaraflığımız sebebiyle büsbütün istinadgâhsız kalacağına akıl erdiriyoruz da yine aklımızı başımıza alamıyoruz; yine evet, asıl siz “İndirdiğimiz açık delilleri ve ayn-ı hidayet olan âyetleri insanlar için biz Kitab’da beyan ettikten sonra gizleyenler, muhakkak ki onlara Allah lânet eder, lânet şânından olanlar da lânet eder” (Bakara, 2/159) mahkûmiyetini üzerinizden def etmenin bir yolunu aramıyorsunuz! Hele her türlü hukuk-ı mevdû’a ve emvâl ü evladlarını kendimizin kilerden ziyade muhafazaya borçlu olduğumuz şu anâsır-ı muhtelifeden mürekkeb tebea-yı Osmaniye yarın o saat-i muayyenede yakamıza yapıştıverecek, zaten ödeşecek sermayemiz yok, ne yapacağız?! Söyleyiniz, cevab-ı fiilî bekliyoruz, bizi susturunuz! Artık bu ızdıraplar çekilemez oldu, halk baygın düştü, şu zulümler olmasa da haliyle bırakılsa yine aklıktan kırılıp bitecek! Biz böyle buluyoruz, belki yanılıyorz, “hük-m-i rabbâniye”dir deyip bir tarafa çekilişinizin hikmetini bâri ilân ediniz, çekinmeyiniz, müstahaksak bizi telin ediniz; el-hâsıl ne yapacaksınız yapınız! Evet, evet, **asıl şimdi** yapılacak ne ise onu yapınız! Bizi teskin, iskât, ikna, ilzâm... ancak böyle olabilecektir!...

Hâlin kime açsan sana bir hikmeti var der

Öldürdü bizi âh bilinmez mi bu hikmet?!

Bilinmiyecek, ey Azîzü’l-Hakîm, “Hikmet müminin yitiğidir, nerede bulursa onu almaya en lâyük olan odur”⁵⁷ müsaade-i sarîhasının [22] bir meş’al-i tâbân olduğu anlaşılmadıkça bilinmeyecek, en kör bir nazar-ı basirete bile ilişmek şânından olan “**Re’su’l-hikmeti mehâfetullah**” [Hikmetin başı Allah korkusudur]⁵⁸ cevher-i biemsâlini bir zâlimin pây-ı tahkiri altında ezilir gören bir merd-i Hüda ortaya atılmadıkça bilinmeyecek, demek ki kıyamete kadar bilinmeyecek! Çünkü onu alıp anlamak (?) için açık bir sine ve metanete mâlik olmak lazımdır! Unutuldu, Allahım unutuldu! “Allah kuvvet ve kudretçe daha şiddetli, azap vermek bakımından

57 Tirmizî, *K. İlm*, 19, had. no. 2688; İbn Mâce, *K. Zühd*, 15.

58 Aclûnî, I/421, had. no. 1350.

da daha şiddetlidir” (Nisa, 4/84) kelâmını derhâtür edenler kalmadı! “Muhakkak ki Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm ettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emr ediyor” (Nisa, 4/58) emr-i celiline tebe‘iyet edenlerin ardı arası kesildi! Evet, ezcümle bir “Kulları arasında Allah’tan ancak âlimler korkar” (Fâtır, 35/28) nass-ı kerimi meâli, bir de siz ulemamızın pîş-i zâliminde titrediği teemmül olunca artık ne denilebilir?!... “Hiç olmazsa” ile başlayarak herkese, me-murîn-i hükümete ne demişsek -size de **ey dinin memurîn-i icrası-** onu tekrar edeceğiz! Öyle ya! Avâm, mâneviyat hususunda pek zâhir-bîndir; iç yüz, dış yüze çevrilmelidir ki hakikatı görebilsin, dertli başının çaresini arayıp bulsun! Geliniz, bâri böyle bir iyilik ediniz, mesuliyetinizi de büyü-yüp gitmekten alkoyunuz. Vazifelerinizi îfa etmenizden vaz geçtik; mevcudiyet-i zâhiriye-nizi mevcudiyet-i bâtinîyenizle mütenasip bir hale olsun ifrâğ ediniz. Halkı “ulemamız var ya” gibi ümitlere düşürmeyiniz, oyalamayınız; bu bir cinayettir. Bir mevkii işgal edenden faide gelmeyince zarar gelir, sizse amelden sâkıtsınız, halbuki ilmin ruhu ameldir, anlaşılıyor mu? Hakk’ın ve halkın vedfâsı mademki ehline tevdi olunmuyor; mademki hükümde adalet zulmün yanında eserini gösteremiyor, bu yolsuzluklara mâ-ni olmak vazifesiyle muvazzaf memurlardan da üzerlerindeki sıfat-ı ulviye-yi nez’ etmek farz oldu demektir. **Çıkarınız hocalar** o sanıkları, o libâs-ı mukaddesleri birer tarafa koyunuz, birer tarafa çekilip de herkesin hakkını gasb etmişcesine büzülüp duracağınıza halkın karşısına çıkınız da deyiniz ki **“Biz bunların ehli ve sahibi değiliz!”**

Ne o?! Ağır mı geliyor? Tuhaftır. Bugün nazar-ı hakk u hakikatte zaten bu mahiyettesiniz! Düşünülsün: Ümmetin karşısına bu hal ile çıkamıyorsunuz, yarın huzûr-ı ilâhîde nasıl duracaksınız? Bu mezre‘a-yı âhirette ne ekiliyor ki [23] ne biçilecek? Mesâlih-i ibâd ile iştilal ki her türlü ibadetin efdalidir, nazar-ı ehemmiyete alınmıyor, acaba “Cehennem ateşinin dokunmayacağı iki göz vardır; (biri) Allah korkusundan ağlayan göz” ihbâr-i nebevîsi ile vecde mi geliniyor da “(diğeri) Allah yolunda nöbet tutarak geceleyen göz”⁵⁹ ciheti unutuluyor. O haşyet niçündür, bunu müte-akip ne yapılmalıdır? “Nâsın efdali kimdir” sualine “Allah yolunda cihad eden adam” cevabından sonra “sonra en üçra yerlerde bile Rabbine karşı takva üzere olan ve insanları şerrinden emin kılan mümin”⁶⁰ buyurulmuş diye o istiğrakda ile’l-mevt kalabilir miyiz? Unutulmasın: Ekmeğimizin tohumluk buğdayından tuzuna varıncaya kadar levazımını bizzat tedarük edemeyeceğimiz gibi beyne’n-nâs helâlün minallah kazanılanlara da sırf kesb-i zâtî nazarıyla bakamayız. Çünkü bir böyle, bir de yalnız başına olan tedarükât beyninde küllî fark vardır; işte bu fark ne ise her fert mensup olduğu cemiyete o derece minnettar ve onun umûr-ı meşrûasına iştirâke borçlu bulunur; tabir-i âharle ubûdiyetimizi arz için Mün’im-i hakikînin de vesâit-i zâhiriyesi olan insanları tavassuta mecburuz. Hulasa: “Her kim

59 Tirmizî, *K. Fezâilü’l-Cihâd*, 12, had. no. 1639.

60 Buharî, *K. Cihâd*, 2; Müslim, *K. İmâre*, 122-123; İbn Mâce, *K. Fiten*, 13, *K. Zühâd*, 24; Nesâî, *K. Cihâd*, 7; *Müsned-i Ahmed*, III/37.

izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir, onu da amel-i sâlih yükseltir" (Fâtır, 35/10) yani "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır"⁶¹ sırrına mazhariyetimiz, "Müslim, insanların elinden ve dilinden sâlim kaldıkları kişidir"⁶² sıfatını sükût ve bî- taraflıkla değil nesâyih-i şedîde ve talimât-ı Hüda-pesendâne ile tezyin ve techiz etmemize vâbestedir. Aksi takdirde daha bir takım emirler unutulurak "İnsanların en kötüsü insanlara zarar verendir"⁶³ hüküm-i nebevîsi defter-i a'mâli baştan aşağı karalayır!

İntibah, intibah! "Kim Allah yolunda saçını ağartırsa kıyamet günü onun için bir nur vardır"⁶⁴ buyuruluyor; âlim ile âbid beynindeki farkı iş'âren "Âlimin efdaliyeti, sizin en aşağınıza göre efdaliyetiniz gibidir"⁶⁵ gibi meziyetlere vücut verilmiş... Ağlayınız hocalar! Asıl şimdi kanlı göz yaşları dökünüz ki bu tebşirât bile sizi gayrete getiremiyor; düşünlünüz ki ref' olup giden fazl u meziyetleriniz yerine ne kâim olacaksa onlara muadil bulunacaktır! "Ameller niyetlere göredir"⁶⁶ gibi istinadgâhlara dayanmak nazar-ı basireti, nuru kendinden ancak bir adım öteye erişebilen ümmîlerin kârıdır; size yakışmaz, zımnında tecâhül vardır, bunun cezası büyüktür! Şu dakikada "Ellerinizi kendinizi tehlikeye atmayınız" (Bakara, 2/195) tenbih-i ilâhîsi de "ehven-i şerri tercih" yolunda medâr-ı te'vil olamaz; sonra yağmurdan kaçarken doluya tutulmak vardır!.. [24] Evet millet inkırazda. Binaaleyh birinci derecede siz ulemamız ukûbet-i rab-baniye yıldırımlarına uğrayacaktır! Hata mı ediyoruz, siz her zamanda, her mekânda hususiyetten ayrılmamağa mahkûmsunuz. Nitekim şu sey-yiât-ı idareye yol verenlerin de birincileri sorulunca parmaklar hep üzerinize dikiliyor!

Hiddet istemez! Birkaç deliye karşı bâr-ı müdâhene ve müdarâyı yüklenmek yani koca bir devletin, emsâlsiz bir hilafet-i muazzamanın esfel-i safîlîn-i izmihlâle doğru yuvarlanışını ihzâr, ba'dehu bıkaydâne seyr etmek hissiyâtta metanet-i (!) bâridâneye dokunmuyor, bundan tevellüd eden bilhassa o mânevî mesuliyet omuzları çökertmiyor da böyle bir hakikatı işitmek mi ağır geliyor, bir söz mü tahammülsüz oluyor? Ne olursa olsun; "neme lazım"çılara karşı bu gibi noktaları gözetmek de bize lâzım değil! Şurada aklımıza gelen herbir doğruyu söyleyeceğiz; "maksadı istikamet olanın mesleki müstakîm olmak gerek"; ya biz mesleğimizi doğrultacağız yahut başkalarınınki doğrulacak! Öyle hod-furûşâne söz ve güdâza kulak verecek zamanda değiliz. İşte meselenin hem ibtidâsı hem intihâsı: "Ümera

61 Aclûnî, I/393, had. no. 1254.

62 Buharî, *K. İman*, 4-5, *K. Rikak*, 26; Müslim, *K. İman*, 4, had. no. 64-65; Tirmizî, *K. Sıfatu'l-Kıyâme*, 53, had. no. 2506, *K. İman*, 12, had. no. 2629.

63 Kaynağı tesbit edilemedi.

64 Tirmizî, *Fezâilü'l-Cihâd*, 9, had. no. 1635; Nesâî, *K. Cihâd*, 26, *Müsned-i Ahmed*, II/210.

65 Tirmizî, *K. İlm*, 19, had. no. 2686.

66 Buharî, *K. Vahy*, 1, *K. İman*, 41, *K. Nikâh*, 5; Müslim, *K. İmâre*, 45, had. no. 155, Tirmizî, *K. Fezâilü'l-Cihâd*, 16, had. no. 1647; *Müsned-i Ahmed*, I/25.

insanlar üzerine hâkimdir, ulema ümera üzerine hâkimdir, ilim ulema üzerine hâkimdir”.⁶⁷ Dikkat! Şurada nâs ile ümera arasında bir sınır var ki negehbanlar ulema değildir. Her lahza her iki tarafa atacakları nâra “**lâ tağlû**” [aşırır gitmeyin/ıfrata dalmayın] (Maide, 5/77) emrinden ibarettir; buna kulak verilmeyip de birisi vazifesizlikle tecavüz eder, diğeri de hukuku çiğnetircesine gerilerse mümânaata mecburdurlar; bunun için ise ulûm-ı ‘âliye ve âliyenin kâffesiyle müsellaah bulunmalıdırlar!... Soruyoruz: Silahlı mısınız? Heyet-i mecmuanız itibarıyla söylüyoruz, nâsın ihtiyacâtını giderecek bilcümle malumât-ı ilmiye ve fenniyyeye vâkıf mısınız? “Evet” mi? Öyle ise vazife-nâ-şinassınız! (s. 1). “Hayır” mı? Eyvah! Bu halde buyurunuz, deminki teklifimizi hiç durmayıp icra ediniz!

Acaba “İlmin tamamı Kur’an’dadır, lâkin ricâlin fehmi yetersiz kalıyor”⁶⁸ gibi tenbihler sened-i atâlet, yahut “Allah her canlıyı sudan yaratır” (Nûr, 24/45) tarzındaki işarât-ı Kur’aniyede mündemic hakâyıkın teharîsi için bir şevk mi olmalı idi? Bugün fen âleminde meydana bir inkılab-ı kabîh getirmiş olan meselenin şu sayede sûret-i hasene ile halli şerefini ehemmiyetsiz mi görmeli idik? Eslâfımızın âsâr-ı kıymetdârını nasılsa kaptırıp, [25] bâri istirdad edencesine bir faaliyette bulunsaydık!... Heyhat, en evvel islâhî vâcib olan medreseler bile ecdadımıza leke sürtilerek “biz böyle gördük” denildi, o mükemmel tesisât-ı ibtidaiyelerine sonradan târi olan intizamsızlık halinde bırakıldı.

Sözlerimiz sadede haricinde değildir; ruhumuz sıkılmasın! Halkın cahil kalması esbâbının ilk menşeleri araştırılmalıdır. İtidal!... Unutulan “Dinizde haksız ıfrâta dalmayın” (Maide, 5/77) emrini hatırlıyalım; hak-gûluktan inhiraf edersek “Allah haddi aşanları sevmez” (Maide, 5/87) işaret-i Kur’aniyesini görmemek ve üzerimize hücum etmek salahiyetini kazanabilirsiniz. Bâhusus “Asabiyet iddiasına kalkışan bizden değildir”⁶⁹ tehdid-i nebevîsi hiç unutulmasın; zira vücud-ı müminînden kesilip atılmak vardır! Sırası gelmişken ihtar ve sâial edelim ki yalnız şu hadis-i şerif mahiyet-i İslâmiyyeyi âleme tanıtmak için elde şa‘şaa-pâş-ı hakikat bir meş‘al-i faaliyet iken niçün kullanılmadı? Öyle bir hadis ki tesis edilmek icab eden dinî bir ceridenin daimî serlevha-i şerâfeti ve bunu idare edeceklerin de rehber-i her-ânı olmağa şâyestedir. Bu emr-i hayra niçün teşebbüs etmediniz, karşınıza hükümet mi çıktı? Nâsı hidayete vusûlden ve i‘lâ-yı kelimetullahâ çalışmaktan alıkoyan bu dalâlet-perestlere hâlâ ne itaat ediyorsunuz? Hâlâ izale-i hükm ü nüfuzlarına ve kendinizin de mesuliyet-berdûş olduğunuza dair lâzım gelen fetvâyı ikrarınızla verdiğinizi fark edemiyor musunuz? “Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de” (Nisa, 4/100) sarahat-i Kur’aniyesi gözönünde duruyor; Mısır’a değil â herhangî bir efrencî bir memlekete gidilse bermurâd olmak muhakkak idi. Vaz geçtik; bâri rast gele her yerde İslâmiye-

67 Kaynağı tesbit edilemedi.

68 Kaynağı tesbit edilemedi.

69 Kaynağı tesbit edilemedi.

tin kuvve-i mânevîyesi tesirinden bahisle hiçbir mahlûk-ı dünyevînin müdahalesi olmaksızın kendi kendine intişar edişini sermaye-i mefheret edinmekten hicâb edelim; dünyanın beş kıtasına yayılmış misyonerlerden ibret alalım; “Eğer Allah’a yardım ederseniz O da size nusret verir, yardım eder” (Muhammed, 47/7) ne demektir? Allah’ın hidayet ve inayeti gibi delilleri takip etmeyip de hücre-nişîn-i meskenet oluşumuzun maddeten ve mânen bize ne kadar tuzluca oturduğunu düşünelim; düşünelim ki az gayretle ne kadar büyük muvaffakiyetlere nâil olacaktıkız!...

Âh, insan bu cihetlere imâle-i muhakeme edince bâr-ı mesuliyetin tevliid ettiği baygınlıkla karışık bir gaşy-i lâhutîye dalıyor. Meğer biz ne bedbaht imişiz. Çünkü asıl bedbaht mesuliyet-i mânevîye [26] ve mahcubiyet-i vicdaniye altında kalandır. Bizimki bu kadar da değil, halimize bakanın kalbinden kopup gelen yaşlar kan rengini alıyor! Kâh darbe-i hakaret-nâk-i ecânib, kâh sille-i fazilet-sûz-i edânî! Hangisine tahammül etmeli! Kâh iki-si birden iner, kâh biri diğerini takip eder! Hangisine göğüs vermeli!... Hep acz, hep mezellet! Çünkü alet-i müdafaamız yok, çünkü bir milletin eli ve muharrik-i hissiyâtı yani hakikî vasıta-i tahaffuziyesi ulemadır. Halbuki onlar... ne diyelim... Elde saadete nâliyet iktidarı mevcut iken onu sût-i istimâl ile dūçar-ı felaket olmak insanı fevkalâde müteessir ettiği gibi bugün Kur’an ve güya ona en ziyade tâbi olan ulema sınıfı meydanda bulduğucha bu zelilâne hallere hatta pekçok dalâlet-i garîbeye uğrayışımızı düşünerek hararet-i şerm-sârî ile gözlerdeki yaşlar kuruyor, bir ye’sdir istilâ ediyor, yerlerin dibine geçmek bile tadil-i meâsire yardım edemeyecek gibi görünüyor; sâye-i İslâmiyette akvâm-ı sâireye nisbeten en ziyade âsûdehal ile yaşayacak biz ve bizimle beraber evâmîr-i diniyeye göre her an derâğuş-i hilm u şefkat ve hukuk-ı muayyenelerinin muhafazasına her vechile hasr-ı ihtimam ve gayret etmek vâcib olan şu gayrimüslim vatandaşlarımız olacak iken -evet adalet ve hürriyet-i tammeye mukabil- böyle bir zulm ü esaret içinde ömr-gūzar oluşumuz, şuraya buraya iltica edişimiz acaba sizde ne gibi tesirler hasil ediyor, acaba bunların esbâb-ı evveliyesi vazifedeki müsamahanız olduğunu kıyamete kadar mı anlamamazlıktan geleceksiniz?

İlim, mevcudâtın insanlarca olan mahiyet-i malûmesidir. Ta‘mîk-ı nazar olundukda ulûm şekl-i müteferri‘i alır ki herbiri bir takım mütehasıslar için daimî bir tarîk-ı tettebbudur. Lâkin siz ulûm-ı ilâhiye ile meşgulsünüz. Dikkat buyuruluyor mu? Ulûm diyoruz; zira Hâlık muhît-i külldür, binanaleyh herbir ilme vâkif olmalısınız. Hatta muhakeme “**men arefe nefsehu fe-kad arefe Rabbehu**” [nefsini tanıyan Rabbini tanı]70 nokta-i nazarından yürütülse netice yine böyledir. Bu halde basar-ı basîret iyice keskin olmalıdır ki uzakları görebilsin. Yoksa bir kanaatkâr-ı âlimâne mi ibrâz buyuruluyor? Gariptir, ilim artıkça cehl de artarmış, halbuki siz böyle bir cû‘-i mânevî his edeceğinize maatteessüf hâlet-i meşbû‘ada bulunuyorsunuz! İnsan; hayat-ı hayvaniyesini idâmeye bir maksad-ı beşerînin hu-

70 Aclûnî, II/262, had. no. 2532.

süliyyün çalıştığı gibi hayat-ı insaniye veya mâneviyenin [27] devam-ı neşv ü nemâsını da farz bilmelidir. Ne hâcet -şunu da söyliyelim ki: hususi mektepler gözümüze sokularak itiraza kalkışılmasın; ihtisasdan, mütehasıslardan bahs etmiyoruz- Osmanlı tarihini celâdet-i Hüda-pesendâneleriyle tezyin etmiş o dahilerimizin menşe ve kemalâtlarını araştırıverelim: Buyurunuz, işte şu medreseler, işte onlarda bu makamât-ı mübarekeyi işgal etmiş mümtazân-ı irfan u hamiyetdi! İçlerinde monla da vardı vezir de; hep si de devlet ve milletin umûruna karışır ve vâkıftı. Bunlarla aranızdaki fark nedir? Mazimizi biliyoruz, halimizi de görüyoruz; işte bu ikisi bizdeki fark ne ise odur!

Külukâl istemez! İlminizin bahsimize taalluk eden derece-i kifâyesini ortaya koyunuz da elinizi öpelim! Geliniz, en ufak bir teklif olmak üzere sizi bugün yalnız istihkâmâtımızı ve silah debboylarımızı muayeneye davet ediyoruz. “Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği her kuvvetten ve cihad için beslenen atlardan hazırlık yapın; onunla hem Allah düşmanını korkutursunuz, hem sizin düşmanınızı...” (Enfal, 8/60) emri tedbir-beyanına riayet olunup olunmadığını teftiş ediniz. Heyhat! Tenez-zül buyurulursa söyleyelim de dinleyiniz; geçmişteki zâlimlerin hepsi tarafından dâhilen irtikâb-ı cevri u zulm edilmiş ise de tebea ve memleketin tecavüzât-ı hariciyeye mukavemeti için ne lazımsa yapılmıştır. Şimdi düşünülün, beşeriyetin o zamanki hayat-ı ulviyesi ve bunun gitgide yükselmekte olduğu gözönüne getirilsin! Bir de onüçüncü asr-ı İslâmîde, evet şu zaman-ı medeniyette müslümanlar içinde yetişmiş bir zâlim, vatani alenen değilse de zimnen, tebeasının düşman-ı tabiîsi olan bir devlete teslim etmiş bir zâlim tasavvur olunsun, olunsun da elden gelirse şöyle denilmesin: Haccac'lara rahmetler okutuyor, Seffah'ları unutturuyor, ne kadar zâlim gelip geçtiyse yanında âdil görünüyor, hatıradan hepsinin ismi siliniyor ancak şu kalıyor: **Abdülhamid!**

Ey, şu la'în hâlâ yaşıyor; hâlâ ulemamız da piş-i halkda alemdâr-ı hakk u adalet olarak görünecekleri yerde kayıtsızlığa mağlupturlar! Artık haricî, dahilî tehlikelerin önünü alabilmek nasıl ümit edilir? Nasıl ümit edilebilir ki ak sakallılara nisbeten çocuk çocuk sayılanlar kellelerini koltuklarına alıncasına ortaya atıldılar da şu sarıklar siklet-i mâneviyeleri tesiriyle ulemamızı nazar ber-zemin-i teemmül edemedi; hele “İhtiyarın idraki tecrübelelerini bir araya getirir / Genç de kavmi kendi geçliğinde görür” medlûlünce cûş-i hûn-ı hamiyet kendilerinde, o fedakârlarınki ile hem-vedîa olması tabiî bulunan [28] talebe-i ulûm hazarâtını bile düşündüremedi! Halbuki siz ey mücahidler! Şu küstahın hiçbir müteşerri'a danışmaksızın kapattığı o Meclis-i Şûra'nın iade-i küşadı talebinde ısrar edeydiniz, ne mesuliyet altında kalırdınız ne de bu musibetler zuhur ederdi. Fakat düşünülemedi!... Her nasılsa “Birbirlerine hakkı tavsiye ettiler” (Asr, 103/3), “Din nasihattan ibarettir”⁷¹ ve “Cihadın en faziletli zâlim sul-

71 Buharî, *K. İman*, 42; Müslim, *K. İman*, 23, had. no. 95; Ebu Davud, *K. Rikâk*, 41; Nesâî, *K. Biat*, 31; Tirmizî, *K. Birr*, 17; *Müsned-i Ahmed*, I/351.

tanın huzurunda hakkı söylemektir”⁷² cihetlerine ehemiyet verilmedi; ya o kurbanlara, hil’atlara, altun kîselerine dildâdelik ne demek oluyordu? Âh! “Allah’ın bana verdiği size verdiğinden daha iyi. Hayır, siz hediyenize güveniyorsunuz” (Neml, 27/36) âyet-i celilesinden iktibas-ı intibah ederek siz ulemamız için mukabele-i reddiyede bulunmak var iken ya sey-yiât, hasenât şeklinde gösterilmesine lüzumlu lüzumsuz yerlerde de’avât-ı padişahî vird-i zebân edildi yahut dini bir şakinin hudud-ı keyfyesi dahiline almak demek olan **program** dahilinde vaaz etmek gibi düşüncesizliklerle **huzur mukarrirliği** ve **muhatablar** sırasına geçmek kavgası edildi. O vechile ki “Nefis kendisine ihsanda bulunana muhabbet beslemek üzere yaratıldı”⁷³ hikmet-i risalet-penâhîsinin tecelliyatı “**el-İnsan abîdu’l-ih-san**” [İnsan, kendisine yapılan ihsanın kölesi olur] tarzında görüldü. Âdetâ abd-i Hak olmaktan insıraf edildi. Hata etmiyoruz, mesele buraya dayanıyordu; fakat düşünülemedi!...

İzzet-i nefsi ve vicdanı olanlar için söylenen “Medh ü senada ifrat kib-re sürükler ve izzeti payimâl eder” kelâmı der-hâtır olundukda hayatının sükûnet-i şekavet içinde geçmesine hâhişger bir müstebiddin icraatına sükût ile mukabele etmek bile meydan vermek sayılır. Nerede kaldı ki “Ebu Ma’mer’den rivayet edilir. Şöyle dedi: Bir adam kalktı ve emirlerden birini medh ü sena etti. Bunun üzerine Mikdad yüzüne toprak atmaya başladı ve ‘Resulullah medihde aşırı gidenlerin yüzüne toprak saçmamızı bize emretti’ dedi”⁷⁴ târikiyle rivayet olunan kıssa-i malûme vâhid-i kıyasî-i sena ittihaz edildikte o sitayişler, meddâhîn hazarâtını bir zâlimin en müessir vasıta-i icraatı olmak ithamından kurtarabilsin; fakat düşünülemedi! Gitgide zulümler o derece meydana vurdu ki payitahtta bile bir vatan evladı boğaz boğaza geldi. Tehlike çoğaldı, hamiyetperverân-ı ümmet ortaya atıldı. Birçoklarını pençe-i istibdad ezdi, yok etti! Ulema-yı kiramımız “Her kim güzel bir şefaatta bulunursa, ona ondan bir nasip olur” (Nisa, 4/85) işaret-i Kur’aniyesindeki zevk-i mânevîyi kendiliklerinden milletin, o emin (?) istikballerini [29] teharri ediyorlarmış gibi arayıp bulacaklar iken “ümmetin binlerce nûr-ı dîdesi söndürülüp mahv ediliyor da milleti böyle kör bırakmaktaki hikmet-i hükümet nedir diyerek cumhûr cemaat padişahın karşısına niçün çıkmıyoruz?” nârası atıldı da nefislerini yine “Her kim de kötü bir şefaatta bulunursa, ona da ondan bir hisse olur” (Nisa, 4/85) mahkûmiyetinden kurtarmağa meyl etmediler; diyebiliriz ki böylelikle şu bağrı yanık ahalinin göğsünü kakmalayıp gidiyorlardı; fakat düşünülemedi!

Bir veya pekçok şeyler isteniliyor, verilmiyor; niçün? Buna hoş bir cevap olmak üzere “Raiyye senin yüzünden bir sıkıntıya düştüğünü zannederse

72 Ebu Davud, *K. Melâhim*, 17; İbn Mace, *K. Fiten*, 20; Nesâî, *K. Biat*, 37; Tirmizî, *K. Fiten*, 13; *Müsned-i Ahmed*, III/19.

73 Aclûnî, I/330, had. no. 1063.

74 Müslim, *K. Zühd*, 14, had. no. 68-69; Ebu Davud, *K. Edeb*, 9; İbn Mâce, *K. Edeb*, 36; Tirmizî, *K. Zühd*, 55, had. no. 2395.

onlara özrünü beyan ederek hakkındaki kötü zanlarını tadil et. Bu özür beyanı onları hakka, doğruya çevireceği için senin ihtiyacını karşılar” gibi makayyedât-ı hikmet-âmizi görmek ve mucébince harekete hükümeti davet etmek kifayet ederdi; zuhurâta göre işler netice-pezîr oluverirdi; fakat düşünülemedi! Bir kere zâlimlerin yola geleceklerinden ümit kesildi mi ve cihet-i gayret mazlumlar tarafına çevrilince muvaffak olmamak muhaldir. Çünkü heyet-i ulema zaten bir cemiyet-i müteşekkile demektir. Bir anda herbirisi ahkâm-ı diniyeden hangisinin ne vechile icrası lazım olduğunu birbirine ve ba‘dehu ahaliye ihbar ile şu seyyiâta hâtime çekmek işden bile değildi. Nitekim cer zamanındaki etrafa dağılıp en büyük bir vesile-i hizmetti; fakat düşünülemedi! Bir başkası meramını anlatmak için kendisini paralasa ahali üzerinde ancak bir derece tesir hâsıl edebilir. Bir hocanın atacağı nâra ise nidâ-yı hâtifi makamında telâkki olunageldiği için birden binleri bulur, binaenaleyh zulmün izâlesi hususunda ne bu kadar müşkilâta uğranılır, ne de hesapsız kurbanlar verilir; fakat düşünülemedi! Her türlü meziyyât-ı mâneviye ve bunların sût-i istimâline mukabil dinin gösterdiği ahkâm-ı ittihamiye bertaraf, az gayretler çok iş görmek muhakkak olup da müsamaha olununca yani halk indindeki nüfuz ve itibar cihetiyle büyük bir fırsat kaçırıldığı takdirde yalnız vicdan ve vicdan sahipleri önündeki mahkûmiyet bile insanı arından öldürecek mertebe ağır olur; fakat düşünülemedi! Her emr-i hayra teşebbüs için ahaliyi ikaz yolundaki gayretten, icab ederse feda-yı can etmekten çekinmemek vazife-i vicdan-nüvazı birinci derecede ulemaya ait [30] bir medar-ı şeref iken (Ali İmran 3/104) nasılsa bu nimet-i ilâhiyeyi tepmek gibi küfranda bulunuldu. Hiç olmazsa birçok faaliyetperverân-ı hamiyetin zuhuru mücib-i teyakkuz olmalı idi; hele umum sırasında veya hususi olarak birçok davetler edildiği halde yine bitarafıktan baş alamamak âdeta ahvâl-i bâtuniyenin adem-i intizamına delâlet ediyordu; fakat düşünülemedi! Evet, düşünülemedi ki “Nâsa umera ve umeraya ulema ve ulemaya ilim hâkim bulunur”, halbuki umera nâsa zulümle, esaretle hüküm ediyor, ulema buna mümana‘at etmiyor, demek ki râzıdırlar, demek ki ilim onlara bu gibi telkinât-ı gayrı muhikkada bulunuyor ve demek ki -hâşa sümme hâşa- İslâmiyet esassızdır (Yâ Sabûr... Yâ Gafûr!). Sübhanallah! Ne diyorsunuz ulema-yı kirâm! Sözü müzü tasdik ediyor musunuz? “Hayır” değil mi? Öyle ise ilhamât-ı diniyeyi siz sût-i istimâl ediyorsunuz! Ya buna ne denilir?... Sükût!...

Dinleyelim: Bir sınır üzerinde bekcisiniz, iki tarafınızda da devlet ve millet var. En nihayette bunların en cahili bulunmak üzere bir daire teşkil ediniz. Şimdi siz ortada kaldınız. Tasavvur ediniz ki mesuliyet sizi pençesine takmış ve size merbût bulunan devlet ve milleti de beraberce hüsrân-ı lâmekânîye doğru alıp gidiyor. Gufrân-ı ilâhî yetişirse lertzîş-i itaatle o en sonundakileri bırakacak, böylelikle boş kalan kuvvetini de üzerinize vererek sizi daha ziyade sıkı tutup bir nokta-i muayyeneye doğru götürcektir ki bu sırada ukûbet-i kâhire irişip heman halefi olan mücazâtın eline teslim ediverecektir!... İşte fâtiha-i kelâm ile söylediğimiz akıbet-i umumiye, işte

“her koyun kendi bacağından asılır” sözünden işimize uygun sakım sakım hikmetler çıkarışımızın semeresi, işte ahiret yükünün cemiyet içinde işgal edilen mevki ve kazanılmış itibar cihetiyle alacağı ağırlığı hesaba katmayı-şımızın encâmı!... Yine inanılmıyor ve saya saya bitiremediğimiz seyyiâtın muhtasarcası isteniyorsa bir de şu sırada da öten şu baykuşu dinleyelim, bakalım neler anlayacağız! Öyle bir virane ki heyet-i mecmuasının hafıza-da bırakacağı eser ancak şu olabilir:

Benât-ı fikr u mâna hâne-berdûş

Yürür teşrihler bed-mest u medbûş

Gezenler, hâneler, dağlar kefen-pûş

Umumen hem beyaz ve hem siyah-renk!

Evet, ins u candan, ahkâm-ı diniyeden, hukuk-ı ibâddan ne varsa toplanılmış, dünya menzil-i [31] dalâlete, vatan bir tuhafgâh-ı esarete dönmüş; her şehir kabristan-ı hidayet, her ev bir türbe-i hürriyet veya âramgeh-i ye’s u matem olmuş, herkes irade-i cüzîyesini kendi eliyle kayb etmiş, heykele veya sengzâra benzemiş, her nereye gidilse, kime ve her neye tesadüf olursa üzerinde bir kitabe-i “Dinimizi parçalayarak dünyamızı yamıyoruz, geride ne din kalıyor ne de yamadığımız dünya”dır okunur, saadet-i beşeriyenin husûl ve istikrarını ancak İslâmiyetten bekleyen fakat ona hiçbir alâka-i zâhiriyesi olmayan her zâir-i zî-ibtisarı bile hüngür hüngür ağlatır! Elhasıl ervâh-ı sefileden binlercesi teecessüm etmiş de insan şeklini almış gibi bir mahluk ortada kalmış; işaret etmiş, etmiş; güya ki mevcudât buna kendi kendine tâbi olmuş, ola ola meydana bir taht çıkmış. O vechile ki köylüler ve emsâli itibariyle mesai-i ümmetin mahsulât-ı maddiye ve mâneviyesi çatı ittihaz edilmiş; asalet davası güden veya gütmeyen bilcümle ashab-ı servetin varı, mülkü başlıca tezyinat yerine geçmiş, icab etmiş daha parlak cilâ, şunun bunun gözünü boyamak için pek yarayışlı olduğu cihetle İslâmiyetten alınmış yani ulviyet süfliyete tahvil olunmuş, bu işi ez-cümle o nakl ettiğimiz (s. 28) vak‘ayı mühimsemeyen ulemanın yed-i mahareti görmüş; bu kadarla da kalmamış, cüppeler –emr-i itibariye göre dinin o libas-ı zâhirîsi– getirilmiş üzerine serpilmiş; “Cennetin kapıları kılıçların gölgesi altındadır”⁷⁵ hakikat-ı nebeviyesini teharri ile ümmete dünyada cennetler göstermeleri lazım gelenler de bilâkis ibtidadan beri rabt u ilhak vazifesini deruhte ve ifadan başka cüyûş-i Ferâ‘ine’nin o tecavüzât-ı malûmesini hatırlatırcasına kılıçlarını, süngülerini semaya doğru kaldırarak, evet, güya ki Cehennemi yeryüzüne çıkarmak istiyorlarmış gibi vatanın kalbgâhı üzerinde yanan ve meslek-i (!) itibdadın güneşi denilebilecek olan bir zulüm ateşi yığınının hararetini etrafa aks ettire ettire gelmişler, etrafına dikmişler. Bu halde, demek ki bir eksik var, ulema heman koşmuş, bunların ucuna sarıklarını iliştirerek, tutturarak bir de sâyeban teşkil etmişler yani vücud-ı mânevîlerini koymuş-

⁷⁵ Buharî, *K. Cihad*, 22; Müslim, *K. Cihad*, 6, had. no. 20, *K. İmâre*, 41, had. no. 146; Ebu Davud, *K. Cihad*, 89; Tirmizi, *K. Fezâilü’l-Cihâd*, 23; *Müsmed-i Ahmed*, IV/354.

lar!... Alımsın ey Gaffâr!... Vakta ki halk baygın düştü yahut ber vech-i pe-restişkârâne ile yüzükoyun kapandı, o taht heman böyle bir zemin-i mukaddes üzerine iyice kuruldu, iyice [32] yerleştirildi. O şahs-ı hak-nâşinas ise bu esnalarda zaten üzerinde bulunuyordu. Evet yirmi sene oluyor ki çılgıncasına, alçakcasına, hayır hayır **şeytanu'ş-şeyatîn** imiş gibi tasavvurun haricinde bir mefseadet-i bîrahmâne ile bu mahall-i mübarek üzerinde hora tepip duruyor.

Kudret ettikde taalluk fitratın ahkâmına

Kahr-ı Hak bir div halk etmiş esaret nâmına

Âlimin çökmüş o siklet sine-i ârâmına

Dehşetinden inliyor her zerre hâlâ dinleyin!

Sen kendin de dinle ey hâin! Siz de dinleyiniz ey hocalar! Sen de dinle ey masum millet!... Ancak bu inlittir ki o nâmerde müvazeneti bozdur-tacak! Efkâr-ı ulemayı tezelzüle uğratarak zalâm-ı bîkaydinin izâlesiyle muhakemât-ı ceyyidenin inkişafına ve metin kararların husûlüne vesile ola-cak, herkese de “artık illallah” dedirtip ayaklanma mecburiyetini his etti-recektir. İşte bu sayede, dûçar olduğu müvazenesizliği def'e uğraşan ve tahtı birdenbire altüst olmuş olan o gaddârın ezildiği görülüp üste çıkacak millet ise “**hakimiyet**”i bayrağını güya ki tepesine dikmiş, vaz'-ı kahramâ-nânesini almış, nâra-zen-i muvaffakiyettir! Yâ ulema! Siz de ey zümre-i nâ-ciye! Bu bîtarafıkta devam etdiğiniz halde evvelki tertibe nazaran zalem-nin altında kalacaksınız!... Acaba sizin için beslenen bir hiss-i hürmet ve riayete istinaden bu mezellet-i aleniyyeden muaf tutulacağımıza mı eminsiniz? Ya kimsenin kimseye şefaât edemeyeceği o yevm-i muayyende ne yapacaksınız? Millet şu muhataralardan kurtulsa bile siz mesuliyetten kurtulamayacaksınız! Bâhusus biz de şuna eminiz ki siz işe karışmazsanız bugün dünyayı meşgul eden “**şark meselesi**” devletimize bir “**tebliğnâme-i mukâseme**” takdim edilmekle hal olunuvrecektir!...

İşitiniz: “Ey iman edenler! Sizler kendinizi düzeltmeye bakın, siz hidaye erdikten, doğru yola girdikten sonra dalâlete düşenler size zarar veremez” (Maide, 5/105). Eyvah! Allah'tan zâlimlerle haş u neş olmama-yı temenni ettik amma biz o gürûha çoktan dahil olmuşuz. Hele “Herhalde Allah insanlara zerrece zulmetmez ve lâkin insanlar kendilerine zulmediyorlar” (Yunus, 10/44) âyet-i kerimesi de hatırlanınca Hazreti Âdil-i hakikiye isnâd-ı zâlimiyet edip durduğumuz anlaşılıyor. Tâb u tâkat [33] kesiliyor!... Evet, tevekkül suretinde daha nice itikadât-ı bâtilamız vardır ki adeta küfre varır; açığa vurmaya, gadab-ı mağrurâne ile kızaran o çehreler, havf-ı akıbetle sonra kül gibi olur. “**en-Nâsu alâ sülûki mülûkihim**” [insanlar idarecilerinin tarz u mesleği üzere olurlar]⁷⁶ levhaları her yerde gözümüze çarpıyor da mahsûr oldukları çerçeveler vüsâ-tinde olsun bir mâna çıkaramıyoruz! Niçün anlamıyoruz ki devlet zâlim olunca millet de öyle olur; her kabahati, her türlü mesuliyeti zalemeye is-

76 Aclûnî, II/311, had. no. 2790: “alâ dini mulûkihim”.

nad ile nefislerimizi şâibe-i ittihamdan berî görmek ne demektir? “Allah bir kavme verdiği, onlar nefislerindeki bozmadıkça bozmaz” (Ra’d, 13/11). Söyledik:

Her millet olur cihanda mutlak

A’mâli gibi serîre mülhak

“Cahiliyet devri anlaşma ve yeminlerinize riayet edin, çünkü İslâm bu-
nu kuvvetlendirmekten başka bir şey yapmamıştır. İslâmda yeni bir anlaş-
ma ve yemin tarzı ortaya çıkarmayınız”⁷⁷ emr-i nebevîsi mühimsenilme-
sin; yine düşünülmesin ki “Şeytan karşısında bir fakih bin âbid kuldân da-
ha kuvvetlidir”⁷⁸ hadis-i şerifi ne büyük bir mürşid-i mânevîdir! Yazıklar
olsun, yazıklar! Bunca şübbân-ı vatan “muhit bizi siyâsiyâta meyle mecbur
kılıyor” dedi. Hevesât-ı nefsanîye ve istikbâl-i hususîyesine arka çevirdi; ef-
kârını, vücudunu umumun âmâl ve istikbâline takdim etti de bu teced-
düdperverâne düşünüşlere mukabil o bin üç yüz bu kadar senelik düstûr-ı
ulvîden istifade edecek bir âlim-i âmil bulunamadı; bulundaysa da söyle-
diğimiz gibi herbiri milletin başına bin iblîse muâdil olarak musallat ol-
du!... Şimdi ne yapacağız? İş işden geçti mi? Hayır hocacendiler! Yalnız
vakt-i fırsat azaldı, emin olalım ki ya cüzî bir müsamaha ile milleti mahv
olmuş, yahut az bir gayretle hayat-ı siyâsiyesini tamamıyla kazanmış göre-
ceğiz! Cenabı Hak “Başınıza ne musibet geldiyse kendi ellerinizin kazan-
cı iledir; birçoğundan da Allah sizi affediyor” (Şûra, 42/30) buyuruyor.
Demek ki afv-ı ilâhî mebzûl olmasa imiş çoktan batmış bulunacaktık! İşte
bu musibetlerin esbâbını ortadan kaldırmalıyız ki sonumuz hayırlı ol-
sun: “Her kim zikrimden yüz çevirirse ona dar bir mâişet vardır” (Tâhâ,
20/124) âyet-i kerimesi üzerine epeyce derin düşünerek buranın dîk-ı
mâişetini mezara ve mahşere kadar götürmemek ve müslümanlığımızı
yekden ve bihakkin icra etmek üzere en kısa bir tarîk tutmalıyız; demek ist-
tiyoruz ki “Kim Allah’a karşı düşmanlıkta bulunur yahut hüccetine muha-
lefet ederse canını alıncaya veya tevbe edinceye kadar Allah onu cezalan-
dırır” sözününün o mâ-sadak-ı mücessemi el-ân yaşıyor, el-ân tâib olmağa
meyl değil â, güya Allah’a ilân-ı harb etmiş, dünyayı zulüm ateşiyle kavu-
rup [34] gidiyor; “Kim işlediği zulmün arkasından tevbe edip salaha dö-
nerse Allah elbette tevbesini kabul buyurur; çünkü Allah gafûrdur, rahîm-
dir” (Maide, 5/39) va’d-i celiline dudak büküyor!

Ya biz? Sükût ve bîtaraflıkla birbirine ve nefislerine zâlim kesilmiş olan
biz mazlumlar da böyle mi yapmalıydılar? İşte kimsenin âkıbeti kimsenin-
kinden aşağı değil, bir fark varsa sizinkilerin daha dehşetnâk olmasıdır. Na-
sıl? “Ancak zulmeden, sonra da kötülüğün arkasından güzelliğe tebdil ey-
leyen başka; ona da ben gafûr ve rahîmim” (Neml, 27/ 11) âyetini reh-
ber-i hareket itti haz edecek miyiz? Korkmayalım, bir şey kaybetmeyiz.
“Kim mümin olarak salih amellerden işlerse o vakit o ne bir zulümden
korkar ne de çiğnenmeden” (Tâhâ, 20/ 112). Müminiz değil mi? Fakat

⁷⁷ Tirmizî, *K. Siyer*, 30, had. no. 1585.

⁷⁸ Tirmizî, *K. İlm*, 19, had. no. 2683; krş Aclûnî, II/144, had. no. 2054.

aramızda “**ve emruhum şûra beynehum**” [İşleri/buyrukları aralarında şûra ilemdir] (Şûra 42/38) nass-ı celiliyle esas-ı İslâmiyet sırasında zikr olunan istişareden eser yok. Risaletpenâh Efendimiz de buyurmuş ki: “Emirleriniz hayırlılarınız, zenginleriniz cömertleriniz ve işleriniz aranızda şûra (ile) olduğunda yerin üstü yerin altından sizin için daha hayırlıdır. Emirleriniz şerirleriniz, zenginleriniz cimrileriniz ve işleriniz kadınlarınıza tevdi edildiğinde yerin altı yerin üstünden sizin için daha hayırlıdır”.⁷⁹ Haşyet!... Umera ve ağniyamızdan bahs ettik, binaenaleyh umûrumuz elbette hiç bir kısım insanlara nisbet kabul etmeyecek derecede şeytânle belâhetin, menfaatperestlikle en çirkin bir hâinliğin imtizacından yaratılmış bir takım haşarât-ı lâ-yüflihûnun elinde bulunur; maamafih bu gibi tebşirât ile mübeşşer olmayan akvâmın istişareye olan rağbetlerini de gözönüne getirelim; öyle ise arayalım, yerin dibinden daha sapa, daha korkunç bir yer bulalım da oraya sokulalım!... Hoş, zaten buna hâcet yok, nerede ise beynimize incek son bir siyaset yumruğu bizi bu zahmetten kurtaracaktır!! Vatandaşlarımızın bile bize karşı muamelelerini görüyoruz. Sebep? Meşveret yok ki ittihad-ı kalb bulunsun! “**İhtilâfu ümmetî rahmetun**” [Ümmetimin ihtilafı/doğruyu bulmak için aralarında müzakerede bulunmaları rahmettir]⁸⁰ buyurulmuş; evet “**ve şâvirhum fi'l-emr**” [Onlarla iş hususunda müşavere et] (Âl-i İmran 3/159) emr-i celilini unutup da “Günah ve düşmanlık fısıldeşmayın” (Mücadele, 58/9) nehy-i ilâhîsine rağmen mücahid-i fi-sebîlillâh olmak hissini besleyenlerin kökünü kurutmak için istişare-i şeytânetkârânede bulunan o fâsıkların elleri, dilleri harekettten kalmalıdır; hatta fikirleri mefsetet yerine masumiyet-i hayırhâhâne ile dolu olsa böyle bir heyet-i ictimaiyenin hüsn-i idaresi yine mümkün olamaz; o serdar-ı zaleme düzme fetvalar alıyor; Kitab ve Sünnet tetebbu olunmalıdır; başka çare yok! Umumi bir Meclis-i Şûra [35] bulunmadıkça ittihadın husûlü kâbil değildir.

Fikr bâ fikr-i dâger akvâ şod

*Nûr efzûn geşt reh peydâ şod.*⁸¹

Bu bir hakikattır. Can kulağıyla dinliyelim. Çâre-i necat ancak budur!

Saniye geçirmiyelim!... “İyilik ve takva fısıldeşin” (Mücadele, 58/9) emr-i samadanîsindeki fevâid-i azîmeden istifade edelim! Düşünülsün ki, yirmi sene mukaddem yine siz ulemamızın verdiği fetvalara istinaden meşveretin muhasenâtından bahs ederek Meclis-i Şûra'nın⁸² küşâdını ilân ettiği fermanlar, o âvaze-i peymânlar o sırada atılan topların vücudu gibi gayrı müstamel, sadaları gibi bir kerre işitilmekle kaldı! Hayır, bu kadarla kalmadı; güya o sözler birer gülle, o toplar dolu imiş; bir gürültü, bir sü-

79 Tirmizi, *K. Fitn*, 78, had. no. 2267.

80 Aclûnî, I/64-66, had. no. 153.

81 “Fikir bir başkasının fikriyle daha kuvvetli hale gelir/Nur artar, yol da peyda olur”.

82 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanı ve ardından Meclis-i Mebusân'ın açılışı kestediliyor.

kûnet!... Ortada hiçbir şey yok! Varsa, yalnız âsâr-ı tahrib..., ancak bir harabe! Şimdi bu ahid-şikenliğe, tebeanın birbirine düşmesini intâc eden bu nemrudâne icraata karşı “Yemin Allah katında nefreti mûcib olur” deyip geçmek kâfi mi? Okuyunuz ulema-yı kiram! Yalnız aleyhinizde kullandığı o desâis-i iblîs-pesendâneyi der-hâtır ederek olsun şu âyetleri vird-i zeban ediniz: “O halde yalan diyenlere itaat etme/onları tanıma. Arzu ettiler ki sen onlara müdâhane edesin de onlar da sana müdâhane etsinler. Çok yemin edenlere de itaat etme/onları tanıma” (Nûn, 68/8-10). Heyhat! Karşımızdaki hükümet ademî midir, padişah mıdır? Evet! Bizi seyyiâta mı sevk ediyor? Ne yaparsa yapsın, bizce adem-i itaat imkânın haricindedir!! Yapmıyalım, etmiyelim, böylelere itaat, onların hüviyet-i cebbârâneleriyle mütenasib bir itaatsızlıktır! “Kıyamet günü Allah’ın insanlardan en sevdiği ve meclis olarak en yakınında olan âdil imam, en çok buğz ettiği ve meclis olarak en ırağında olan da zâlim imamdır”⁸³ hadis-i şerifi elde bir mikyas olsun. “İnneme’t-tâatu fi’l-ma’rûf” [İtaat ancak marûftadır],⁸⁴ daha ziyade bir şiddetle “Lâ tâate’l-mahlûke fi ma’siyeti’l-Hâlık” [Allah’a isyan olan hususta mahlûka itaat olmaz],⁸⁵ daha ziyade bir izah-ı te’kidî ve katî ile “Müslim bir kişiye, masiyetle emredilmediği müddetçe hoşuna gitse de gitmese de dinlemek ve itaat etmek düşer; masiyetle emredildiğinde ise dinlemek de itaat etmek de ona gerekmez”⁸⁶ buyurulmuş; hiçbir mâna çıkaramıyor muyuz?

Uyanalım! “Bana ne, neme lazım” deyişlerimiz ile hem burasını hem de ötesini lüzumsuz görüyoruz. “Öyle bir fitneden sakının ki hiç de içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz; bilin ki Allah’ın azabı şiddetlidir” (Enfâl, 8/25) âyet-i celilesi meâli bizi harekete getirsin! Hazreti Peygamber (s.a.v.) “İnsanlar zâlimi görür de [36] onu muaheze etmezse Allah’ın onlara umumi bir azap vermesi çok yakındır”⁸⁷ buyuruyor. Velev feda-yı can ederek zulmü ortadan kaldırmak iktidarı mevcut olduğu halde cansızcasına durmanın semeresi artık anlaşıldı mı? Yoksa daha “**men sabere zafere**” [sabreden zafere ulaşır] mı deniliyor? Zâten biz de meselemize taalluk eden “Kim sabr eder ve af ederse, işte o azmolunacak işlerdendir” (Şûra, 42/43) işaret-i Kur’aniyesini nazar-ı teemmülden dūr tutmuyoruz; maamafih bugün Cenabı Hak’tan yirmi yıldır süren sabrın mükâfatını bekliyoruz. “Ancak haksızlıkla yeryüzünde isyan/azgınlık ederek insanlara zulmedenler üzerine (cezalandırma için) yol vardır. Onlara gayet acı bir azap da vardır” (Şûra, 42/42) hükm-i kâhîrânesinin tecelli-i dünyevîsi ümid olunuyor. Halkın zulm ile iyice mütenebbih olarak mağlubu

83 Tirmizî, *K. Abkâm*, 4, had. no. 1329.

84 Buharî, *K. Abkâm*, 4, Megazî, 59; Müslim, *K. İmâre*, 8, had. no. 39-40; Ebu Davud, *K. Cihad*, 87; Nesâî, *K. Biat*, 34; *Müsted-i Ahmed*, I/82, 94.

85 *Müsted-i Ahmed*, V/66.

86 Buharî, *K. Cihad*, 108, *K. Abkâm*, 4; Müslim, *K. İmâre*, 8, had. no. 38; İbn Mâce, *K. Cihad*, 40; Tirmizî, *K. Fezâilu’l-Cihad*, 29; had. no. 1707; *Müsted-i Ahmed*, II/17.

87 Ebu Davud, *K. Melâhim*, 17, Tirmizî, *K. Fiten*, 8, had. no. 2619.

ve meclûbu olduğu meskenete mukabil canlı ve daima harekette bulunur bir fikr-i hürriyetperverâneyi edinmesi için bu uzun sabır hayırlı oldu sanırım. Fakat bıçak kemiğe dayandı! Bu bir yara ki ancak **“icra-yı amelîyat ile”** tedavi olunacak ve eseri kulakta bir küpe gibi kalacaktır! Binaenaleyh kol, bacak sıvanıp **“Kötülüğün cezası da misli kötülüktür, fakat her kim affedip islah ederse onun da eciri Allah’adır. O zâlimleri sevmez”** (Şûra, 42/40) âyet-i kerimesi ahkâmı bi-temamiha icra edilmelidir! İslah-ı beyn kâbil olmadı: Dikkat buyuruluyor mu? En sonra îrad olunamı ele en evvel alıyoruz. Bundan sonra afv ciheti geliyor, lâkin bir kere her fiil u harekete afv ile mukabele edilince dünya böylece altüst olur; sâniyen, mesele şahsî değil umumîdir, dinidir, **“icma‘-ı ümmet”**in elindedir; keyfi hükümler vermek müslümanlığın haricindedir; sâlisen, insan mücazât etmek iktidarını hâiz olmadığı halde kendisine afv edici süsünü verirse bu, acz-i miskînâne içine gömülmüş belâhet-i mağrurânedden ibaret bir âlicenaplıktır! Nitekim âyet-i celilede dahi cezadan sonra işaret buyurulmuştur. Elhâsıl şu sıfatla mevsuf olmayı nefsince şeyn yerine şeref add eden varsa geri çekilsin, yüreğinde vekar-ı insanîsi olan beri gelsin. Zira:

*“Darda kalanın merkebin kılından başka tutunacağı bir yer yoksa
Onu takip etmekten başka ne yapabilir?”*

İşte bugünkü **“ehven-i şer”** bundan ibarettir! Pek basit iken mevce-rîz-i dehşet oluşu bile zâlimlerin gözünü karartmağa kifayet eden bir **“sancak-ı hilfu’l-fudûl”**..., evet bu gün şa’şaa-nisâr-ı intikam bu gibi [37] tezyinat ile müzeyyen olarak açılmalıdır; buyurunuz! Hilâl-i Osmaniyeti teşkil için en mühim bir sermaye: “Her kim zulm olunduktan sonra öcünü alırsa artık onlar üzerine ceza için yol yoktur” (Şûra, 42/41)... Fakat?... Fakatı nedir? Bir kere denilmiş ki **“efrâda merhametten ekseriya umuma hıyanet çıkar”**. Biz öyle efrâdız ki herbirimiz hayat-ı milliyemizin sönmekte olduğunu göre göre hayat-ı şahsiyemizden bezmişizdir; bugün ötekine bir tenemmüv-i cedid vermek niyetiyle berikini fedadan çekinirsek dünyamız da uhrâmız da harap olacak! Güya boğazımıza sarılacak olanlar da öyle efrâd ki herbiri bir zebanî-i i’tisaf kesilmiş, vatanın en işe yarayacak noktalarını eşeliye eşeliye tanımaz bir hale getirmiş, en büyük ümitlerini zalâm-ı cevr içinde boğmuş, biz Osmanlıların, hatta koskoca bir ümmet-i İslâmiyenin kâtili olmağa kasd etmiştir! Dinleyiniz hocalar! Ahkâm-ı diniyenin, melekûtilerin, şühedâ-yı hürriyetin, hem de vicdanlarınızın şu feryadını işitiniz: **Kıyas!... Kıyas-ı şer’î!...** Evet, yine denilmiş ki: **“Men lâ yerhamü’n-nâs lâ yerhamuhullâh”** [İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez].⁸⁸ Hazreti Müntekım’ın acımadığı esâfile bizim gibi haddini tanımayan acz-i mücessemler acımaya kalkışıp da Cenabı Hakk’a -hâşâ-ders-i adalet verircesine ibrâz-ı fazilete mi yeltenecekler?

Ne o, gâibî bir sada işitiyoruz: “Melûn melûn nerede ele geçirilirlerse tutulurlar ve öldürülürler de öldürülürler” (Ahzab, 33/61)... Of!... Dehşet!... Sakın tecavüz etmiş olmayalım? Bu tereddüdü kendimizde değil hâ,

⁸⁸ Tirmizî, *K. Zühhd*, 48, had. no. 2382, Ibn Mâce, *K. Zühhd*, had. no. 4206.

siz muhataplarımızda buluyoruz. Esbâbını sorarsak, galiba cevap verilemeyecektir. Bize sorulacak olursa deriz ki: “Müminler ancak kardaşlardır, onun için iki kardaşınızın arasını ıslah edin” (Hucurat, 49/10) emr-i Zü’l-celâl’ine evvelâ şahsiyet itibariyle tebe’iyyet edildi. Gıtgide umumileşti; meydana iki taife çıktı; denilebilir ki iki tev’em kardaş birbirine düşman keşildi, belki de ruh ile kalıp yekdigerinden ayrıldı. Biri “Asıl hâkim benim, sana nisbeten ebediyim”; diğeri de “Ne olursan ol, ben benim” diyor; bu mücadele en nihayet şu nass-ı kerime dayandı: “Eğer müminlerden iki taife çarpışarlarsa hemen aralarını bulun, barıştırın. Şayet biri diğere karşı bağı ediyorsa o vakit bâğî olana Allah’ın emrine rücu edinceye kadar kıtal edin, eğer rücu ederse yine adaletle aralarını sulh edin ve hep insafı olun; çünkü Allah adelet yapanları sever” (Hucurat, 49/9).

[38] Ey, keşmekeş-i efkâra nihayet verebildik mi? Öyle ise buyurunuz:

Kişiyne nasihat fayda verirse ne alâ

*Değülse başına değmek patlar*⁸⁹

Evet, epeyce zaman oldu: “Hazır ol cenge eger ister isen sulh u salah” denildi; “**cihad**” ilân olundu. Fakat düşman kıtâle yirmi sene evvelsi başladığı, bugün tahammül olunamıyacak bir dehşet verdiği halde bizim taraftan henüz “**mukabele-i bi’l-misil**” kaidesini icraya teşebbüs olunmadı; niçün? Bu suale cevap olarak deriz ki, ey “Muhakkak ki Allah, melekler, gök ve yer ehli, yuvasındaki arıya, balığa varıncaya kadar insanlara hayrı/doğruyu talim edenlere salat u selâm eder”⁹⁰ sözüne mazhar olmaya pek müstaid ve meslek-i mukaddesleri sayesinde pekçok fırsatları bulunan mücahidîn-i İslâmiyet!.. Haberinizi olsun: Şu hadis-i şerifin tebşîrât-ı ma’kûsesi ne ise bugün üzerinize yerden, gökten o gibi lânetler, inkisarlar yağdırılıyor. En hafifi “Bari rabbanıyyûn ve ahbâr (yahudi âlimleri) onları günah söylemekten ve haram yemekten nehyetseler! Ne fena sanata alışmışlar” (Mâide 5/63) meâlini andırıyor; teemmül ediniz ki “Hem sizden müteşekkil, önde gider, hayra davet eder, marûf ile emir ve münkerden nehy eyley bir ümmet olsun! İşte onlardır o felâhı bulacaklar” (Ali İmran 3/104) âyet-i celilesiyle murad olunanlar kimler olabilecektir; felâha bedel hüsrâmı bulmamak üzere intibaha geliniz ki “Yeryüzünde debelenenlerin Allah nezdinde en kötüsü o sağırlar, o dilsizlerdir ki hakkı akıllarına koymazlar” (Enfal, 8/22) hüküm-i ilâhîsi defter-i a’mâlinizin hâtimesi olacaktır; âğâh olunuz ki “Ben şüphesiz müslümanlardanım deyip salâh ile çalışarak Allah’a davet eden kimseden daha güzel sözlü kim olabilir?” (Fussilet, 41/33) mes’adet-i ruh-nüvazına bihakkın nâil olacak bir zamandayız! Yani ey zevât-ı muhtereme! “Allah uğrunda hak cihadiyle mücahede eyleyin” (Hac, 22/78), yani “Kendilerinizi ve ailelerinizi ateşten koruyun” (Tahrim, 66/6), yani “Allah’tan korkun ve birbirinizle aranızı ıslah edin” (Enfal, 8/1), yani “İnsanlara güzeli (güzelliği) söyleyin” (Bakara, 2/83), yani “Sağlam söz söyleyin” (Ahzab, 33/70).

89 Nush ile uslanmayı etmeli tekdir / Tekdir ile uslanmanın hakkı kötektir.

90 Tirmizî, *K. İlm*, 19, had. no. 2686.

Evet bazılarımızın o va'z u nasihatleri beyhude yere sermaye-i müdafaa edinilmesin: “Yaptığımı büyük görme” (Müddessir, 74/6). Bâhusus kendimizi o kadar serbest mi zan ediyoruz? “Gerek bir mümin gerek bir mümine için, Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman o işlerinde tercih kendilerinin olamaz. [39] Her kim Allah ve Resulü'ne âsi olursa açık bir sapıklık etmiş olur” (Ahzab, 33/36). İşte bu burhan-ı kâtı‘ ğıll u ğışş-ı âlemden el çekilip çekilemeyeceği meselesini halle kâfi olduğu gibi şu dakikada Cenabı Ahkemü'l-hâkimîn'in hüküm-i âdilânesinden ibaret diyebileceğimiz umûr-ı ibâdın der-akab tesviyesi mefrûziyetini ortaya koyuyor; çünkü hak efkâr-ı umumiyededir!.. Kemâl-i teeddüle izahen sorarız ki meselâ, hulûl eden bir leyle-i mübarekenin fevâid-i mâneviyesinden gerek nefislerinizi gerek halkı istifade ettirmeğe niçün şitâb edersiniz? Demek ki bu gibi fırsatları kaçırmak şime-i İslâmiyete yakışmıyor; halbuki şu sırada hüküm ve nüfûzlarını -hatta icab ederse vücudlarını- dünyadan kaldırmak boynunuza borç olmuş bu heyet-i eşkıya hiçbir mâniaya tesadüf etmiyor, hiçbir nâranızla titremiyor! Ahali hiçbir teşvikinizi göremiyor! Bu müsamaha ve müsaadekârlıktan büyük bir isyan veya aksi harekette bulunmaktan efdal bir ibadet tasavvur olunabilir mi?

Efkâr-ı âmmede sallanıp duran hâşâk-i gafleti düşürecek ancak sizsiniz; iki taraftan birini intihap ediniz; bunca ramazanlar, bayramlar, cumalar gelip geçiyor, ne duruyorsunuz? Payitaht dahilinde bulununuz, nerede olursanız olunuz mazeretiniz şayan-ı kabul değildir. “Âşıka Bağdat yakındır”; açımız bir sancak-ı “**yedullâhi ma'a'l-cemâ'a**”⁹¹ ahaliye gösteriniz ki etrafınızın binlerce Osmanlı kahramaniyle dolu olduğunu göresiniz! “Ulemaya da riayet kalmadı” demekle iktifa etmeyiniz; böylelikle ulemanın hakikaten kalmadığını ve el-ân mevcut riayetlere müstahak olmadığınızı beyan etmiş oluyorsunuz! Bâhusus “Nasihat et (hatırlat), nasihat fayda verir” (A'lâ, 87/9) hitab-ı celili zımnen siz verese-i enbiyaya değil midir? Sözüñüze bakılınca “Nasihatte bulun çünkü nasihat müminlere fayda verir” (Zâriyat, 51/55) âyet-i kerimesi okunurken gözönüne kimse gelmemiş oluyor!... Bu ümitsizlikte haklı olduğunuzu ısrar ettiğiniz takdirde deriz ki, halka meselenin haricinde her ne türlü vaaza kalkışacak olursanız vicdanınızı “İnsanlara iyilik emr eder de kendinizi unutur musunuz?” (Bakara, 2/44) sual-i samadanisi titretsin; zira evvelâ siz “Hepiniz Allah'ın ipine sınıksız tutunun, tefrikaya düşmeyin” (Ali İmran, 3/103) âyet-i celilesine mutabık bir halde değilsiniz. İtiraf ediniz hocalar! “Günahkârın şefaatçısı ikrarı, tevbesi ise mazeret beyanıdır”. Evet, acaba mazeretleriniz ne olabilecek?! Karşınıza emvâl u iyal mi çıkıyor? “Sizleri ne mallarınız ne evlatlarınız Allah'ın zikrinden alıkoymasın ve her kim öyle yaparsa işte onlar hüsrana düşenlerdir” (Münafikûn, 63/9) [40] buyurulduğunu unutuyor musunuz? “O gün ne mal fayda verir ne oğullar; ancak Allah'a selim bir kalp ile varan başka” (Şuara, 26/88-89). Mademki böyledir, mademki “hak yol aramak vâcibedir akl-ı selime”, mademki o yol aranmadıysa da

91 “Allah'ın eli cemaatla beraberdir”; Aclûnî, II/391, had. no. 3223.

gösterilmiştir ve mademki mücahid-i fi sebîlillâh olmak davası ediliyor, mutlak surette a'mâl-i sâlihada bulunmak farz oldu demektir. Daha neden korkuyoruz? Sürülmek ve aç kalmaktan mı? “Şüphe yok ki Allah rezzâk (bol rızık veren), kuvvet sahibi ve metindir” (Zâriyat, 51/58). İşkencele-re uğratılmaktan mı? “Takat getirilemeyecek şeyden firar peygamberlerin sünnetlerindedir”⁹² müsaade-i nebeviyesinden istifade için size el, ayak olacak şüce'ân hamîyyeti mi yok! Daha neden? Birdenbire öldürülmekten mi? Hepsi vehim, hepsi metâ'-ı kalîl, dünyaya teslimiyet-i kalbiyedir!

Tuhaftır, zaten bu sözlerimizi fazla olarak söylüyoruz, çünkü ahalinin aklı ereni ermeyi bir kere hakikat-ı halden haberdardır; sâniyen heyecan-ı hissiyât ile müsellahtır; yapılacak iş bu silahın tetiğine dokunmaktan ibarettir! Acaba bu sözlerimizden fitne, ihtilâl, isyan ve sefk-i dimâ mânaları mı çıkarılıyor? Yanlışlık var ulema-yı kirâm! Bilâkis bu gibi ahvalin imhasını söyledik, söylüyoruz ve istiyoruz! İtiraz olunduğu takdirde buna hedef olacak sözlerimiz değil, delâil-i diniyedir! Emin olunuz; Osmanlılık âleminde unsur-ı aslîyi teşkil edenler bu hareketsizlikte kaldıkça her yerden kan fışkıracaktır! Biz oturuyoruz, anâsır-ı sâire ayaklanıyor; hepimiz bir vatan evladyız, hepimizin menfaati birdir! İşte bu gâib olmuş menfaatin istirdâdı için ittihaz olunacak hareketlerde mutabakat ve ittihad olmalıdır ki muvaffakiyet elde edilebilsin! Gayrı müslim vatandaşlarımız ortaya atılınca mesele büsbütün karışıyor. Halbuki önde biz bulunacak olursak bize behemehal iltihak edeceklerdir! Bu mahşerî cemaatla nereye gidiyoruz? Yıldız'a, Bâbüâlî'ye, hükümet konaklarına mı? Bu sırada karşımıza çıkacakların en birincisi askerimiz mi olacak? Demek ki bunlarla çarpışacağız! Biz katiiyen eminiz ki yalnız “Kim kardeşine karşı hiddet ve şiddetle işarette bulunursa melekler ona lânet eder” hadis-i şerifini okuyan siz ulemayı en önünde görünce sâika-i mahcubiyetle yüzlerini setr edercesine selâm duracaklar, müteakiben kardaşcasına kucaklaşıp “icmâ'-ı ümmet”in “Bak o zâlimlerin akibeti nasıl oldu?” (Kasas, 28/40) [41] âyet-i celilesine ne yolda bir müşâbehette bulunacağını bilemediğimiz bir akibet-i dünyeviyeyle irâe edişiyile fitne ve fesad hitâma eriverecektir! İşte 'ahali arasında bir başı sarıklı görmeğe bakıyor' deyişimizin sebebi!.. İşte siz işe karıştığımız halde kimsenin burnu bile kanamaksızın mehâlik-i melhûzanın mündefi' olacağına emin bulunuşumuzun hikmeti!

Haydi sözünüzü itiraf ile diyelim ki halk uyuyor, çare-i halâsı için çalışanlardan mahrum bulunuyor, bir taraftan da kendilerine o derece hürmet, maamafih tertib-i mesuliyet edilen meslekdaşlarımız soğukkanlılıktan baş alamıyorlar; diyelim ki her türlü netice-i galibiyet zâlimler tarafında kalacaktır, böyle olmakla ümmeti şu sarsar-ı zulmün teşkil ettiği girdâb-ı inkırız içinde bırakmak ve hissizcesine, cansızcasına, hayır hayır... canavarcasına seyr etmek mi icab eder? Şart-ı tevekkül bu mudur? “Allah'a sığınıp korunun ve müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler” (Mâide, 5/11) âyet-i celilesinden ne anlıyoruz? Mahall-i münasibi bu gibi noktalar iken

92 Aclûnî, II/85, had. no. 1823.

niçün “Günah işleyen/cezaya müstahak olan başkasının günahını/cezasını çekmez” (Enâm, 6/164) nass-ı kerimini okuyamıyoruz? Düşünülün, bu işaret-i Kur’aniyedeki nükteler bir muhakeme-i ulviyye ile zihinlerden geçirilsin; bâhusus bir kerre de etrafa bakılsın ve görülsün ki yalnız mı kalınmış yahut yalnız mı kalınacak yoksa bir takım fedakârân-ı ümmet siz ulema tarafından mı yalnız bırakılmış?!... Ölüm hâ!!... “Allah’ın izni olmadıkça kimseye ölmek yok. O vadesiyle yazılmış şaşmaz bir yazı” (Ali İmran, 3/145) iş’âr-i ilâhîsi unutuluyor öyle mi? Nereye kaçıyoruz? “Allah bir nefsi eceli geldiği zaman asla tehir buyurmaz” (Münafikûn, 63/11). Bâhusus “Müminin hediyesi/zineti ölümdür”.⁹³ Ve bâhusus ikidebir de fi sebillillâh feda-yı candan çekinilmeyeceği söylenip duruyor; haniya! Eser-i filî göremiyoruz! “Niçün yapmayacağınız şeyi söylersiniz?” (Sâffat, 61/2), bilmez misiniz ki “(Yapmayacağınız şeyi söylemeniz) Allah katında çirkin bir kabahattir” (aynı âyet) buyurulmuştur.

Muînsizlik, yalnızlık bir mazeret olamaz hocafendiler! Huzur-ı ilâhîde bir vaz’-ı nâdimâne ile durup da bir kerre kalbinizi dinleyiniz; “Cihad/mücadele eden sırf kendisi için mücadele eder” (Ankebut, 29/6). Ne olur? Gönüllere bir kerre de böyle lâhutî gıpta girsin, “Her nefis kazancına bağlıdır” (Müddessir, 74/38) iş’âr-ı celiline göre müktesebât-ı hasenenin tezyidine hâhişger olunversin. Başkalarına ne bakıyoruz; “Nefsini temizlikle parlatan gerçek felah bulmuştur” (Şems, 91/9). Evet [42] “Kim dünya sevabını isterse ona ondan veririz, kim de ahiret sevabını isterse ona da ondan veririz. Şükredenlere ise muhakkak mükâfat vereceğiz” (Ali İmran, 3/145) buyurulduğuna göre ümmid-i uhrevî kendisini pek müthiş olarak gösteriyor; yeter, yeter! Bu yeni müslümanlık, yeni kafa demekle eskileri pây-ı tahkir ile ezmek artık elverir! “Kim ahireti ister, ona layık bir sa’y u gayret ile onun için mümin olarak çalışırsa, işte bunların sa’yleri meşkür olur” (İsra, 17/19) buyuruluyor. **İman-ı billâh**-dan, emr-i bi’l-marûf ve nehy-i ani’l-münkerden sonra “Hayırlara koşuşurlar ve işte bunlar sâlihlerdendirler” (Ali İmran, 3/114) emr u tebşîr-i celilini müş’ir şu kelâm-ı şerifden ne anlıyoruz? “Müminler parçaları birbirine kenetlenmiş bir bina gibidir”⁹⁴ hadis-i nebevîsi ahkâmî ahvâl ve ef’âlimizde hüküm-fermâ olmak üzere icab eden tedâbire teşebbüsten siz de çekinirseniz bu darmadağınık olmuş ümmet-i merhumeyi mazhar-ı itihad edecek acaba kim olabilir? “Birbirlerini sevmeleri ve karşılıklı merhamet göstermeleri itibariyle müminler bir vücuda benzerler ki uzuvlarından biri rahatsızlık duysa diğer azalarını veya vücudun diğer kısımlarını, uykusuzluğuna ve hummasına katılmaya davet eder”⁹⁵ buyurulduğuna nazaran bugünkü ızdırabât-ı milliyeyi, evet bütün hemşehrilerimizin şikâyatını bile his etmemek hafazanallah bir başka hale delâlet eder; hakkıyla his olduğu takdirde ise iltiyâma yüz tutmuş yara üzerindeki hayattan kal-

93 Aclûnî, I/297, had. no. 948.

94 Buharî, K. *Salât*, 88, K. *Edeb*, 36; Müslim, K. *Birr*, 17, had. no. 65; Nesâî, K. *Zekât*, 67; Tirmizî, K. *Birr*, 18, had. no. 1129; *Müsned-i Ahmed*, IV/104.

95 Buharî, K. *Edeb*, 27; Müslim, K. *Birr*, 17, had. no. 66.

miş kabuk gibi bulunduğu noktayı terk eder, düşer, bir başka hayat bulmak üzere bir başka âleme karışır.

Heyhat! Bir kılıma dokunulunca dünyayı tutar çılgınlık koparıyoruz da İslâmiyetin vücud-ı zâhîrîsi demek olan heyet-i müminînden nice parçaların koparılıp atıldığını duyamıyoruz! Buraları bertaraf olsa da yalnız “**hub-bü'l-vatan mine'l-iman**” [vatan sevgisi imandandır]⁹⁶ kelâm-ı nebevîsi meâlî sathî bir surette düşünülürse ve vatanın da elden gitmekte olduğu gözönüne getirilse acaba bunun nimetiyle perverde olmuş herhangi bir Osmanlı yine meskenetten baş almaz mı? Acaba yine akıl erdirilemez mi ki bu hal -tekraren, fakat kaba Türkçesini söyliyelim- imansızlığa bir delildir. Uyanalım, “Kim hidayetime uyarırsa o dalâlete düşmez ve bedbaht olmaz” (Tâhâ, 20/123). Evet ulema-yı kirâm! “Hayırlara koşun/hayır yapmakta birbirinizle müsabaka edin” (Bakara, 2/148); bu emr-i celîle o derece bir süratle tebiyyet etmelisiniz ki sizin kadar vazifedâr olmadıkları halde çoktan ilerlemiş bulunanları geçebileceğiniz ve bu sayede o biçareleri de mazhar-ı imdad edebilirsiniz! Çünkü yine söylüyoruz: **Halka [43] söz anlatacak behemahal sizsiniz!** Demek ki şeref-i muvaffakiyet birinci derecede size ait olacağı gibi mesuliyet de böyledir. Bu noktaya taalluku olmak hasebiyle sorarız ki iki defa da payitahtta zuhur eden o kanlı kargaşalıklarda -bir çehre-i Azraîlî takınmış melekü's-sıyâne gibi- en evvel ortaya atılmağa nasıl oldu da karar verdiniz? O biçare şaşkınların silah istimali gibi yolsuz hareketleri sizi mecbur etti değil mi? Şundan anlaşılıyor ki haksızlığa mukabele etmek hissi herkesdekine nisbeten sizde daha kavîdir; bundan da şu anlaşılıyor ki onu, yani dünyaca daha birçok alış verişte bulunmağa müsait olan vakitler, cana varıncaya kadar sermayeler, asıl mahallinde kullanılmamak gibi sû-i istimalâta uğrattılıyor; bu tedbirsizlik de binlerce insan kanının dökülmesini intâc ediyor! Öyle ise buyurunuz... Silaha ve sâireye hâcet yok, müslim ve gayrı müslim kâffe-i Osmanîlerin önüne düşününüz; söylediğimiz o mahall-i matlûba doğru ilerleyiniz! Fakat ihtimalin haricinde olarak tasavvur ediniz ki ilk kurşun alınıza yapışacaktır!

Ne o?! Ricat hissi mi geldi?... Niçün? Bu suale ne cevap verilecek, her çe bâd âbâd fedakârî ortalığın heyecanlı ve hercümerc olduğu zamanlara mahsus bir haslettir, sözünden ibaret mi olacak? Demek ki devlet ve milletin halâsî niyyâtın esasını teşkil etmiyor! İnanır mısınız? Şu hükümet-i zâlîme şu birkaç sene zarfında yüz binden ziyade insanın hayatına kıymıştır. İşte bu da bir kanlı fitne! Söyleyiniz! O haslet-i merdânenizi niçün göstermiyorsunuz? Cenabı Allah'a kasem ederiz ki, yarın inkıraz kendisini gösterdiği zaman hilkat-i garibemizin sevgiyle herbirimiz bir arslan kesilek de netice hiç olacaktır! Tabir-i âharla akacak kanlar -bugünkü gibileke üzerine leke olmaktan başka bir şeye yaramıyacaktır! Meğer bugün denile ki:

Mütegaliblere karşı âcizler

Lekesini teneşirde temizler

96 Aclûnî, II/345, had. no. 1102.

Hay hay! İnsan şu seyyiâta bir bakar, hepsini bir tarafa atar; inkıraz tehlikesi bile olmasa yalnız kendi halini, yalnız kendisinin düçar-ı zillet oluşu esbâbının nereden zuhur ettiğini düşünür, en ehemmiyetsiz fakat çirkin bir noktayı, hatta nefsince leke sayar ve düşünür ki “O Rahman’ın kulları arzın üzerinde mülâyemetle/tevazuyla yürürler” (Furkan, 25/63), [44] hiç durmaz, sebîl-i ilâhîye hatve-zen-i tevekkül olur; kavî-i sedîd ü leyyin ile hak-gûluğunda devam ve neticenin zuhuruna intizar eyler; bu gaye-i mükemmeli, böyle bir kümmeliyyet-i ulviyeyi kimlerde bulabileceğiz? Bir kalb ki haşyetullah ile memlûdur artık ona bir başka korku girebilir mi? Bu suale meziyyet-i mânevîyesi itibariyle (s. 1) bilâ perva kimler cevap vermedir? Evet, ulema herhalde müşkil-ber-endâz olmalıdır; zaten:

Müşkilî nîst ki âsân ne-bûd

*Merd bâyed ki her âsân ne-bûd*⁹⁷

Bu bir nâra-i hakikat ki alışkın olmayan kulak zarlarını patlatır; yalnızlığı mazeret add etmek isteyenlerin bile beyinlerini altüst eder. Nerde kaldı ki binlerce muînin âmâde-i imdad bulunduğu şu zamanda sükûtu ve bîta-raftığı iltizam edenleri her türlü mevcudiyetten tecrid etmesin. Aklını başına al, ey gafil insan! Kalbine, bir kerre âyine-i mânevîyeye bak ki sen nesin?

Sen kendini küçük bir cirm sanırsın

*Halbuki büyük âlem sende dürülüdür*⁹⁸

Hayf ki “her yürekte bir arslan yatar” sözüyle de tavsif olunmuş o âlem, şimdi bomboş! Daha doğrusu bir hâyhûy-ı cebandır, her köşesini kaplamış halecan-ı daimîdedir! Ey, sonra ne yapacağız? Yok mu, milleti şu mevt-i siyasiyeden kurtaracak bir tabib-i ulvî-hazakat yok mu? Bir deva-yı müessir ve âni’t-te’siri keşf edecek hiçbir gayretli müslim kalmadı mı? Bu o hale gelmiş bir millet ki eczâ-yı vücudundan birçoğunu “Ey Rabbimiz! Bizleri bu ahali zâlim memleketten çıkar, tarafından bize bir sahip gönder, tarafından bize bir yardımcı gönder” (Nisa, 4/75) âyet-i kerimesine müşâbih feryatlar koyuvererek, yaka silkerek, nûr-i dîdesini, canciğer ailesini terk ederek şuraya buraya dağılmaya başlamış, hatta nereye sığınacağını, nerede hayat bulacağını şaşırmuş; daha can-sûzu olmak üzere milyonlarcası da boynunu bükerek ölüme muntazır hastalar gibi “Ya Rabbi! Kurtar beni bu zâlim kavimden” (Kasas, 28/21) münacât-ı meyûsânesiyle meşguldür! Yok mu, bu kadar mazlum “Artık o zulmedip duran kavmin kökü kesildi. Hamdolsun Allah’a, Rabbü’l-âlemîne” (Enâm, 6/45) tarzında şükrgüzar-ı halâsi edecek bir Osmanlı, vücud-ı mânevîsi kanlı, canlı, tecelli-i efkârı anlı şanlı bir mümin-i hâlisu’l-kalb yok mu? “Vay bizlere! Bizler cidden zâlimler idik” (Enbiya, 21/14). Demek ki mahkûm bulunan o hainlere “Vallahi, seni Allah bize üstün kıldı” (Yusuf, 12/91) dedirtecek [45] bir şiir-i metin yok mu? Hepsini bağlı mı? Değildir hocaefendiler!...

97 “Kolay (tarafı) olmayan zor (müskil) iş yoktur/Mert adama zaten zor iş gerektir”.

98 “Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen/Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen”

Ey talebe-i ulûm, ey mücahidîn-i İslâmîyet! **İmanı tam** bir müminin kuvâ-yı hissiyesi ulvîdir, süfliyât ile onu bağlamak mümkün değildir! Aksi takdirde -söyledik- pekçok sû-i zannı dâ'idir! Elhâsıl; bu gibi ef'âl-i hayriyede geri çekilenleri değil, ilerilleyenleri görmek icab eder. "Allah kimseyi gücünün ötesinde mükellef tutmaz" (Bakara, 2/286) iş'âr-ı ilâhîsi o fedakârların hareketiyle mukayese olundukda siz ulemanın dünyalara sığışamalarını nisbeti çıkıyor! İmdat, ey, "Âlim, âmil ve muallim olan kişi göklerin melekûtunda 'en büyük' olarak anılır"⁹⁹ tavsif-i peygamberîsine mazhar olmuş verese-i enbiyamız! İmdat, imdat! Azamet-i lâhûtiyenize göre bu cihan-ı maddiyat size dar gelmek icab ederken bir zâlimin pençesine sığacak kadar bir cüz'-i sağîr ve muhakkar haline girmek size yakışır mı? İştiniz: "Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da unutturduğu kişiler gibi olmayın; onlar fâsıkların tâ kendileridir" (Haşr, 59/19) hitab-ı celilini dinleyiniz de velev sükût ile olsun ortalığı fesada boğmaktan baş alınız! Zira halin dehşetine, binaenaleyh mağlup olunan kayıdsızlığa bakılınca ummun üzerine şöyle bir mahkumiyet çöküyor: "Bunlar ahireti dünya hayatına/alçak hayata satmış kimselerdir; onun için bunlardan azap hafifletilmez ve kendilerine yardım da yapılmaz" (Bakara, 2/86). Artık bu nâmerdlerden alâkamızı keselim."Size emirlerinizin hayırlılarını ve şerlilerini haber vereyim mi? Hayırlı emirler sizin sevdiğiniz, sizi seven; sizin hayır dua ettiğiniz, size hayır duada bulunanlardır. Şerli emirleriniz sizin buğz ettiğiniz, size buğz eden; sizin lânet ettiğiniz size lânet edenlerdir"¹⁰⁰ hadis-i nebevîsi bizi irşad etsin!... "Hakka arka çıkan bir cemaat ümmetinden eksik olmaz"¹⁰¹ hükm-i peygamberîsi de ahvâl ve ef'âlimize tatbik olunsun; nikâb-ı tevekkül ile gizlenmiş diyebileceğimiz dalâlet-i umumiyeye nihayet verilsin; sonra esbâb-ı felaketimiz "İşledikleri bir münkerden vaz geçmezlerdi; yaptıkları ne kötü şeydi" (Maide, 5/79) âyet-i kerimesi ile ta'dâda başlanılacak, maddî, mânevî, şahsî ve umumî menâfî'in istirdad ve muhafazası en evvel siz ulemamızın yekvücut-ı gayret olmasına mütevakkıf bulunduğu zımında hakka davetler edilmiş ise de "İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın" (Enfal, 8/21) tenbih-i samadanîsine kulak verilmediği ortaya konulacak, nihayet ömr-i siyasî ve millîmizin "Azabımız kendilerine geldiği vakit 'bizler hakikaten zâlimler idik' demekten başka davaları olmadı" (Araf, 7/5) [46] nass-ı celili meâline benzer bir feryad ile burada hitama erdiği, ötede ise yine bu suretle devam etmekte olduğu zikir olunuvacaktır!... Bu muhakkaktır; yetişiniz, meydana atılınız, ey şüic'ân-ı mânevîyet!... Acz içine gömülmeyiniz, fazl u meziyetinizi daire-i bî-kaydîden kurtarınız!

Kabiliyyetdir husûl-i matlabın sermâyesi

Elde isti'dâd olunca kâr kendin gösterir

99 Tirmizî, K. İlm, 19.

100 Tirmizî, K. Fiten, 77, had. no. 2265.

101 Müslim, K. İmâre, 53; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Tirmizî, K. Fiten, 51, had. no. 2230.

Evet, isti'dâd-ı fedakârîyi dinin tetebbuât ve ilhamât-ı vecd-âveri sayesinde siz kazanamamış iseniz başkalarından nasıl bekliyebilirsiniz? Âh, güleriz, kahkahalarımızı canhıraş hınçkırıklar tarzında çıkararak ağlarız ki siz ulemamız da tecâhülû vesile-i necat kıyas ediyor!... Yâ Rabbi, Yâ Rabbi! “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz” (Ali İmran 3/110) buyurmuşsun; bu ve bu gibi tebşirât-ı ruh-nüvâzınla mübeşşer olanlar ecdadımız ve müteselsilen biz, değil mi? Heyhat, görüyorsun ey Âlim ve Basîr!

Şimdi insan bir yana takvâ-yı ikân bir yana

Za'f-ı iman bir yana da'vâ-yı merdân bir yana

Evet, ey **Mâliki yevmi'd-din** Din/ahiret gününün sahibi (Fatiha, 1/4), o eslâf-ı zî-celâdetin metrûkât-ı mâneviyesi zâlimlere itaat yolunda israf edildi; maddî olanları da bitti, işte Girit de gitti!... Harab, türab ne kaldıysa onlar da gitti demektir! Öldük, kül olduk, batdık!... Zira “İslâm ve sultan ikizdir, onlardan biri ancak diğèrinin salâhıyla salâh bulur”... Bu halde?! Elvedâ ey şanlı necdet, ey hilafet elvedâ!... Ey Osmanlılık, müslümanlık..., ey şeriat-ı garrâ elvedâ!!...

Ağla ey kalb-i mümin ağla!... Lâkin... helecanımı teskin et ki şu hastanın, şu istikbal-i ümmetin şu son nefesini dinliyebilesin:

Mey dökülsün mü kabr-i ashâba

Yakışır mı sanem bu mihrâba

Haç mı konsun bedel şu mizâba

Dinimin kalmasın mı bir eseri

Ey, ne anladın, bu suallere müslümanca cevap verecek misin?... Demek ki onu ümitlendiriyorsun? [47] Bu halde sen de ümitvar ol, korkma, yaşayacaksın. İlerle! “Şüphesiz ki Rabbin mirsad ile gözetlemektedir” (Fecr, 89/14).

İştelim: “Muhakkak ki Allah takva sahipleriyle beraberdir” (Nahl, 16/128). Can kulağıyla dinliyelim: “Muhakkak ki Allah mazlumların davetini duyar/duasına icabet eder ve o zâlimleri mirsad ile gözetlemektedir”. Cesaret! “İmam ihtiyaç, talep ve meskenet sahiplerine kapısını kaparsa Allah da onun talep, ihtiyaç ve meskenetine gök kapılarını kapar”. İleri! “Muhakkak ki Allah hâinlerin hilesini muvaffakiyete erdirmez” (Yusuf, 12/52). Celâdet, şecaat! Milleti mevt-i inkırazdan kurtaralım; zâlimler üzerine mevt-i füc'e gibi çökelim; geri dönelim, ümitsizleştikçe hayat-ı hı-tâm-reside gibi ölümün kucağına atılalım!

Fedakârın kalır ezkârı dâim kalb-i milletde.

“**Seyyidü'l-kavmi hâdimuhum**” [Milletin efendisi ona hizmet edendir].¹⁰² Hay hay!

Nev'-i insan haşre dek ta'zim ederler âdına

Kim fedâ-yı nefis ederse cinsinin imdâdına

102 Aclûnî, II/462, had. no. 1510.

Bâhusus bizce matlûb olan ba'de'l-haşrdır!... “Allah yolunda katli olunanlara ‘ölüler’ demeyin, hayır diridirler” (Bakara, 2/154). Bir de şöyle buyurulmuş: “Ümmetimin şehitlerinin en faziletlisi, zâlim bir imamın karşısına dikilip emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münker etmesi üzerine öldürülendir. Bu şehidin Cennetteki makamı Hamza ile Cafer'in arasındadır”.¹⁰³ Artık bunca tebşirâta mukabil:

Bulmasın imdâd ya Rab rahmetinden tâ ebed

Sarf-ı maddûr etmeyen hemcinsinin imdâdına

Evet, bilhassa siz, ey ulema-yı kirâm! En ziyade titreyiniz ve harekete geliniz ki “Zulüm edenlere meyletmeyin ki size ateş dokunur ve Allah'tan başka velileriniz de yoktur, sonra kurtulamazsınız” (Hûd, 11/113) nass-ı celili mahkumiyeti altında bulunuyorsunuz!... İbtidâ ve intihâ siyyân görülsün; “Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir övünmeden ibarettir” (Hadid, 57/20). Bu halde şu hitab-ı samadânî-yi de işitiniz: “Başınıza azap gelmeden evvel tevbe ile Rabbinize yönelin ve O'na hâlis müslümanlık yapın; sonra kurtulamazsınız. Haberiniz olmayarak ansızın başınıza azap gelmeden evvel Rabbinizden size indirilenin en güzelini takip edin” (Zümer, 39/54-55). Sonra nefs-i [48] kâsıranın “Eyvah! Allah yanında yaptığım eksikliklerden dolayı hasretime bak, doğrusu ben eğlenenlerden idim” (Zümer, 39/56) demesi vardır! Sonra, “O insanların ‘iman ettik’ demeleriyle bırakılacaklarını ve imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorsun?” (Ankebut, 29/2) nass-ı kerimindeki evâmîr-i lâtuhsâ-yı zımniye unutulmuş olur! Tereddüdüleri kaldırıp atalım; batıyor mülk ü millet, haberimiz olsun, elden gidiyor!... Zira “Mülkün sebatı adaletledir”... ve zira “Allah adaleti emreder...” (Nahl, 16/90).

103 Kaynağı tesbit edilemedi.

Ek

Medreseler Kongresi

Osmanlı Müslüman Ulemasına bir Davet

“Pek düşmüşüzdür!... Biz, kongre fikrine yapışırsak pek çabuk kalkarız”

(*Onuncu Hutbe*)

Faziletliler!

Faziletiniz, umarım ki memleketin, bir bakıma en büyükleri olan sizlere büyük bir “selâmet kaynağı” göstermek cüretinde bulunan şu küçücük müslümanı küstahlıkla ittiham etmez. Hatta, zannımca şurada bir küstahlığım varsa o da şu ilk sözümdür. Çünkü İslâmda her müslüman söz hakkına, ses hakkına mâliktir. Bunu bildiğim, hele pek derin olarak bildiğimizi daha iyi bildiğim halde, hakkımı kullanışımı küstahlık gibi göreceğinizi kuruntu edişimdir ki asıl küstahlık olur.

Sözün kıyası: cüretim, demektir ki hakkımdır.

Bir hakkın kullanılmasıyla isabet edeceği noktada nâs için bir faide var mıdır yok mudur? Varsa ona ulaşmak mümkün müdür değil midir? Mümkünse yol nedir?

Bunları araştırmak, araştırıp bulduktan sonra bir karar vermek, o kararı icra etmek yahut etmemek... Bunlar da sizin hakkınızdır, daha doğrusu vazifenizdir. Nitekim şu davetim, esasen bir hakkı istimal değil bir vazifeyi ifa sevkiyledir. Çünkü mesele umuma aittir.

Hoş, hele İslâmda, bir mesele umum efrâda değil de ferde ait olsa yine bir vazife his ettirir. Öyle ise şöyle diyelim: Mesele hayra aittir.

Nerede hayır orada İslâm!

Böyle olunca iddiama göre sözlerimde bir hayır var olduğundan beni dinlemeye mecbursunuz. Lâkin insan her işi -dinlemekle görmüş olamaz- işine göre işlemekle görebilir.

Farkındayım: Sözlerim gittikçe küstahça oluyor. Oldukça sert mânalı düşüyor. Sizlere, siz “müderris”lere ders verircesine bir cereyan alıyor. Ne çare... Bütün bunlar halin, halimizin, halinizin en nezaketli birer tercümanıdır. Siz, onlardan artık ne anlayabilerseniz anlayınız. Yalnız müsaade buyurunuz da şu 6 nokta ile bütün söylediklerimi, söyleyeceklerimi açıkça hülâsa etmiş olayım:

1. Selâmet pek uzakta; yani
2. Tehlikeler pek yakında; çünkü

3. Pek ağır olarak, sanki hiç kıvılcıktanmaz derecede bir ağırlıkla ileriliyoruz. Çünkü öyle çalışıyoruz. Hele çalışmayı hiç bilmiyoruz.

4. Çalışmayı bilmek az vakit ile, az yorgunluk ile çok iş görmektir. En kestirme, en kısa yollardan gitmeyi bilmek daima kârlıdır. Halbuki devrimiz yani görünüşümüz yenileşmiş ise de iç yüzümüz, düşünüşümüz, işleyişimiz pek, pek ağır yenileşmektedir. Bu herne kadar tabii ise de hal, zaman bu ağırlığa mütehammil değildir.

5. Herbirinin ardında ya tehlike yahut selâmet bulunan işlerimiz o kadar çoktur ki bunları tasnif ile herbirine mensup olan her Osmanlı sınıfı, zümresi elbirliğiyle işlemek temelini atmazsa -bilelim- galebe selâmette değil tehlikelerde kalacaktır. Yani

6. “Pek düşmüşüzdür! Biz kongre fikrine yapıyorsak pek çabuk kalkarız”.

Kongre! Bütün Osmanlıların selâmetini, dirilmesini, sonu hayırlı hareketlere gelebilmesini bu kelimeye, kongrede, kongre usulünce istişarelerde, öyle istişarelerin neticelerinde, kararlarında, onlara göre olacak tertibatla, teşkilatta, onların icrasında buluyoruz.

Evet, her sınıf, her takım Osmanlı için selâmetler, onlara bizi ulaştıracak çalışmalar, çalışmamızı semereli kılacak “çalışmayı bilme”ler... bütün bunları edinmek çareleri “kongre” usulündedir. Nitekim bunca yıldan beri fedakârlıklarla, bunca kurbanlar vermekle akıbet “Mebuslar Meclisi”ni açtığımız hep selâmete ermek ümidiyle değil midir?

Ne hâcet... Kimi hükümet “Mebuslar Meclisi”ne “Kongre” adını vermiştir. Mebuslar Meclisi bugün dince, akılcı kabul olunmuştur; lüzumlu, faydeli teşkilattan, usullerden biridir.

*

Mebuslar Meclisi... Bunun bizce adı ne kadar yeni olsa, dinimizce de esası o kadardan daha eskidir; müslümanlıkla bir yaştadır. Kongre de böyledir. Aralarındaki fark; Mebuslar Meclisi, devlet-millet işlerinin, kongre ise bir millette yahut milletler arasında sanatları, meslekleri, dertleri, düşünceleri bir olanların kendi aralarında yalnız kendi işlerinin ilerilemesi, doğruca görülebilmesi için yollar, tertipler bulunmak üzere yapılıyor.

Mu‘tekdidiz ki hangi devlette Mebuslar Meclisi varsa orada “ahali-hükümet işleri” sağlamca oluyor. Müsaadenizle ilave edeyim: Nerede kongreler ta‘ammüm etmiş ise orada “her iş” kendine mahsus bir kongreden geçtikçe yolunda gider oluyor. Hatta -faziletlim- hangi heyetin ne kadar işi Mebuslar Meclisi’nden geçebilir olursa, o heyet o derece sağlam oluyor. Hatta -faziletli efendilerim- hangi halkın ne kadar işi doğrudan doğruya kendi re‘yine konulabilirse (referandum), o halk o merteye selâmete mazhar oluyor. Lâkin bu tertibatın insanların heyet heyet bir takım istidadı, mükemmeliyeti semeresi olarak hükümetlerince resmen kabul edilmiş neticelerdir. Bizim gibi bir halkın böyle neticelere nâil olması şimdilik mu-

haldir. Bir de bir heyette görülecek işler o kadar çoktur ki, bugün bir çok işleri halkın da re'yine konulan hangi bir heyetin bile kongre usulünce hususi, gayrı resmi istişarelerden âzade kalamadığı, bâhusus -bu nokta bir taraf- en çok kongreler kuran heyetlerin bu kabil heyetlerden olduğu göze çarpmaktadır. Zira onlar istişarenin zevkini almışlar, o zevk onların tâ ruhlarına işlemiştir.

Kimi ülke de görülür ki resmi bir istişare meclisinin resmi bir kararı hükümete yardım edilmek, yahut kabul ettirilememiş bir hak tanıtılmak üzere ahalice devir devir kurulan bir kongreden geçmeye başlar, matlup netice husule gelir. Yine görülür ki ahalinin bir takım işleri, meseleleri, kongre usulünce, kendi istişaresinden geçe geçe akıbet hükümet o işlere, meselelere ehemiyet yani bir nihayet vermek mecburiyetinde bulunur, verir, terakkiden terakkiye geçilir.

Bunlar o demektir ki hükümet, ahali, resmiler, gayrı resmiler nerede - Mebuslar Meclisi, kongre, konferans, vesaire gibi adlar altında- istişare tarrikiyle birbirlerine gerek yardım, gerek mukavemet ediyorlarsa, oraya her yerdekinden daha az aldatıcı bir selâmet kanatlarını geriyor, saadet gölgelikleri serpiyor...

*

Dünya işlerine, sözde aklım erdi ereli düşünür taşınırım da kendime sorarım: İstişare zevkini, danış görüş tadını halkımıza nasıl verebiliriz, nasıl tattırabiliriz?

Bu suale cevap olarak da gözüm önüne her zaman şu vasıtalar gelir: Kışlalar, mektepler, medreseler. Oh! Bu mübarek yerler sanki istişare için tabiatıyla kurulmuş, kapanmaz meclislerdir. Sanki kurulma, kapanma ihtiyacını hiç bilmez kongrelerdir.

Heyhat! Yeniçerilik battı, nizam askeri çıktı. Ordumuz şöyle böyle yenilikler edindi. Ancak hepimiz, her sınıfımız gibi o da vartalar geçirdi. Gözlediğim esası alamadı. Almak devrine belki henüz girebildi.

Ya medreseler? Medreselerimiz ne haldedir? Birçoğunun vakıfları batmış, yutulup gidiyor mu? Böyle ise bu maddî halin neticesi olarak acaba-şağılamaktan ibaret bir manevî hale mübtelâ mıdırlar? Medreseler, medreseliler, müderrisler sıhhiyatca, tedrisatca, programca, usülce islahata -sâlim bir yeniliğe- muhtaç mıdırlar? Geçmişte bunca büyük müslüman medreselerden yetişmiş... Hâlâ yetişiyor mu? "Yetişsin, yetişsin ne beis var!". Böyle diyebilir miyiz? Osmanlıları evvelce bir zaman Osmanlı eden ulema idi, asker idi. Öyle mi? Fakat sonraları berbat eden de askerdi -yeniçerilerdi-, ulema idi. Doğru mu? Akıbet -söyledik- yeniçeriler, yeniçeri ocakları battı. Sıra ulemamızın, medreselerimizin mi? Yeniçerilerin adı, askerliği değişti; yerlerine nizam askeri geldi, yeni usul askerlikler geldi. Ulemamızın, medreselilerimizin, medreselerimizin yerlerine ne gelecek, kim gelecek? Mektepler mi, mektepliler mi? Herhalde kim gelirse gelsin onların yerini tutabilir mi? Ulemamızın halk üzerindeki tesiri ne idi, nasıldı, ne

kadardı, bugün ne kadardır, nasıldır, nedir? Bu gidişle ne, nasıl, ne kadar olacak? Ne, nasıl, ne kadar olursa olsun diyebilir miyiz? Dersek bundan medreselerimize, ulemamıza halimizin, istikbalimizin hiç de bağlı olmadığı mânası çıkmaz mı? Gerek umumi olan halimizin, istikbalimizin gerek medreselerimizin, medreselilerimizin, bütün ulemamızın hallerinin, istikballerinin bağlı bulunduğu “zaman”ın gidişine, isteyişine göre ne gibi teşebbüslerimiz var? Hele medreselerimizde ne gibi teşebbüsler, niyetler beslenmektedir? Bu yandan hiçbir ümit, parlayıp da hâlâ mı gözlerimizi kamaştırmayacak? Bundan vaz geçtik, medreselerimiz hâlâ mı hallerine bir çekidüzen vermeyeceklerdir.

-Halimizde ne var ki?!!!

İşte -efendilerim- bütün bu gibi suallerin hepsi bir yana atılsa da yalnız şu “halimizde ne var?” suali üzerine istişareye baştan başa, fakat sınıf sınıf olarak dertleşmeye girişsek -elbette inkâr edemezsiniz- yüreğe su serpecek hiçbir şey, sadece yeni bir meşrutiyet kazanmış olmaktan, siyasetçiliklerle oyalanmaktan başka hiçbir şey bulamayız. Yani hâlâ tehlikelerden kurtulmanın en doğru yolunu tutamamış bulunuyoruz.

-Acaip?!!!

Evet... Nice yıldan beri belki ne kadar az lazımsa o kadar çok tekrar ettiğim bir söz vardır: “Bugünden ziyade yarından korkuyorum”. Meşrutiyetten beri de bunamışçasına şöylece söyleniyorum: Her Osmanlı -dikkat: her Osmanlı- vazifesinin hiç olmazsa yüzde biri nisbetinde, hatta gerek doğrudan doğruya gerek dolayısıyla “devlet-hilafet selâmeti” için en azdan beş on yıl fasılasız çalışır olmazsa -inanalım- tehlikelerden kurtulamayız. Tehlikeler yani görülecek işlerimiz, ayıklanacak çürüklüklerimiz o kadar çoktur.

Herkes kendi vazifesini bilir, bildiği kadar yerine getirir olsaydı bu dünya cennet kesilirdi. Bunun içindir ki her Osmanlıdan vazifesini yüzde bir nisbetinde olsun yerine getirmek himmetini istiyoruz. Ancak bu derecelik bir himmeti bile “her Osmanlıdan” bekliyemeyeceğimiz için işte hale akıllı erenlerimizin adeta vazifelerini yüzde yüz olarak ifaya koyulmaları, konyulmuş bulunmaları lazım geliyor.

Bu derdimi böyle başlıcasına bir inan getirmiş olan şu gönlümü işte -faziletli- en önce size açıyorum. Çünkü benim -elbette hepimizin olduğu gibi- ümitlerim hep size bakmıştır. Hâlâ öyledir.

Siz bir âlim, ben bir cahil! Böyle olmakla beraber itikadımda yanılmıyabilirim değil mi efendilerim? İmdi “devlet-hilafet selâmeti” hatırıyçün, tenezzül saymayıp şu -ya eğri ya doğru olması pek muhtemel olan- itikadım üzerine biraz düşünürseniz

Nereden neye geldik?

Elbette bahsi kaybedercesine, sözlerimin çapraz gidişi de meymenetsiz olan itikadımın, kara haber müjdecisi gibi olan itikadımın ruhuma kadar

kök salmış olduğuna delil değil midir? Bu bence böyle olabilir de sizce, bütün âlemce olmayabilir. Hatta iddialarım inceden inceye elendikten, muhakeme edildikten sonra bile, hatta şunu da sözlerime ilave ettikten sonra bile: Umumi selâmet meselesine taalluku olsun olmasın “medreselerimizin selâmeti meselesi” sarp, çetrefil, ehemiyetli bir iş midir değil midir?

Medreselerimizin selâmeti ıslahı demektir. Medreselerimizin ıslahı sarp, çetrefil, ehemiyetli bir iştir. Nitekim -elbette inkâr buyurulmaz- ne zamandan beri her hamiyetli yüreği “medreselerimizin ıslahı” gibi bir dert de üzmektedir. Bir dert ile üzülmeyen sonu yine dertli olup kalmak olunca, o derdin, ya dermanı bulunmaz dertlerden olduğuna yahut dermanını arayanların “aramayı bilmeyen” kudretinden mahrum olduklarına hükm edilme zaruridir. Hayır. Burada ne odur ne de budur. Esasen derdin dermanını arayanlar yoktur, varsa bile yok derecesindedir.

Açıkcası biz halka istişare tadını verecek olan en keskin vasıtalarından biri medreselerimiz iken onlarda kendileryçün bile istişare kokusu kalmamıştır. Şu yeni istişare devrinden beri olsun istişareye meyil niyeti hâlâ yoktur! Demektir ki biz halktan önce medreselilerimiz istişare tadını almaya muhtaçtırlar.

Bu bir çığıldır ki -faziletlim- sizi fert fert herbirinizi hoplatmalı. Evvel “kendi kendine istişare” demek olan düşüncelerden, düşüncelerden başlanarak top top istişare akıntısına dökmeli. Bu akıntının menba bin “umumi kongre” olmalı. Yani her sancak yahut her vilayet kendi medreseleri kongresini yapmalı. Bunlar birleşe birleşe şimdiden itibaren her yıl bir “Osmanlı medreseleri kongresi” kurulmalı. Bu sayede var yok derecesindeki “medreselerin ıslahı” fikri, kanaati yapılmalı. Medreseler, medreseliler birbirlerini tanımalı. Ona göre kararlar vermeli.

Burada işaret etmek istediğimiz cihet işte küçükten, küçük miyastan başlanması lüzumudur. Yoksa birdenbire büyük bir kongre kurulmaya kalkılırsa, bütün sözlerimiz havaya üflemeden ibaret kalır.

*

Uzak yakın mazilerimizdeki o şanlı yahut lekeli devirlerimizdeki seleflerini hatırlatırcasına olan hareketleriyle ulemamız, medreselilerimiz, kendilerine şerefler, bizlere mefharetler yağdırmadılar, yüzümüzü ağartmadılar değil. Ancak şu gönül ister ki, meselâ unsurlar ittihadı, Osmanlılık birliği gibi selâmet meselelerinin hallini ulemamız, medreselilerimiz, yalnız... yalnız onlar “bu işi biz... yalnız biz göreceğiz” dercesine koşsunlar, koşuşsunlar.

Bilirsiniz ki -efendilerim-bütün bu arasıra işaret ettiğimiz meselelerin halline, saniye fevt etmeksizin tabiriyle tayin edebileceğimiz bir süratle uğraşmazsanız, medreselerimiz bugünkünü arattıracak bir yokluk arz eder olacaklardır. Bu sizin manevî menfaatınıza uygun olmadığı gibi -müsaade buyurunuz açıkça söyleyeyim- maddî, şahsî menfaatlarınıza da hiç uyamaz.

Bugün “devlet-hilafet selâmeti”ni medreselerden bekler olmasaydım yahut medrese düşmanı olsaydım, şu cüretli sözleri söylemeyi değil a bir medreseliyi düşünmeyi bile aklıma getirmezdin. Malum a çökmesi istenen eskiyen bir bina tamir edilmez.

Bugün -faziletli- aranızda halin, zamanın icabâtını, medreselerin ıslahını, hepimizin selâmetini, felahını hakkıyla derk edebilmiş olanlarınızın bile sükutları, hareketsizlikleri, hatta itikadımızca şu kongre fikrini, usulünü -elbette hayırlı, feyizli gördüğü takdirde tamime, tatbika, icraya bir inhimâk ile şitâb etmeyişleri, “medreselerin çökmesi matlub” tefsirine dayanır dersek acaba pek ileriye varmış olur muyuz?

Ne olursak olalım, işte son sözümüz:

“Kimi zengine, eşrafa, ulemaya tarihten bir büyük ders: Meşrutiyet insanlığın birliğe doğru ilk adımıdır. Bu adımı yedi yüz yıl önce ilk atan İngilizlerde ön ayak heman daima zâdegândı. Bu sayede lordluk hâlâ yaşıyor, hem de hakim. Fransa’da ise çoktan ölmüştür, çünkü halka, meşrutiyete zıt gitmiştir. Keza fen, hürriyet ileriledikçe geriliyen papalık fenne, hürriyete bürünmek hatta her halkın dilini kabul etmiş olduğu için yayılan Protestanlıktan ibret alarak Yunancayı, Latinceyi bırakıncasına bir yol tutmak ile kendini birkaç asırdan beri yaşatabilmektedir. Vâkıa bizde zâdegânlık yoktur. Fakat resmi bir zincir gibi yoktur. Her halde fa’tebirû” (*Ahali Hâkimliği*).

Her halde söz olduğu gibice değil tatbik edilmek istenilene göre tatbik edilir. Me’müldür ki tenezzül sayılmaz da heman feryadımız mucebince kongreler akd edilmek davetleri yağdırılır.

Cümleye hayırlar, hayırlı muvaffakiyetler.

Kaynak:

Sırat-ı müstakim, III/54, 1 Ramazan 327/3 Eylül 325, s. 25-28.